

غزل

عبادت حسین

اساں لوک نمائے تھل واسی پئے وسدے ہیں خوشحال میاں
اوسب دا پالٹ ہار جو ہے جہڑا رکھدے ساڈی بھال میاں

اساں پکھی وسدیاں وستیاں دو پئے آندے ہیں اول گری توں
جتھاں ڈیکھ کرائیں انج لگدے نہیں مینہ و سیا کئی سال میاں

کیا حال ڈساواں کیا پچھدیں کیوں گزری ہئی پردیاں تیں
کچھ زلدے زل گئے ہن بر وچ کچھ اچون بالاں نال میاں

بے آنت غماں دے ماراں دو کئی حال وٹاؤن نہیں آندا
جے یار عبادت آ پٹھیں وت عشق دی آتش پال میاں

سول و پیڑے

شادن لُنڈ (دیرہ غازی خان)

کے سرائیکی ادب دا سنہیڑ و

جنوری 2013ء ماٹھاں 2069 ب

وسول والاٹ

محبوب تابش

وسوں ویہڑے

شادن لُنڈ (دیرہ غازی خان)

جنوری: 2013ء

وسوں والٹ: محبوب تابش

پانہہ بیل: پروفیسر مختار شاہ

کریم بخش خیر

لیسین پھروائی

مُل 50 روپے

سچاک ادبی سنگت شادن لُنڈ دیرہ غازی خان

Mob: 0301-7527454

قومی سُنچاؤ دے بغیر سرائیکی صوبہ کیوں؟

زبان چھڑاؤ ساوٹ یا گال کرٹ دا وسیلہ ای نہیں بھل اس توں ودھ کے بندے دی پہلی فطری سُنچاؤ اے۔ دینا دے پہلے فلسفی تریخ لکھار آتے ماہر سماجیات ابن خلدون کہیں وی زبان دے پولٹن آ لے بندے کیسے اتنی زبان ساگے (تاں جو او زندہ رہوے) تعصب کوں لازمی آہدے۔ تحریک پاکستان اچ اُردو ہندی تنازعہ کوں مسلمانیں دی قومی بقا کھنٹ، چاٹھ کوں جائز آکھن والے۔ سندھی زبان توں سندھ، بلوچی زبان توں بلوچستان، پنجابی توں پنجاب آتے پشتو توں پشتون خوا، بٹوآں آلیں کوں سرائیکی قوم داسرائیکستان کیوں جائز نہیں لگدا۔ سرائیکی خطے دے لوکیں دی ادھ صدی توں ودھ مند توں چلن آلی پہلی تے چھیکوئی منزل قومی سُنچاؤ گھنٹ ہے۔ قومیں دی سُنچاؤ کاوڑیں تے لکھیل اکھڑیں نال نہیں ہوندی آتے نہ ای کئی انتظامی یونٹ بٹاؤ نال ہوندی اے۔ بھل قومی سُنچاؤ قومیں دا پوری تہ نال اپن جغرافیے آتے وسائل تیں اپن قبضے نال ہوندی اے۔ استیغنا قبضہ جیندے وچ دھرتی واسیں دے کہیں پیداواری ثقافتی آتے علمی عمل اچ کہیں پوریتچر (غیر دھرتی واس) دی کئی مداخلت نہ ہووے۔ سرائیکی قوم اپن خطے توں پنجاب دا قبضہ واگزار کر اوٹ دے ایں مطالبے نال اتنی قومی تحریک کوں گھن کے ٹردی پئی اے۔ قومی دکھ پر نال رلدے پئے ڈھیر سارے سوالیں سودھا مقدمہ اسان اوں ویلھے تیں لڑدے رہسوں جے تاں ایں ملک دے وڈے پردھان سا کوں ساڈے پورے ملک تے زبان نال قبول نہیں کریندے۔ پنجابی استعمار دے ایں قبضے دے خلاف نمائے سرائیکی دانشوری، شاعریں، ادیبیں اتے سیاسی پوریتیں دی پُر امن مزاحمت روز و دھن کار ہے کیوں جو ایں تحریک کوں نام نہاد مڈل کلاس سرمایہ دار یا جو کی و سٹک اچ لو لھے لپک جاگیر داریں دی کہیں قسمی کوئی ٹیک نہیں۔ ایں پاروں ذاتی مفادات تے لوبھ دے کہیں وی عذاب کوں پو بھری اے۔ سرائیکی قومی تحریک دھرتی واسیں دے جن جہیں ملک دے کہیں وی لنگ (اکھ، نک، تھوڈ، منہ، متھا) کوں ونچاؤ تے پھٹ لائون دی چھوٹ نہیں ڈے سگدی۔

محبوب تابش

28: جنوری 2013ء

تندیر

3	اداریہ
4	(1) سرائیکی قومی سُنچاؤ
14	(2) پلوٹ، کافر کوٹ، شاہ سی، اتے سی کیول رام
20	(3) علامت نگاری تے سرائیکی شاعری
29	(4) حسن رضا گردیزی..... حاشیہ نشین موضوعات دا شاعر
43	(5) سرائیکی ادبی مسائل
48	(6) سعید اختر نال زوار
51	(7) بکھ دا محول (پرکھ تنقید)
56	(8) گلشاد گوری بک من بھاندا شاعر
59	(9) گلچیں بل گئیں دیاں
62	(10) ڈوپیرے دی رکھی
69	(11) برہا
73	(12) مول نہ و سرم
77	(13) پرناں..... بک تہذیبی ثقافتی آتے مذہبی ریت
82	(14) مجاہد جوتی

شاعری:

اقبال سوکڑی رحیم طلب، طاہر شیرازی، شاہد عالم شاہ، طارق اسماعیل احمدائی، ساجد علی پوری

غلام رسول عارف، جاوید آصف، جمشید ناصر، عبادت حسین

سراسیکی قومی سُجھاٹ

استاد فدا حسین گاڈی

سُجھاٹ کیا ہے؟

ہک آدمی کوں پئے آدمی کنیں، ہک شے کوں ہئی شے کنوں، ہک احساس یا ادراک کوں پئے احساس یا ادراک کنیں اُنچ کرک اُتے جھن لواساں اُنہیں کوں اُنچو اُنچ ناں ڈیندے ہئیں۔ ایں طرحاں اُنہیں دی سُجھاٹ تھیندی ہے۔ ہک آدمی شے، احساس یا ادراک دا اُنہیں آدمیں، شئیں، احساسیاں یا ادراکیں نال جوت ہوندی ہے اُتے اُنہیں جوتیں نال ہک پئے دے حوالے بڈن۔ اُنہیں سبھیں دے ایسے حوالے اُنہیں دی سُجھاٹ ہوندن۔ ایسے حوالے اُنہیں دے متعلق معلومات ہوندن۔ ایسے حوالے اُنہیں دے اُنچ و جود دی بٹیا د ہوندن۔

فردی سُجھاٹ:

ہک فرد کوں اُنہیں افراد کنیں اُنچ کر کے اوندی سُجھاٹ لو اوند ہک ناں رکھیندے ہئیں۔ فرض کیٹا اوند ناں اوندے ماء پیا احمد رکھئے۔ احمد کہیں پئے بندے داوی ناں تھی سبکدے۔ وِت احمد دی سُجھاٹ اوندے ماء پیا دے حوالے نال کریندے ہئیں۔ ایں کنیں ودھ سُجھاٹ کیٹے اوندے محلے، شہر اُتے ذات برادری دے حوالیں نال کم گھندے ہئیں اُتے او بندہ خود وی اپنے آپ کوں اُنہاں حوالیں نال سمجھیندے۔ اُنہاں حوالیں نال اپنی ذات اُتے اپنے مفاد دا تحفظ کریندے۔ فرد ویسب کنیں باہروں ویسی تعلقات کنیں اُنچ فرد مطلق دی حیثیت وچ جانور کنیں ودھ کھنیں۔ فرد ویسب وچ آکے فرد بڈن۔ فرد دے ساریں حوالیں دی بٹیا ویسب ہے۔ اے قطرہ ویسی سمندر کنیں باہر نہ فرد رہے ویندے اُتے نہ ایندے وجود دے کئی معنے بڈن۔

قومی سُجھاٹ:

کبوتر اُنچ ٹکڑیں وچ اُڈن، گائیں دے اُنچ کھیر ہوندن۔ اینویں اُنہیں دے اُنچ وگ، بھینڈیں بھریں دے اُنچ اجڑ ہوندن۔ ہر جانور آپ جھنیں، نہنیں جانوریں دے نال مل کے مصروف عمل راہندے۔ انسان دی اینویں ای اُنچ ٹکڑیں یا گروہیں نال ہک تعلق دے ذریعے مخصوص تھی کنیں اپنی دُرک بچ اپنا کم کار اُتے اپنی کھپڈ کڈ اُتے پیاں سرگرمیاں کریندے۔ اُنہیں انسانی گروہیں کوں قوم یا قومیت آکھیا ویندے۔ ایں واسطے سوال اے ہے جو قوم اُتے قومیت دی سُجھاٹ کیا ہے؟

جیویں فردی سُجھاٹ دے کئی حوالے ہوندن، اینویں قومی سُجھاٹ دی کنہائیں حوالے نال ہوندی ہے۔ فردی سُجھاٹ اونداناں اونداء پیا گھر جاہ اوندی ذات برادری ہوندی ہے۔ قوم دی سُجھاٹ اونداء علاقہ اونداء کلچر اُتے اوندی بولی ہوندی ہے۔ جیویں فرد دے حوالے نال اوندے ذاتی تحفظ اُتے مفاد دی بٹیا د ہوندن۔ اینویں کوئی قوم یا قومیت اپنی سُجھاٹ دے حوالے نال اپنا اُتے اپنے مفادات دا تحفظ کریندی ہے۔ قومی تحفظ اُتے قومی مفادات آخری تجربے وچ فرد دا تحفظ اُتے فرد دے مفادات دا تحفظ وچ بڈن۔ جے کلچر کہیں قومی سُجھاٹ دا ذریعہ ہے تاں وِت کلچر آپ کیا ہے؟

کلچر کیا ہے؟

آکسفورڈ ڈکشنری دے مطابق کلچر دے اے معنے ہن۔

- 1: بولے لاو اُتے پوئیں دے اہگر اُتے اُسرن واسطے اُنہیں کوں چھانڈن۔
- 2: ماکھی، گھنٹن یا ریشم دے کیڑے پالرن۔
- 3: شائستگی اُتے سوچ جیڑھی من اُتے ذہنی عمل دا حاصل ہے۔
- 4: کہیں قوم دی کہیں خاص وقت وچ رسم رواج اُتے تہذیب۔
- 5: اوشائستگی اُتے بہتری جیڑھی توجہ اُتے تربیت نال حاصل تھیندی ہے۔

ہن اساں ایں لغت دے معنے کنیں ہٹ کے کلچر کوں ویسی تناظر وچ ڈیکھوں۔ فرد کہیں مخصوص انسانی گروہ وچ راہندے۔ ایں گروہ وچ رہ کے او رہن سہن، سوچ اُتے اعتقاد اختیار کریندے۔ اینویں آسائش اُتے آسانی دی خاطر ہن اُتے حرفت اختیار کریندے۔ ہن اُتے حرفت واسطے کئی طرحاں دے سمندر سلو جوبندے اُتے اُنہیں کوں ور تیندے۔ ایں رہن سہن،

سندر سنو جوڑا اُتے ورتن کینیں جیڑھے تجربے حاصل کریندے انہیں حاصل تھئے تجربیں اُتے معلومات وچ اپنے گروہ دے نہیں آدیں کوں شامل کریندے۔

بریڈ وڈ اپنی کتاب ”ترتیب کینیں پہلے دا انسان“ دے چھویں ایڈیشن 1960ء دے صفحہ 168 تے کلچر دی اے وضاحت کریندے۔

”اوسمولا کل عمل اُتے اقدام جیڑھا جو کوئی فرد اپنیں آپ اپنی پیڑھی کینیں

سکھدے اُتے سکھیندے ورتاؤ وچ آئیندے اُتے آؤن آلی پیڑھی

کوں ورثے وچ ڈے ویندے ایں سبھے کچھ کوں اوند اکلچر آکھوں۔“

فرانز بوائر اپنی کتاب ”نسل زبان اُتے کلچر“ دے ایڈیشن 1960ء دے صفحہ 140 تے کلچر کوں ایں بیان کیتس۔

”اوما دی تصوراتی اُتے خیالی شیں جیڑھیاں اپنی مرضی نال انسان اپنی

زندگی دے سفر کوں سہل پھل بٹاؤن لویا بجا دیتن، سوئی سبھے اوند اکلچر ہن۔“

پروفیسر حیدر سندھی اپنی کتاب ”پولیس دے سرچشمیں“ وچ لکھدے جو انہیں ڳالھیں

کوں عالمیں دے ایں طرحاں پدھر کرکں بعد ایہو آکھیا وچ سکدے جو کلچر انسانیں دے ریتیں

رسمیں رہن سہن، سوچ وچار، اعتقاد و ہم و سواں اُتے خا غادا مجموعہ ہے۔ انہیں سبھے شیں وچ

کلچر تخلیق کرکں آلے انسانیں دے گروہیں دے جیوٹن دا مکمل اولوں طور (سایہ) نمایاں نظر دے۔

ایں عکس دی ترقی دا دار و مدار تربیت اُتے تجربے اُتے ہوندے۔ تجربے اُتے تربیت دا دار و مدار

پیداواری عمل اُتے ایں عمل وچ ورثہ اُتے آؤزاریں اُتے ہوندے۔

کلچر دے انہیں وضاحتیں کینیں اے ظاہر تھیندے جو جیویں درختیں، جانوریں اُتے

انسانیں دا ودھارا تھیندے۔ اینویں ای کلچر اُگر دے اُسردے اُتے ودھدے۔ کلچر دا ودھارا

ہک نامیاتی ودھارا ہے۔ کلچر وقت دے نال نال اپنی اصل بنیاد اُتے سُچاؤ کوں قائم رکھیندیں

ہوئیں ودھدا اُتے بدلدار ہندے۔ کلچر دا ودھارا نامیاتی ودھارا ہے۔ ایں واسطے ہک انسانی گروہ دا

کلچر اپنی بنیاد قائم رکھیندیں ہوئیں بدلدار ہندے۔ کلچر وچ پُرانے اُتے نویں دار لپ رہندے۔

کلچر دی اہمیت:

زمیں اُتے موسم دی جیڑھی اہمیت رڑھ راہی کیتے ہے فرد دے اُگرکں، پھلن، پھلن،

اپنے ذاتی جوہر اُتے خوہیں کوں حقیقی بٹاؤن وچ اُوبا اہمیت کلچر دی ہے۔ اے کلچر ہوندے جیندے

ذریعے فرد ماضی دیں رسمیں روا جیں نال جُو کے اُچ وچ عمل کریندے آؤن آلے کل وسیب

سوچیندے اپنے ماضی دے تجربیں کینیں فائدہ چا کے انہیں تجربیں کوں آؤن آلی نسل دے حوالے

کریندے۔ کلچر دے ذریعے ای افراد ہک ہن نال رابطہ پیدا کر سکدن۔ ہک ہن کوں کچھ آکھن

سکدن، ہک ہن دے غم اُتے خوشی محسوس کر سکدن۔ کلچر دی ایں اہمیت دا اے نتیجہ ہے جو کلچر

شخصیت سازی اُتے اثر انداز تھیندے۔ کلچر دی نوعیت اجتماعی روئیں داتعین کریندی ہے۔ کلچر دا

اظہار گروہی نفسیات دی صورت وچ تھیندے۔ کلچر فرد دے محسوسات دی حد بندی کریندے۔

کلچر وسیبی عمل دی وجہ نتیجہ اُتے ذریعہ ہوندے۔ پوری وسیبی عمل وچ ہوں وڈا کردار ادا

کریندی ہے۔ ایں واسطے پوری کلچر دا اہم جزو ہے۔ کلچر اُتے پوری داکیرھا تعلق ہے؟ ایندی جانچ

کریندے نہیں۔

کلچر اُتے پوری:

ہر جاندار اُنکوں انسان دی پہلی ضرورت اوند اذاتی تحفظ ہے۔ انسان ماضی وچ اپنے

تحفظ واسطے انہیں انسانیں نال مل کے رہن سکھیے۔ آہدن ”ہک ہک ہے ڈو یا رہا ہن۔“

انسان مل کے رہن نال اپنا تحفظ بہتر طریقے نال کر سکدے۔ پارہو دے خطرے کینں بعد بقائے

قائمی واسطے ہوں شیں دی ضرورت تھیندی ہے۔ ہک انسان کلبا سبھے کم کار نہیں کر سکدا۔ اپنیاں

ساریاں ضرورتاں پوریاں کرکں، ہک کلبے آدمی واسطے ممکن نہیں۔ ایں واسطے وی آدمیں دی رل

مل کے رہن مجبوری ہے۔

اوشے جیڑھی دوا ہے اُوبا دردی ہے۔ رل مل کے رہن نال تحفظ ملدے۔

ضرورتاں پوریاں تھیندیں۔ بھل اے دی درست ہے جو آہدن ”لے لاتھے بھانڈے کھڑکار

کریندن۔“ فرر کھن نال جے بھانڈے کھڑک سکدن تاں رے رہن نال انسان ہک ہن

نال بھڑدن، لڑدن، جنگاں کریندن، ہک ہن کوں مارٹھیندن۔

تحفظ اُتے بقاء واسطے انسان رے رہندن۔ رے رہندے ہوئیں او ہک ہن نال بھڑدن

ہک پئے کول مارئیدن۔ سارا ویب ایس مسئلے کول حل کریندہ پئے، کریندہ پئے اُتے حل کر لئی۔ سارا کلچر ڈوشت اُتے منفی چھک تاں دانہجہ ہے۔ ایس واسطے بلا واسطہ کلچر ویب دی پیداوار ہے۔ پر پولی فرد دے وجود نال تعلق رکھیندی ہے لہذا پولی دا ویب نال کلچر دے ذریعے تعلق ہوندے۔ انہیں دا ایہو گنڈھپ ای ہے جو اے ہک پئے اُتے زیادہ اثر انداز تھیندن۔ ویب دے ودھارے نال کلچر اُتے کلر دے ودھارے نال پولی دا ودھارہ تھیندے۔

آدی دا پہلا روزی دا ذریعہ شکار بنی۔ اے شکار کرکین، بھاد دا چا کے شکار کول بھن کر اہیں مل کے کھاندے ہن۔ ایس ویب دیاں جیدھیاں سرگرمیاں ہن انہیں دے اظہار واسطے لفظ ڈھالیے گئے۔ اینویں بعد وچ ڈھور ڈنگر پالے گئے جیندے نال دھٹوال کلچر (گلہ بانی دا کلچر) وجود وچ آیا۔ ایس کنیں آدی دی جانوریں نال چاٹ سٹھاٹ ودھی۔ ایندے حوالے نال لفظ اُتے محاورے پئے۔ مثال کیے جانوریں دی آواز دے حوالے نال پوکھن پوکھن، ٹوکھن ڈاکھن دے لفظ ہن۔ عمرہ دے لحاظ نال جانوریں دے چھتر ”دوک“ نیش، پھل ڈیوٹ دے لفظ اُتے محاورے بٹائے گئے۔ ویواٹ دی وجہ کنیں پہلٹ پوری دے لفظ ہن۔ کھیر ڈیوٹ اُتے نہ ڈیوٹ آلے جانور کیے ہوا اُتے گراگ دے لفظ بٹائے اُتے ورہیے گئے۔ اینویں جانوریں دے نال کئی روزمرہ دے محاورے گھڑیے گئے، جینویں جو ”افر دی اگاڑی کنیں اُتے گھوڑے دی چھھاڑی کنیں پچھ“، ”گدڑ کول ہر کوئی سٹھاٹدے پر گدڑ کہیں کول نہیں سٹھاٹد“۔ اینویں تکھیں ولٹ کیے ”جیویں کتابڈی تے ولدے“ دا محاورہ ہے۔ ڈرٹ کیے محاورہ ہے ”جیویں کال تیر کمان کول ڈر دے۔“ پڈی سٹٹ، ہانہا سنبھالٹ، یا ”تریمتیں ملا مال (بھیدل) ہن“ جہیں ہئے کئی محاورے ہن۔

ویب مزید ترقی کیتی جیندے نال کلچر وی ودھارے بدلدار بہا۔ رڑھ واہی تھیوٹ پئے گئی تاں رڑھ واہی دے کلچر دا دور آیا۔ ستیں وستیں نواں کلچر نواں سوچاں، نویاں قدراں اُتے نویں تصورات آئے۔ انہیں نویں سوچیں قدراں اُتے تصورات دے حوالے نال نویں لفظ روزمرہ دے نویں محاورے ہن کے زبان دے ودھارے دا موجب بن گئے۔ جیویں جو رڑھ واہی دے اوزاریں واسطے بل، پنجالی، ویلٹ، جولا جوکڑ اُتے انہیں اوزاریں دے عمل واسطے نالی، اوڑ

اورا، جوڑ وغیرہ دے لفظ ہئے اینویں ایس رڑھ واہی دے کلچر دے حوالے نال روزمرہ دے محاوریں دا ورتار تھیا۔ جیویں جو ساواٹ سہاواٹ، جھار، ہکل، چھٹ، چھٹن، ہار چاواٹ، ہار چاواٹ، وسائی چاواٹ، ٹوپیں دے ٹوپے ولا ڈیوٹ، جمدی اُتے پالا پوٹ، انسان آخر ہک ڈیہنہ راہی سٹ ویندے، اچٹی راہی اگول آندی ہے وغیرہ وغیرہ

ایس راہی دے کلچر (جاگیر دارانہ) تیں آکنیں سرائیکی پولی دی ترقی رک گئی۔ کلچر ”زبان دا ودھارہ کر لیا۔ نہ نویں شیں بٹیاں نہ انہیں کول کوئی نال ڈتے گئے نہ انہیں نالوں دے حوالے نال نویاں علامتاں توں روزمرہ دے محاورے اُتے لفظ پئے نہ ضرورت واسطے لفظیں کنوں لفظ بٹئے۔ اے لفظیں کنوں لفظ بٹاواٹ دی کلہی ہک مثال انگریزی لفظ sense ہے۔ انگریزی ویب دا چٹاں ودھارہ تھیا اُتے اوندہ کلچر ودھاتاں اوندے وچ نویں مفہوم، نویں ادراک اُتے نویں علامتیں دے اظہار دی ضرورت پیش آئی۔ لہذا sense کنیں senseless، sensible، sensevity، sensibility جہیں نویں لفظ پئے۔

ساڈی وسبی ترقی دے رکٹ نال سرائیکی پولی وچ نویں لفظ نہ بن سکے۔ ہاہروں دیاں شیں آواٹ نال انہیں شیں دے نال وی نال آئے۔ انہیں شیں دا ورتار تاں آیا پر ساڈے ویب دے لوک انہیں شیں دے پیداواری عمل وچ نہن۔ ایس واسطے اے سبھ کجھ نہ کلچر دا حصہ بن سکیا اُتے نہ ساڈی زبانا وچ وسعت آسگی۔ ایس یکے ٹھہراؤ دا نتیجہ اے نکھتا جو سرائیکی کلچر پسماندہ تھیا۔ اے پسماندگی، سماجی، معاشی اُتے سیاسی پسماندگی تھی گئی اُتے اتھوں دی مادی اُتے روحانی ترقی رک گئی۔

شیں مٹی نال اُتج ویندن۔ انہیں اُتے مٹی دیاں کئی تھان چڑھ ویندن۔ انہیں مٹی نال اٹیں شیں اُتے چٹاں بارودھ ویندے تاں ایس ودھے باردی وجہ کنیں گرمی پیدا تھیندی ہے۔ جیندے نال کیمیائی عمل تھیندے۔ ایس کیمیائی عمل دی وجہ کنیں مٹی وچ پوری شے پتھر وانگوں سخت تھی کنیں مٹی دے پرتیں وچ موجود راہندی ہے۔ ایس سارے عمل کول متحر تھیوٹ آہدن۔ (معاف کرنا نہ ساڈی تہذیبی ترقی تھی ہے نہ ساڈی زبان لکھت پڑھت وچ آئی ہے اُتے نہ انگریزی لفظ Fossilization دے خیال واسطے کوئی سرائیکی لفظ پئے۔ ساڈی ایس سبھ کجھ ٹائی

داپتہ اُوں ویلھے لکھی جڈاں اپنی زبان تعلیم دا ذریعہ ٹھی۔ جڈاں مٹی کواں کھٹیا ونجے تاں ایس مٹج شے داپتہ لکھدے۔

اینویں ماضی دا کلچر ماضی دے تصورات، علامتی صورت وچ بولی وچ محفوظ تھی ویندن۔ اسان پڑاٹے لوکیں دے خیالیں احساسیں اتے حالات داپتہ بولی اتے نوجہ ڈے کیں کر سگدے ہئیں۔ اے بولی اتے کلچر داپتہ تعلق ہے۔ لفظ آواز ہن۔ ظاہر اے جو آوازاں محض آوازاں ہوندن۔ انہیں آوازیں کواں یعنی لفظیں کواں اسان ساندھوڑاند (مسلسل) کئی شیں واسطے کہیں تصویر یا خیال واسطے، ہک خاص آگے پیچھے واسطے استعمال کر کے انہیں کیں مقبوم اتے علامتاں اخذ کریندے ہئیں اتے انہیں لفظیں کواں متفق صورت وچ انہیں مقبومیں اتے علامتیں وچ ورتیندے ہئیں۔ ایس عمل وچ کہیں حد تاں ہک بولی بولن آگے گروہ دے سوچ اتے احساس دے سانچے ڈھلدن، ہک مشترکہ سوچ بڈی ہے۔ اے مشترکہ سوچ ہوں حد تاں ایس گروہ دے مسئلے اتے معاملیں دے متعلق کوجھیاں رد عمل پیدا کریندی ہے۔

اپنی بولی دی بجائے لکھن پڑھن کیجے ہئی بولی دے ورتارے مطلب اے ہے جو اسان بیک وقت ڈو جدا کلچریں وچ راہندے پئے ہئیں۔ ساڈے احساس خیال اتے ادراک دے ڈوانجوانج سرچشمے ہن۔ اسان ڈوپڑیں دے سوار ہئیں۔ جے بولن آلی لکھت پڑھت وچ نہیں آندی تاں ایندے نتیجے وچ کلچر ادھورارہندے۔ ادھورے کلچر کیں حاصل تھے خیال اتے ادراک ادھورے غیر واضح اتے غیر ملکی رہ ویندن۔

اسان جیڑھی زبان وچ لکھدے ہئیں اُوں زبان وچ بولیندے ہن۔ ایس کیتے اسان ڈوجھی زبان ادھوری اتے نامکمل طرحاں نال سکھدے اتے لپٹیندے ہئیں۔ ایس ڈوجھے کلچر دے خیال اتے ادراک تیں اسان ی پینچ ادھوری اتے نامکمل ہوندی ہے۔ اسان کہیں کندھی دے ہن رہندے۔

میڈے ایس دعوے دی تصدیق ایس گالھ کیں تھیندی ہے جو ساڈے پڑھے لکھے آدمیں دے بولن آلی زبان سرائیکی اتے لکھن پڑھن آلی زبان اردو وچ تخلیق تھے شاہکاریں کواں انگریز اتے دی نہیں گنیا ونج سگدا۔

جیویں آکھیا گئے جو ہک بولی بولن آلیں دے احساس اتے ادراک وچ اشتراک پیدا تھی ویندے اتے اے اشتراک سوچ اتے عمل دے اشتراک وچ ظاہر تھیندے۔ جے ہک علاقے وچ وسن آلی بولی بولن والے انسانی گروہ وچ ہاہر کیں ہئی بولی بولن آگے گروہ دی ہک خاص تعداد وسائی ونجے تاں انچ کلچر اتے انچ بولی ہون دی وجہ کیں ایس علاقے دے لوکیں وچ ایکتا نہیں رہندا سوچ اتے احساس دا تصادم تھیندے اتے انہیں ڈو گروہیں وچ تصادم پیدا تھی ویندے۔ ایس کھج تاں وچ تحفظ اتے مفاد دی مختلف صورت پذیر تھیندی ہے۔ جے اے صورت ہک خاص حد کیں ٹپ ونجے تاں ایس علاقے دے دسواں خون خرابے تیں تھ ویندن۔ سندھ اتے فلسطین دی اہج دی صورت ایندی واضح مثال ہے۔

فردی سُچاٹ اتے فرد و مفاد:

پاہل ایس گالھوں پاہل ہے جو اونکوں اپنی اپنیں پرائیں دی سُچاٹ نہیں تھی سگدی۔ ایس طریقے نال اپنی سُچاٹ نہ ہون دی وجہ کنوں اونکوں اپنئے مفاد دی سُچاٹ نہیں رہندی جو او ماحول دا اپنئے نال اتے اپنا ماحول نال تعلق نہیں سمجھ سگدا۔ لہذا اوں ماحول وچ اوپنئے مفاد دا تحفظ نہیں کر سگدا۔ پاہل اپنیں خا غا وچ اتلا گم تھی ویندے جو اپنئے اندر داتعلق باہروں دے شیں نال نہیں جوڑ سگدا۔ میڈا بی۔ اے دا ہک ہم جماعت ہئی۔ ایس ویلھے جاپان وچ جنرل میکا تھی دی واہ واہ ہئی۔ میڈے ہم جماعت کواں فوجی عظمتیں دا اتلا شوق ودھیا جو اوپنئے آپ کواں جنرل میکا تھی سمجھن لگ پیا۔ او باہروں دے شیں کنوں اتلا بے نیاز تھی گیا۔ جو ہک پتھر دا وٹا چا کیں اعلان کھڑا کریندا ہووے جو او ندے ہتھیں ایٹم بم ہے اتے جنرل میکا تھی ہے، ہتھیا رسٹ ڈیوونیں تاں او ایٹم بم رسٹ ڈیوونیں۔

ایس کنوں اے مطلب نکھتا جو فرد و مفاد او ندی سُچاٹ نال وابستہ ہے اتے فردی سُچاٹ او ندے مفاد دی ضمانت ہے۔

جیویں ہک فرد وچ اپنی سُچاٹ نہ رہیے تاں اوپنئے ذاتی مفاد دا تحفظ نہیں کر سگدا۔ اینویں جے کہیں قوم یا قومیت وچ اپنی سُچاٹ نہ رہوے تاں اوپنئے اتے اپنئے مفادات دا تحفظ نہیں کر سگدی۔ فرد جیویں اپنی ذات دے اندر کیں سواہا بروں دے رشتے بھل ویندے اینویں قوم

وی اپنی ماء پوی اُتے ماء دھرتی دارشتہ بھل ویندی ہے، آنجھی قوم دے سیاسی مقتدر اپنئے سیاسی اُتے سماجی مفادات کوں اپنی ماء دھرتی اُتے اوندے وسنیکیں دے حوالے نال نہیں ڈیہدے۔ جیویں سرانیکی دھرتی اُتے وسن آلے وڈیں خاندانیں انگریزی چھتری پٹھ اقتدار دے کلڑے چٹن۔ اُج وِت سرانیکی مقتدر اپنئے سیاسی اُتے سماجی مفادات کیجے سرانیکی ڈیس کنوں باہروں پنجاب دوڈیہدن اُتے اوندی غلامی کریندن۔ سچ تاں اے ہے جیوھی نسبت نال قومی سُجھاں ودھدی ہے اُتے قومی شعور آندے تاں اوں نسبت نال ماء دھرتی اُتے دھرتی واس توجہ دامرکز بڈن۔ نہ تاں سیاسی اُتے معاشی مفادات واسطے اے مقتدر باہروں دے ایجنٹ ہوندن۔

کیا کوئی سرانیکی کلچر ہے؟ ماء پوی ہے؟ ماء دھرتی ہے؟ کیا سرانیکی وچ نہیں قومیں وانگوں اپنی سُجھاں اُتے اتھوں دے وسوں وان اپنئے مفادات داحتفظ کریندے ہین؟

اے حقیقت ہے جو سرانیکی کلچر وی ہے، سرانیکی ماء پوی اُتے اُتے سرانیکی ماء دھرتی وی ہے۔ ایندے نال اے وی حقیقت ہے جو سرانیکی وچ قومیت دی سُجھاں اُتے شعور نہ ہونوں دی حد تاں ہے۔ اینویں تحفظ ریبے اُتے ایویں تھی سبکدے۔ ایہو کجھ برصغیر دی تریخ وچ تھیدا ریہا بہر حال ملدی گالھ ہے جو کلچر دا وڈا حصہ اوں کلچر دی ماء پوی ہے۔ اُج دے دور وچ جے ماء پوی ذریعہ تعلیم نہیں، الیکٹرک میڈیا اُتے پرنٹنگ میڈیا وچ او عملی اظہار دا ذریعہ نہیں تاں ماء پوی دا قومی سُجھاں واسطے ہوں گھٹ کردار رہ ویندے۔ اسان تاں اوں ہال وانگوں نہیں جیندی جھ کپ گھدی گئی ہووے اُتے اونہ الا سبکدے نہ او اپنی سُجھاں ڈس سبکدے نہ ای بروہ فروش کنوں اپنا حق گھن سبکدے۔

سندھی، بلوچی، پشتو، پرازی تیں ذریعہ تعلیم ہن۔ اس کیجے ساڈا اے مطالبہ ہے جو سرانیکی پوی کوں وی پرازمی توٹیں ذریعہ تعلیم بٹایا ونجے اُتے اوندی ترقی کیجے وی سرکاری سطح تے امداد دتی ونجے۔

سرانیکی قوم کوں قومی شعور کنیں بیگانہ رکھن دی حد تیں کوشش کیجی گئی ہے جو 1991ء دی مردم شماری وچ زبانیں دے خانیں وچ جتھان اردو، پنجابی، سندھی، پشتو اُتے بلوچی درج کیجی گئی ہے اُتھان سرانیکی زبان وانج اندر درج نہیں تھیا۔ بے حسی دی اے حد ہے جو نہ تاں کہیں

سرانیکی نمائندے، کہیں تنظیم، کہیں سرانیکی دانشور نہ عوام ایندے اُتے کوئی احتجاج کیجے۔ ہاں اے ہی گالھ ہے جو فردی سطح اُتے اکثر لوک ایندا اظہار کریندن۔ ملدی گالھ کوں مُکاؤں چھوٹی کوں چھوٹا کروں۔ جے سرانیکی کوں ذریعہ تعلیم نہ بٹایا گیا تاں سرانیکی زبان دے پکڑ دا امکان کانتی۔ سرانیکی لکھن دیاں انفرادی کوششاں باقی رہ سبکدین نہ سرانیکی قومیت دے شعور دا ودھار تھی سبکدے اُتے نہ ای سرانیکی واسیں نال سیاسی، معاشی اُتے سماجی بے انصافیوں کوں روکن دی کوئی صورت اختیار کیجی ونج سبکدی ہے۔

اس ساری گالھ دادار و مدار پہلے سرانیکی ادیبیں اُتے دانشوریں اُتے ہے ایندے بعد سرانیکی مقتدرین اُتے ہے۔ سرانیکی ادیب اُتے دانشور لوکیں کوں زبان ڈیوٹ اُتے سرانیکی مقتدرین زبان دی قوت بڈن۔ تریخ وچ ہمیشہ اینویں تھئے اُتے اینویں تھیں۔ نہایت وضاحت نال الا داٹ آلی سرانیکی اتی گونگی ہے جو کوئی ایندی آواز نہیں سمجھدا۔ اس واسطے میں اپنی گالھ علامہ اقبال دے مصرعے اُتے ختم کرینداں:

فیصلہ تیرا تیرے ہاتھ میں ہے دل یا کہ ستم

بلوٹ، کافرکوٹ، شاہ عیسیٰ اُتے سستی کیول رام

مشاق گاڈی

میں کئی ورہیں کنیں سرانیکی سنگت کنیں سٹڈارہم جو اُساں بلوٹ وچ سستی کیول رام دے تھلے اُتے وسائی دے میلے وچ گئے ہاے۔ ایندے نال نال اے پتہ لکدا ہئی جو بلوٹ شریف وچ شاہ عیسیٰ دامزاروی ہے جیند اہر سال چتر وچ میلہ عرس تھیندے۔ بلوٹ دی ہک ہئی خاص گالھ اُتھاں نال ہی خیسو رہاڑی اُتے ہک پُرانا تاریخی قلعہ ہے جینکوں مقامی لوک کافرکوٹ آہن۔

میں ایں پورے عرصے وچ ہر سال اسلام آباد کنیں اپٹے گھر توں شریف ویندیں ہوئیں بلوٹ شریف دے اڈے کنیں تھی کنیں گزردارہم پُر اُتھاں رُک کنیں وستی کیول رام داتھلے شاہ عیسیٰ دامزارتے کافرکوٹ دے ہندیرے نہ ڈیکھ سکیم۔ بس اُتھوں گزردیں ہوئیں اے نال اُتے انہیں نانویں تے پوری جاہ دا ہک عجیب اسرار محسوس تھیندا ہئی۔ اے اسرار اوں ویلھے پیداودھ ویندا ہئی جڈاں ہوں پریں سڑک کنیں بلوٹ دے کھجیاں دے جھنڈا اُتے کافرکوٹ دے مندیریں اُتے قلعے دے ہندیرے نظر دے ہن۔

پچھلے سال میں جڈاں توں نہ کنیں اسلام آباد ویندا پیا ہم تاں گڈی کون سستی کیول رام دے تھلے دی پاسوں موڑ ڈٹم۔ بس ہک احساس تھیا جو اُچ میں ایہہ جاہ ڈیکھ کنیں ویساں۔ اے چتر دامہینہ ہئی اُتے ایں پورے مہینے کیول رام دے تھلے اُتے جاتر کھیڈیندی ہے۔ جیں ویلھے میں سستی کیول رام دے تھلے پہنچیا تاں دول وچدا پیا ہی اُتے اندر وچ کنیں ڈھم تاں ہوں ساریاں تریمتیں پیل اُتے پوہڑ دے رلوں وٹ پٹھوں پٹھیاں وال کھنڈائی بے خودی وچ جاتر

کھیڈ دیاں پیاں ہن۔ تھلے دے باہروں جاتر کھیڈ دیں تریمتیں دے بندے پٹھے ہن جنہیں دی اکثریت مسلمان ہئی۔ میں انہیں کنیں ہک ڈوسوال کیے تاں انہاں افسوس کینا جو اتجھی مجبوری کہیں کون اُتھاں نہ گھن آوے۔ مطلب اے ہئی جو جاتر کھیڈ دیاں تریمتیں دے اکثریت کول جن جھڑے ہوئے ہن یا کوئی ہئی اتجھی بیماری ہئی جیندا جاتر کھیڈ دیں علان تھیندا ہئی۔

میں کچھ دیر رُک کنیں واپسی کیے مڑیا تاں سستی کیول رام دے تھلے دے موڑ اُتے ڈو بندے آپس وچ جھیرا جھڑی کھڑی ہن۔ ہک بندہ ڈاڑھی والا ہئی اُتے شکل گھاٹت کنیں مولوی لکدا ہئی جڈاں جو بیا بندہ ہک اٹ پڑھ جیہاں دیہاتی ہئی۔ مولوی نمابندہ ڈو جھے کول اُتھاں کھڑا ہئی جو اُساں مسلمان ہئیں اُتے ساکوں اپٹیں تریمتیں کول ہک کراڑ (ہندو) دی جاہ اُتے نہیں گھن آوٹاں چاہیدا۔ ڈو جھے بندے ہو لے جہیں ولد اڈتا جو او مجبور ہن جو انہیں دے تریمتیں کول ہندو جن جھڑے ہوئے اُتے اوستی کیول رام جاتر کھیڈے متوں بیا کھائیں نہیں نکلدے۔

ایں نکلے جہیں قیام وچ میکوں دلچسپی پیدا تھئی جو سستی کیول رام بلوٹ اُتے شاہ عیسیٰ بارے ودھیک جاٹ سُنچاں کراں۔ قسمت نال میڈے یونیورسٹی وچ ڈوشاگرد بلوٹ دے نکل آئے اُتے وِت میں انہیں دی معرفت بلوٹ دے کئی چکر لائے، نال نال کافرکوٹ دے ہندیرے، شاہ عیسیٰ دامیلہ اُتے سستی کیول رام دی وسائی دی ڈیکھن دا موقع ملیا۔ بلوٹ قصبہ اندرون وچ کنیں احساس تھیا جو اے اُچ اُتے ملتان آلی کار زیارتیں کنیں پُر جاہ ہے جتھاں راجن شاہ ناگ سلطان، کربلا حرامی حلای دی پہاڑی اُتے اتجھیاں ہوں ساریاں جہیں ہن جیڑھیاں زیارت سمجھیاں ویندن۔ اُتھوں دے کئی چکر لاوٹ دے علاوہ کچھ تاریخی مواد بلوٹ، کافرکوٹ دا قلعہ اُتے مندر سستی کیول رام داتھلے اُتے عیسیٰ شاہ بارے کچھ تاریخی مواد وی کھنگالیا تاں جو انہیں دے پچھو کڑ دا پتہ لگ سکے۔ ایں ساری پرکھ پرچول نال کچھ گالھیں جیڑھیاں پتہ لکپیاں یا تاریخ دی جو کہانی بڈی ہے او کچھ ایں ہے:

بلوٹ چشمہ بیراج دے کچھ کلومیٹر پٹھوں دریائے سندھ دی پچاڈھی کندھی اُتے خیسو دے پہاڑیں دے اصلوں دامن دا ہک چھوٹا جیہاں قصبہ ہے۔ 1970ء دے ڈہاکے وچ چشمہ بیراج بٹن توں پہلوں دریائے سندھ خیسو دے پہاڑیں دے پٹھوں بلوٹ دے سروں نال ویندا ہئی جیندے واہن اُتے پٹن دے نشان اُچ دی موجود ہن۔ بلوٹ دے نال بارے آکھیا

ویندے جو اے ہندو شاہی دے راجہ بل دے نال منسوب ہے جیندی حکومت لمی پاسوں جام پور دے تاریخی قلعے ہرند کنوں میانوالی دے پٹھوں پلوٹ تائیں ہوندی ہئی۔ دیرہ اسماعیل خان اوں ویلھے تائیں آباد نہ ہئی تھیا پر اے سارا علاقہ راجہ بل دی عملداری وچ ہوند اہئی۔

ہندو شاہی اتھوں دی تاریخ دا او دور ہے جیڑھا عربیوں دی سندھ آتے ملتان دی فتح دے بعد نہویں صدی کنوں شروع تھیا جڈاں ہندو راجیں دی کنفیڈریشن گنگا جمنادی وادی دے نال نال کشمیر، پنجاب، بلوچستان آتے افغانستان دے علاقیں وچ آٹھنی حکومت قائم کیتی۔ ہندو شاہی دا وڈا مرکز کابل وی رہ گئے۔ اے حکومت ڈاھویں اتے یارہویں صدی وچ اوں ویلھے مکی جڈاں افغانستان وچ غزنی دے صوبہ وچ ترک حکومت قائم تھئی جیندا ہک وڈا حاکم محمود غزنوی ریہے جنیں کابل دے نال نال وادی سندھ وچ ہندو شاہی کوں تحت تاراج کیتا۔

پلوٹ دا مقام ڈیکھ کنیں پتہ لکھدے جو اے دفاعی مقصد دے حوالے نال ہوں اہم جاہ ہوسی اتے ایں وجہ کنیں اتھاں قلعہ دی تعمیر کیتا گیا ہئی جینکوں آج کافرکوٹ سڈیا ویندے۔ اے ہک پاسوں پہاڑی دڑے نال ملدے جیڑھا لکی مروت آتے ہوں کوں دریائے سندھ نال ملیندے اتے ہئی پاسوں ایندا کوہ جودی (کوہستان نمک) دے ہندو شاہی دے زمانے دے نہیں قلعیں نال رابطے ہوندا ہئی۔ اے ہک اہم پتھن وی ہئی جیندا دریائی گزرگاہ دے نال کالا باغ آتے انک دے پٹھوں پٹھوں ہندو شاہی دے وڈے مرکز ہند نال رابطہ ہوندا ہئی۔

پلوٹ وچ کافرکوٹ دا اے قلعہ اتے ایندے چھی مندر ستویں صدی کنوں ڈاھویں صدی دے دوران تعمیر تھے۔ اتھوں دے مندیریں کوں سالٹ ریج یا انڈس ٹمپل وی سڈیا ویندے۔ اے اُتھے پچاھی انڈیا دے مخصوص طرز تعمیر ”ناگرا“ نال تعمیر تھیندن۔ ایں طرز تعمیر وچ ماڑی انڈس پلوٹ آتے کٹاس دے مندیریں دا وی شمار تھیندے۔ اے مندر مخصوص میٹرل دے سلیپیں نال بنے ہوئے جیڑھیاں جو ہندو شاہی دے مرکز ہند کنیں پڑیں وچ دریائے سندھ دے رستے اتھاں پچائیاں گیاں ہوں۔

شاہ عیسیٰ قنار دے بارے روایت ہے جو اے پندرہویں صدی وچ سلطان بہلول لودھی دے ویلھے پلوٹ پچیا جتھاں اینکوں جاگیر ملی اتے آج وی ایندی آل اولاد جنہیں کوں مخدوم آکھیا ویندے او اتھوں دے وڈے زمیندار ہن۔ ایندے مزار دے نال ہک وڈا جھکا کھوہ ہے

اتے قبرستان ہے جیندے وچ ایں سلسلے وچ کئی بزرگ دفن ہن۔ شاہ عیسیٰ قنار دے تعلق آج بخاری دے سلسلے نال بندے جیندا اجلال الدین سرخ پوش دے ویلھے وڈا دھار اتھیا۔ جلالی درویشیں اتے کشمیر دے رشتیں داسا نگا دی سرخ پوش نال جوڑیا ویندے۔ شاہ عیسیٰ قنار دے جلالی درویشیں نال تعلق دا پتہ میلے وچ درویشیں اتے ملنکلیں دی شرکت دے نال نال ناگ دی تصویری علامت دے ذریعے وی نشا برتھیندے جیڑھی جو شاہ عیسیٰ قنار دی قبر اتے موجود ہے۔

ناگ دی علامت ہک تہذیبی تسلسل دی نشاندہی کریندی ہے۔ اے شیوا دا ہک روپ ہے۔ ایندے نال نال ناگ پوجا ہک عام ریت ریہی ہے۔ جلالی درویشیں دے بارے وی اے مشہور ہے جو ناگ دھوہیں اپنٹے نال رکھدے ہن۔

ناگ سلطان دے دربار اتے وی اے علامت موجود ہے اتے نال نال سنی کیول رام دی وساختی دوران ناگ دے درشن دی یا تریں کوں چاہ ہوندی ہے اتے جنیں ویلھے درشن تھی وٹے تاں مصری دا پرساد وٹیا ویندے۔ شاہ عیسیٰ قنار دا آج بخاری سلسلے نال گانڈھا اتھاں راہن دی زیارت دی وجہ توں جوڑیا وٹے سکدے۔ راہن دی زیارت دا آج بخاری سلسلے نال عجیب جیہاں گانڈھا ہے۔ راہن دی زیارت آج شریف دے نال نال کروڑ لال عیسن وچ وی ہے۔ کروڑ لال عیسن وچ تاں اے وی مشہور ہے جو راہن دی زیارت مٹوں لال عیسن دی زیارت قبول نہیں تھیندی۔

سنی کیول رام دا گانڈھا گوسین لال جی نال جوڑا ویندے۔ اے شری گوسین لال جی دے پوترے ہن۔ شری لال جی دا چھٹا سپہن شریف (سندھ) وچ 1551ء وچ تھیا۔ انہیں دا اصل ناں ٹکسی داس ہئی۔ جڈاں اے ہال ہن تاں اے ناتھ جی دوارے (اودے پور) لگے گئے اتے اتھاں لے انڈیا دے ہک ہاتھن ولا بھاچار یہ دے قائم کیتے سلسلے پٹشی مارگ نال وابستہ تھی گئے۔ ولا بھاچار یہ دا پتر وٹھل اچار یہ اوں ویلھے راجستھان اتے گجرات دے پٹشی مارگ سلسلے دا وڈا ہئی۔

ریت اے ہے جو لالہ جی ناتھ جی دوارے وڈے عرصہ تائیں وٹھل اچار یہ دی جل سیوا کریندے ریہے۔ ایں جل سیوا وچ انہیں دے مونڈھے اتے زخم تھی کنیں کیڑے پئے گئے۔ ہک ڈنہہ وٹھل اچار یہ مونڈھے اتے ہلکدے اے کیڑے ڈیکھ گھدے تاں اوہوں متاثر تھیا۔

اوندے ستر پتر ہن جنہیں کول اوں انجوانج گدیاں ڈتیاں ہونیاں ہن۔ لال جی دی سیوا کنیں متاثر تھی کنیں انھوں گدی اوکوں ڈتی۔ گدی ڈیوٹ دا مطلب اے ہوندا ہئی جو ہک انج مورتی ڈتی ویندی ہئی جیندی پوجا اوں گدی دا نشان ہئی ویندا ہئی۔ لال جی کول کرشنا دی گولی ناتھ جی والی مورتی ملی۔ نال نال انہیں کول حکم ملیا جو اوں پچھوں ڈٹھے مٹوں سندھ دی پاسوں وچن آتے جتھاں وی انہیں پچھوں تے مڑ کنیں ڈٹھاتاں انہیں کول اوں جاہ قیام کرٹا پوسی۔

لال جی مورتی چا کنیں ٹر پئے اتے دیرہ غازی خان کنیں انہیں مندر بٹایا۔ اے سولہویں صدی دی گالھ ہے جڈاں دیرہ غازی خان وچ ہندو کھینڈ وکھانڈ ہن پرودھدی ہوئی تجارت دی وجہ توں انہیں دی کمیونی ترقی وی کریندی پئی ہئی اتے انہیں کول آپت وچ جڑن کیتے کہیں شخص علامت اتے ادارے دی وی لوڑ نہ ہئی۔ لال جی دے اتھاں گولی ناتھ دے مندر بٹاو نال اے لوڑ پوری تھی گئی اتے سرائیکی وسیب اُتے سندھ اتے بلوچستان دے ہندو ویں دی اکثریت انہیں دے منن آلی بن گئی۔ جنیں ویلھے اوفوت تھیا تاں انہیں اپنے پتر کول اکھیا جو او اپنے پوترے دی شکل وچ ولانواں جنم گھنسن۔ او پوتر اتی کیول رام ہئی۔

ستی کیول رام جڈاں جوان تھیا تاں او دیرہ غازی خان کنوں دیرہ اسماعیل خان لگا پکيا۔ اتھاں او ویلھوں درافٹن کلاں گبیا پر کجھ عرصہ رہ کنیں او اُتے پلوت آگئے اتے ایں جاہ کول اپنے مستقل ٹھکانے کیتے چٹیا۔ اتھاں اوں بوہڑا ہک وٹ لایا جیندے پیٹھوں او ہا ہندے ہن۔ کالا باغ، کلورکوٹ، دیرہ اسماعیل خان اتے ہنے نال دے علاقیں دی ہندو ویں کیتے اے جاہ تاں مرکز بنی ہی سہی پرستی کیول رام اتھوں دے مسلمانن نال وی بھگتی راہیں سا نگا جوڑیا۔ ایں کیتے ہندو مسلمان اتھاں تے تھیندے ہن۔

ستی کیول رام دے پلوٹ وچ قیام بارے کئی روایتاں ہن جیڑھیاں اتھوں دے مقامی لوکیں وچ عام ہن۔ اے زبانی روایتاں تاریخی طور اتے تاں درست نہیں پر ایندے نال ہندو مسلمان سانگے دا پتہ چلدے۔ دلچسپ گالھ اے ہے جو انہیں وچوں کجھ روایتاں جنہیں علاقیں اتے ہستیں نال وی اونویں منسوب تھیندن۔ مثال کیتے پلوٹ ایچ اے مشہور ہے جو جڈاں ستی کیول رام اتھاں آیا تاں او شاہ عیسیٰ قاری سیوا کیتی۔ پھیکو وچ شاہ عیسیٰ ہک گلاب دا پھل دریا وچ سنیا اتے آکھیا جو جتھاں اے پھل رکسی تاں توں آپٹا ٹھکانا اتھاں بٹاویں۔ اے

پھل پلوٹ دے اُتے بھی پاسوں ہک چٹان دے نال وچ کھڑیا جتھاں ستی کیول رام اپٹا تھلا بٹایا۔ اینویں شاہ عیسیٰ اتے کیول رام وچالے کئی معجزیں دے مقابلیں دے واقعے مشہور ہن جیڑھے جو ہندو مسلمان سانگے دی ہک ہئی پرت کول نشا بر کریندن۔ دلچسپ گالھ اے ہے اتے جیویں جو پہلے ڈسائے جو شاہ عیسیٰ اتے ستی کیول رام دے ویلھے وچ کئی صدیں دی وچ تھ ہے اتے اے ممکن نہیں تھی سکدا جو انہیں دا آپت وچ ٹا کر اتھیا ہووے۔ پر جیویں لوک ریت وچ ہوندے جو اے تاریخ دی منطق کنیں اگوں ہوندی ہے یا وقت تاریخ دی اپنی منطق بنیندی ہے۔

پاکستان بٹن دے بعد جڈاں ہندو ویں دی اکثریت اتھوں لگی گئی تاں کئی ہندو اتھاں 1965ء دی جنگ توں پہلوں دسائی دے میلے اتے زیارت کیتے آندے ریسے پر اوندے بعد ویزہ دی سہولت آسان نہ رہی اتے کیول رام دے تھلے اتے نال دے وسدے مسلمان ہمسائیں قبضہ کرنا شروع کر گھدا۔ وقت جڈاں 1988ء دے بعد بینظیر دی حکومت قائم تھی تاں ہندو ویں ایں جاہ اتے ولادعویٰ کیتا اتے کیول رام دا تھلہ اتے اوندی کجھ جڑویں جاہ واپس ملی۔ اوں عرصہ کنیں اتھاں ہر سال دسائی دا میلہ تھیندے جیندے وچ سندھ اتے بلوچستان دے ہندو ویں دی وڈی اکثریت شریک تھیندی ہے۔ ایندے نال نال اتھاں چیترا دے پورے مینے جاتر کھینڈی ویندی ہے اتے اوندے علاوہ جنیں ویلھے وی کوئی کنیں جاتر کھینڈن چاہوے اجازت ہوندی ہے۔

ستی کیول رام دے ایں تھلے دا انتظام ہک مسلمان دے ہتھیں ہے۔ روایت دے مطابق اوندے پیو ایں تھلے کول ہندو ویں دے وچن دے بعد قائم رکھیا اتے اوندا پتر بٹن ہک طرحاں دامتولی ہے۔

علامت نگاری تے سرائیکی شاعری

ڈاکٹر سجاد حیدر پرویز

علامت نگاری کوئی آنکھی شے کائناتی جیہوھی انویہویں صدی توں شروع تھئی ہووے۔ دنیا دے یکے پر اٹے ادباں وچ علامتاں دا استعمال موجود اے۔ علامت نگاری ادب وچ ہمیشہ توں رائج اے۔ اے ضرور اے جو ہر دور دا فنکار اپنے ماحول دے مطابق علامت کوں یا نویر معنی ڈے ڈیندے یا نویر علامتاں تخلیق کر گھندے۔ نفسیات دان ایس گال تے متفق ہن جو لا شعور وچ مستقل علامت سازی تھیندی رہ ویندی اے۔ جتھاں تخلیقی ادب وچ علامتاں دی حکمرانی رہی اے اُتھاں مصوری دے شکلاں تے رنگ جسے سازی رقص دے زاویے تے نرت موسیقی دے صوت تے آہنگ دے زیر و بم سبھ دے پتو پٹھ علامتاں دا جہان لگیا رہ گئے۔ علامت نقاب پاتی حقیقت داناں اے۔ اولے پچھوں لکینے سنبھپ کیتے ڈھیر چھک تے تانگھ ہندی اے۔ سدھائی تے سادگی کنوں ڈنگ ول تے گولائیاں ہر دور وچ ودھ بھاوٹیاں رہین۔

علامت دے لغوی معنی ہن نشان یا سرائیغ۔ اصطلاحی معنی ہن کہیں شے داناں نشان دے طور تے گھن تے کہیں ہی شے ڈوراہ لاوٹ یا اوندا سرائیغ ڈسن۔ علامت کہیں مفہوم دا ہک اختصاری عمل ہوندے پر جیکوں سٹ تے جذبات تے احساسات یکدم گھیر گھندن۔ انتخاب ہر لفظ علامت ہن ویندے جہو کہیں شے یا خیال دی معنی خیزی دی دلالت کرے۔ کہیں علامت دے اندر جتنی زیادہ معنی ہوندن اول اتنی زیادہ کامیاب تے مناسب علامت ہندی اے۔

علامت کہیں ترمیم دے ڈھڈھ وچ پلدے اُون ہال وانگر اے جیہو ہا جے توٹیں ڈھڈھ وچ اے اوندے دھی یا پتر ہووٹ دا پتہ نی لگ سگدا۔ ہال جم پودے تاں ساری کل کل

منک ویندی اے تے وت کوئی بندہ اوندے بارے گالھیں نی کریندا۔ ایویں ای جیہو ہلے علامت دے معنی جم پودن تاں اُون ویلھے علامت علامت نی راہندی بلکہ مرویندی اے۔

علامتاں ترائے قسم دیاں ہوندن۔ آفاقی، علاقائی تے ذاتی۔ آفاقی علامتاں دا تعلق پوری انسانیت نال اے۔ ہک مسلمان بھانویں او عربی ہووے، افریقی، روسی یا پاکستانی۔ اوندی مذہبی شناخت ہکارا ہندی اے۔ ایویں ای کوئی سائنسی فارمولا کتھائیں وی دنج تے آزماوہو نتیجہ ڈیسی۔ رات دا اندھارا یا ڈنہہ دا سوجھلا، ایہہ آدم دی ہکی اولاد کیتے اجتماعی طور تیاں کیفیتاں آلیاں علامتاں ہن۔

علاقائی علامتاں پورے کترہ ارض کیتے نی ہوندیاں بلکہ کہیں ہک خطے دے لوکاں کیتے ہوندن۔ جیویں جو عرب امریکہ، افریقہ، روس، چین تے پاکستان وغیرہ دی ثقافت انجوان اے۔ ہیرا، انجھاتے سسی پتوں دیاں علامتاں ایس کل دے لوکاں کیتے تاں ٹھیک ان پر ہار دے ملکاں آلے ایس توں چٹکیں طراحویں چاٹو کاٹنا ہون۔ جیویں جو ہندی دیو مالا وچ ناگ دولت دی علامت اے پر سامی مذاہب دے اساطیر وچ ناگ جنس دی علامت اے۔ خوابیں دی تعبیر دا فلسفہ ہندی ویدیں، مسلمان حکماء آتے مغربی نفسیات دانیں علامت سازی دی بنیاد تے انجوانج ڈتے۔

ذاتی علامتاں دا تعلق ہک بندے دی ذات نال اے ذاتی علامتاں گھڑن آتے ورتن ہوں نازک کم اے۔ ایہہ ہک بندے دی مرضی دی شے ہن۔ پروت دی ایندے ورتن وچ کجھ انتخاب حساب رکھیا ویندے جو کہیں نہ کہیں طراحویں پڑھن یا سٹن آلے توٹیں مفہوم بچ ونجے جیویں جو ”نواں جزیرہ“ علامت دے طور تے ورتیندے ویلھے ”نویں ذال“ مراد گھدی ونجے۔ کیوں جو ڈوہاں وچ شادابی تے حیاتی دی حرکت اے۔

پرائی علامت نگاری تے نویں علامت نگاری وچ ہک ہنوں اہم فرق ایہہ ہے جو پرائے علامتاں دے معنی مقرر ہن جیہو ہلے جونویں علامتاں بالکل آمرانہ انداز وچ ورتیاں ویندن۔ یعنی شاعر یا ادیب جیہوھی علامت کوں جیہوھے معنیاں وچ چاہوے ورت سگدے۔ علامتاں دے ایس ورتن نال علامتی شاعری تے علامتی ادب وچ ابہام تے پراسراریت دی فضاء پیدا تھئی گئی اے۔

ہر زمان دے ادب وچ شاعری پہلے وجود وچ آندی اے تے نثر بعد وچ۔ ایہا گالھ اے جو ہر زبان دے ادب وچ شاعری تے اوندے متعلقات نال بحث ڈھیر ہوندی اے۔ مغرب دے شعری ادب داسر چشمہ یونان اے۔ یونانی ادب وچ وی ایویں تھیا جو شاعر پہلے جی تے نثر بعد وچ۔ شاعری نال متعلق نظریاتی بحثاں دی سبھ توں پہلوں یونان وچ ای شروع تھیاں۔

انویسویں صدی اندر مغربی شاعری وچ شاعری دے جیڑھے ڈوڈے نظر یے ڈوڈے روایتاں تے وڈے تحریکاں ملدن۔ انہاں وچوں ہک تاں انگلستان دی رومانی شاعری دے تے ڈوڈھی فرانس دی علامتی شاعری۔ علامتی شاعری انویسویں صدی دی آدھل وچ فرانس توں شروع تھی کراہیں ویسویں صدی وچ ہک عالمگیر روایت تے عالمگیر تحریک بن گئی۔ علامت نگاری صرف شاعری توئیں محدود نہ رہی بلکہ ادب دے نثری صنفتاں وچ وی وز گئی۔

علامت نگاری دے مطالعے وچ گیرارڈی زول توں وی ڈھیر اہم شخصیت ایڈگر آلن پو دی اے۔ جیڑھا انویسویں صدی دا ہک امریکی شاعر ہا۔ علامتی تحریک دے منڈھ دی تحریک دا ہک بہوں اہم واقعہ فرانسیسی شاعر بودیئر (1867ء-1821ء) دا امریکی شاعر تے افسانہ نگار ایڈگر آلن پو (1849ء-1809ء) کوں لکھن اے۔ بودیئر نے پوکوں سبھ توں پہلوں 1847ء وچ پڑھیا تے 1852ء وچ اوں پودی کہانیاں دے فرانسیسی ترجمیاں دا ہک مجموعہ چھاپیا۔ پو دے تنقیدی لکھتاں علامتی تحریک دا پہلا ورقہ ہن۔ اوہ ہک جاہ لکھدے جو ”میں جائداں جو عدم وضاحت شاعری دی جی موسیقی دا ہک عنصر اے۔ ہک ایجی عدم وضاحت جیڑھی مبہم ہووے تے آپنے اندر روحانی اثر رکھدی ہووے۔ علامت نگاری دا ہک خاص مقصد موسیقی دی عدم وضاحت دے نیزے پہن اے۔“

علامت نگاری دی روایت وچ ”ملارے“ (1898ء-1842ء) اپنے زمانے دا سبھ توں وڈا شاعر ہا۔ اوں فرانس تے انگلستان ڈوہیں مکاں دے نویں لکھن آلیاں کوں متاثر کیتا۔ اوں توں اثر گھنن آلیاں مغربی ادب دے بہوں ساریاں ہمیش جیندے رہن آلیاں شخصیتاں ہن۔ ملارے دا ایہہ آکھن مشہور اے جو ”کہیں شے داناں گھنن نظم دی ہک تریہائی لذت عارت کر پڑندے۔ نظم دی اصل لذت اوندے معنیاں دا ہولے ہولے اندازہ کرن وچ اے نظم وچ جیڑھی شے تنخیل کیتے دل چھکویں اے اوہے کہیں شے داناں گھنن دی بجائے اوندوا اشارت کرن

تے اوں توں متعلق جذبیاں کوں ابھارن۔“ ایہہ سچ اے جو کہیں شعر وچ کہیں شے داسدھاناں گھنن اوندی ادھی جس ونجا ڈیندے۔ تہوں مفہوم کوں کچھ لکاتے رکھن دی خاطر فطرت نگاری دی بجائے حسی کیفیات اُتے زور ڈتا ویندے تے ایہہ کم لفظاں وچ نویں معنی گولن نال سرسکدے۔ علامتی انداز حسی کیفیات دے بیان وچ وی مدد کریندے۔

اساں کہیں لفظ کوں انہاں معنیاں وچ استعمال کر سکدے ہیں؛ جہاں معنیاں کیتے اوہ لفظ بنے تے انہاں معنیاں وچ وی استعمال کر سکدے ہیں جہاں معنیاں کیتے اوہ لفظ نی بنیا۔ پہلی صورت وچ اساں آکھوں جو لفظ آپنے حقیقی معنیاں وچ ورتیا گئے تے ڈوڈھے معنیاں وچ ایہہ آکھوں جو لفظ مجازی معنیاں وچ ورتیا گئے۔ کہیں لفظ دا مجازی معنیاں وچ ورتجن ای دراصل علامتی مفہوم اے۔

شاعری کیتے علامتی زبان دا استعمال ہک بنیادی لوڑھ اے تے ہر دور وچ شاعران علامتی اظہار کنوں کم گھدے۔ ہر استعارہ ہک علامت اے کیوں جو اوہ اپنے لغوی حد اں توں ہٹ تے کہیں پئے شے دی نشاندہی کریندے۔ غزل دی شاعری تاں ساری دی ساری ہے ای علامتی شاعری۔ گل بلبل، شمع پروانہ علامتاں دی حیثیت رکھدن۔

وڈے شاعر پرائیاں علامتاں ایچ نویں معنی پاؤیندن۔ مثال طور فرہاد ہک مثالی عاشق دی علامت دے طور تے پیش کیتا وینداریہے۔ پر علامہ اقبال تے فیض احمد فیض ایکوں مزدور طبقے دی علامت دے طور تے ورتے۔ فیض ”میزان“ وچ لکھدن۔

”علامت توں اساں اتجھے استعارے قرار گھندے ہیں جہاں کوں

شاعر اپنے بنیادی تصورات کیتے ورتیندے۔“

جے توئیں اردو شاعری وچ علامت نگاری دا تعلق اے۔ اردو شاعری ویسویں صدی دے تے تے جگھے ڈبا کے وچ متاثر تھیون شروع تھئی۔ اس سلسلے وچ سبھ توں پہلا تے سبھ توں اہم ناں میراجی دا اے جیڑھے فرانس دے علامت نگار شاعران توں متاثر تھئے۔ میراجی دے بعد دے شاعران وچ ن۔م۔راشد، فیض، مختار صدیقی، ضیا جالندھری، مجید امجد، افتخار جالب، جیلانی کامران، انیس ناگی وغیرہ نمایاں ہن۔

علامت بذات خود کوئی مقرر کیا ہو یا مفہوم یا مطلب نہیں رکھتے۔ ہک نظم یا موضوع یا مضمون آتے ول اوس مضمون دے بیان کرن دا ڈھنگ ڈوہیں زل تے نظم یا شعر وچ استعمال تھئی ہوئی علامت دے مفہوم دا تعین کریندن۔ علامتاں دے ورتن نال شاعر اپنی شاعری وچ ہک نواں حسن تے نویں تازگی پیدا کر گھنڈے۔ علامہ اقبال دی شاعری وچ ”شاہین“ دی علامت جیڑھا حسن پیدا کیا اوند اُساں ساریاں کول پتہ اے۔ جنہاں لفظاں دے ڈھگ دے ڈھگ انسان دے دل دیاں کیفیتاں کول کامیابی نال پیش نی کر سکے۔ اُتھاں ہک مناسب جہیں علامت ایس کیفیت یا جذبہ دا ایک پورا ماحول پیدا کر ڈکھائے۔

سرائیکی دے ابتدائی دور دی شاعری توں ای اسا کول علامت دا استعمال نظر آندے پر انہاں شاعراں ریاضی دے متعین علامتاں دی کار صرف انہاں علامتاں کول کم گھدے جیڑھے لوکاں وچ مقبول ہن تے جنہاں دا مطلب اوہ آسانی نال سمجھ سکدے ہن۔ پر ہن تاں سرائیکی ادبیات دا دائرہ اتلا پوہلاتے موکلا تھی گئے جو ہر اسم علامت بن گئے۔ عام جمیں لفظ وی نویں علامت نگاری پاروں معانی دا جہان بن گھنڈے سرائیکی شاعری وچ اتساں ڈیہدے ہن جو یکیاں علامتاں سرائیکی تل تے وسیب دیاں ورتیاں گھنڈے۔ ”روہی“ کول گھن گھن۔ روہی وچ نیل نی گاندی بلکہ تڈے چلکدن یا گیرے گھو کدن۔ موری جاہ لومڑ تے گوہیں شو کدن۔ ایہہ ہک لفظ روہی اساڈے ادب وچ کئی مفہوم ڈتن۔ مثلاً، ویران، بہار، ترہہ، دکھی، مٹھی، روح، ہجر، فراق، وصال تے جدوجہد وغیرہ۔

ہک نعت وچ ایہہ استعمال ڈیکھو:

میڈے احساس دی روہی کول و سا چا اللہ

تیڈی رحمت دا اے موسم جو ہے سانونی والا

ایویں ای ہک غزل وچ ڈیکھو:

دل دا چولستان نی وٹھا

اکھیں بن گھن روہی نالے

مینکھ ملہار روہی وچ خوشی دی علامت اے۔ ساون دے موسم وچ روہی آپنی کٹھ

وچ دھرتی واسیں دارزق محفوظ کر گھنڈی اے۔ معاشی تقاضے پورے تھیندے پئے ہوون تاں

انسان دیاں ازلی خواہشاں جاگ پوندن۔

پکھیاں وچوں ”کوچ“ سرائیکی شاعری وچ باوجود آپنے سٹپ دے صرف دوروں

آوٹ تے گراوٹ دی وجہ توں مسافری وچھوڑے دروتے فریادی علامت اے۔ مثلاً

میں ہاں کٹھری کوچ وٹھری دی

ہک ہی علامت ”گھڑا“ ہے۔ جیویں جو

چرخہ گیراں، پونزیاں کراں

جاگ سویرے گھڑا بھراں

”سستی“ سرائیکی زبان، ادب تے فن دے صحراء وچ مستعل ترہو ک دانی محبت

بے مثال وفا شاعری ابدی جستجو اٹھک محنت مشقت تے اٹھٹ سفر دی علامت اے۔ سرائیکی

دی کلاسیکل تے عوامی شاعراں اپنی شاعری وچ لفظ ”بلوچ“ کول دی علامت دے طور تے پیش

کیٹے۔ ایس ایہہ علامت بلوچاں دی تاریخ، زبان، ادب، ثقافت تے کردار دے نال بلوچاں دی

غیرت، محنت، بہادری، وفاداری، وغیرہ نال ظاہر کریندی اے۔

سرائیکی دے ہک قدیم شاعر گانمٹ ملتان دے کلام وچ چاک، رانجھٹ، مین، پلے، کیاں

وغیرہ جیہاں کئی وسیبی علامتاں ملدن۔ مثال طور ہک کافی وچ عشق مجازی دے حوالے نال عشق

حقیقی دی ہول وچ ”جوگی“ تے رانجھے دے علامتاں ایں ورتیندن۔

لتاں نی ہک جو گھڑا آیا

کوئی صاحب حسن جمالے

رانجھٹ میرے سر دا والی

بھلا کھڑیاں دی کیا مالے

ہک پئے پرائے شاعر جندن ملتان دی کافی دا ایہہ شعر ڈیکھو:

تیڈی تاکھ رانجھا راہندی شام و سحر

آؤڑ جھنگ ننگ، تیکوں کیندا ہے ڈر

مولوی نور الدین مسکین مظفر گڑھی تاں اپنے مشہور قصے ”ہیر رانجھا“ وچ ورتیاں

علامتاں دی ڈس آپ ای پاؤتی اے۔ فرمیندن:

میرا مقصود رانجھن مصطفیٰ ہے
تے جوگی لامکانی خود خدا ہے
تے مائی ہیر ہے اُمت مسر
اے کھیڑا اوڑا نفس بدکار
ڈرائیاں سس، قبر سامی پچھاں
اتے شیطان کیدو وانگ جاں
جو سوہرا ڈیر بھی منکر نکیرے
عذاب القبر بھی قاضی شریرے
تے ہمایاں ایہہ قبرستان والے
چھپا مکھوڑا سٹے قبریں وچالے
مدینہ پاک ہن جھنگ دا شہر ہے
حقیقت حال قصہ مختصر ہے

ایویں ای مولوی لطف علی بہاول پور داقصہ ”سیفل نامہ“ اے۔ ایں قصے دا اصل ناں سفر العشق اے۔ ایہہ علامتی طور تے اوں سفر دی داستان ہے جیہڑا عاقل و احمق راے۔ عاشق توں اتھاں مراد حسن حقیقی و عاشق اے۔ شہزادے دلمور تے ڈیکھ کر اپیں اصل دی گول وچ نکلن حقیقت وچ کائنات دے اوں خالق دی گول داسفر اے جیہند اگلے ایہہ ساری کائنات اے۔ انہاں ڈوہاں دا شاہ مہرے دی شکل وچ پہلے ای توں ہون ایں پاسے اشارت اے جو ایہہ میل ضروری تھیوے تے تخلیق و انشاء دی ایہو ہے جو انسان مجاز کون حقیقت دوسفر کرے۔

خواجہ غلام فرید دادیوان سرائیکی شاعری داماں تے جان اے۔ اول وچ روہی، ٹوبھے، پیلھوں، ڈیلھے، بیٹ، کانہہ، مینہیں دے گھنڈ، آتے مٹی دا گھبکار دے بیان وچ دھرتی دی مٹی دی سوندھی سوندھی خشبو آندی اے۔ لوک داستاناں دے حوالے نال خواجہ دی شاعری دا مطالعہ کروں تاں ”سستی پتوں“ دے حوالے نال خواجہ صاحب کول ”سستی“ عشق دے ہک جذبے دا ناں اے۔ ”بھنجھوڑ“ توں اپٹاں وطن چاچڑاں مراد گھندن۔ ”کچھ“ انہاندے نزدیک دیار حبیب اے ”پتوں یا پتل“ توں کتھیں حسن ازل تے کتھیں رسول اکرم مراد گھندن۔ ”سوہٹی مہینوال“

دے حوالے نال خواجہ صاحب کول ”دریا“ مشکلات دی علامت اے تے ”کچا گھڑا“ کوڑا سہارا“ اے۔ ”ہیر رانجھا“ موجب خواجہ صاحب اپنے آپ کول ”ہیر“ بٹاتے ذات مطلق کول ”رانجھے“ دا ناں ڈیندن۔

ہن میں رانجھن ہوئی
رہیا فرق نہ کوئی
”چوچک“ توں مراد دشمن تے مخالف اے ”کھیڑیاں“ توں مراد نفیس اتارہ گھندن۔
خواجہ فرید دے کلام وچ تربیت مظلومیت دی علامت اے۔ سرائیکی تربیت دی ساری زندگی غماں نال بھری ہوئی اے۔

ڈرتی جہدیں امزی گھڑی
غم گھڑی، ڈکھ ڈاج
ایویں ای نہاں علامتاں وچ قلندر خواجہ دے نزدیک مثالی انسان اے۔
رتھ دھیمیں دھیمیں ٹور
اتھاں رتھ انسان زندگی دی علامت اے اتے رتھ بان اتھاں انسان اے۔

میں تے یار فرید منزلوں
زل مل شہر بھنجھوڑ
اتھاں ”بھنجھوڑ“ شہر وصال دی علامت اے۔

جدید سرائیکی شاعری دو جہات ماروں تاں علامت نگاری دے حوالے نال کئی معتبر ناں نظر آندن۔ ممتاز حیدر ڈاہر، کشول وچ سمندر، وچ لکھندن۔

درخت جملے وی ہن، سبھ زمین تے آکھنیں
قبول کر چا دُعا، ختم ہن اندھاری کر
ایں شعر وچ درخت ”اندھاری“ زمین تے دُعا کیتے لفظاں وچ کئی معانی لکے ہوئے ہن۔ اقبال سوکڑی دی ہک غزل دے ڈو شعر ڈیکھو:

خبر نہیں کیوں سمندر تیں تھاہر گئی دھرتی
ہوا چلی تاں ہوا دے آئیں سمندر؟

کھمن کھمی تیں کھسی ہئی اکھیں دی بینائی
اکھیں نا بن تاں وسوئے دا عجیب منظر؟

سرائیکی نثری ادب وچ علامت نگاری دی باقاعدہ تخلیق چلاوٹ آ لے عام فہم دا
شعری رنگ کجھ ایس اے:

جنگل آنت مکان بٹایا، بند کراں دروازے
رات اندھاری سرتے آئی لیکوں (ا) ماراں
کانے کانے لکدے سیہڑ، اکھوں نیر دھاوون
چالیں چا چا بھجن شکاری منہ وچ پا پکاری
چٹگاں چٹگاں ٹردی جنج اے چلوں لٹھے توے
بال بلوڑے اکھ جھمکاوون ڈیکھن جھم قناراں

☆☆☆

حسن رضا گردیزی..... حاشیہ نشین موضوعات و اشاعر

اسلم رسولپوری

ماضی وچ ہمیشہ مرکزی حیثیت بالادست طبقہ کوں حاصل رہی ہے اے تلویں طبقے دی
حیثیت حاشیہ نشین انسان دی ہئی۔ قبائلی دور وچ سردار کوں مرکزی حیثیت حاصل ہئی۔ اے
سارے معاشی تے سماجی حالات اوندے گرد گھمدے ہن۔ عام لوک ”راج“ دی حیثیت وچ
جیندے رہندے ہن جیندی نہ سماجی حیثیت اے نہ معاشی۔

جاگیر دارانہ سماج وچ جاگیر داری نظام اے جاگیر دار کوں مرکزی حیثیت حاصل ہئی۔
اے باقی انسان ہٹائیں، مزارع، پٹہ دار تے کھیت مزدور ہن۔

سرمایہ دارانہ نظام وچ صنعت اے صنعتکار / سرمایہ دار کوں ایس نظام وچ بنیادی
حیثیت حاصل ہے اے پورا سرمایہ دارانہ سماج اوندے گرد گھمدے۔ ایس سماج وچ محنت کش تے
مزدور دی حیثیت حاشیہ نشین انسان دی ہے۔

کارل مارکس دی فکر پہلی دفعہ ایس صورت حال کوں بھن سٹیا۔ اے مرکزی طور تے
مزدور اے اوندی محنت کوں بنیادی حیثیت ڈتی۔ کارل مارکس اگر چہ اپنے ماڈرنسٹ فلسفے وچ
سائنس اے Reason کوں چیلنج نہ کیتا۔ جیڑھا صنعتی دور وچ Meta marrative دی
حیثیت رکھدے۔ تاہم مارکس Small marrative یعنی محنت کش طبقے کوں انقلاب تبدیل
وچ مرکزی تے بنیادی حیثیت ڈتی۔ ایندے اثرات وچ جتھاں مزدور تحریکاں اے انھیں لیوں
انقلاب دی جدوجہد سامنے آئی اُنھاں ادب وچ وی مزدوریں دی کسمپرسی اے اوندی محنت دی
عظمت کوں اُجاگر کیتا گیا۔

ڈوجھی عالمی جنگ دے بعد دنیا بک نوین دور وچ داخل تھئی۔ اگرچہ ایس کنوں پہلے وی

سائنس اے Reason دیں کئی کمزوریں ڈوا اشارے شروع تھی گئے ہن۔ لیکن بعد دے Post Modernism دور وچ پھول کچھ اُلٹ ڈتا گیا۔ ہن Meta narrative دی بجائے Small narrative کو اہمیت ملی۔ سائنس اے Reason دی بجائے کلچر اے روایت تے زور ڈتا گیا۔ اے Paul Foreyerland نے Fareluell to reason لکھ ماری۔ اوں کئی اعتراضات Scientific Methodology اے کیتے۔ توڑے جو اوندے اعتراضات تے فلسفیں دے کئی تحفظات ہن۔ تاہم ایندے نال کلچر اے روایات دی اہمیت اُجاگر تھی۔

اینویں کچھ ہونے لویں بارے گیاتری چکر اورتری پیسی۔ واک (1942ء تا.....) نے Can Subatren Speak وچ ایہ قرار ڈتا جو ایہہ لوک دی آلاسکند۔

پوسٹ مارڈن ازم دا اثر پوری دنیا تے تھیا۔ اے سرائیکی تے وی۔ حیرت انگیز گلہ ایہہ ہے جو ایں سب کچھ کنوں پہلے خواجہ فرید (1901ء-1845ء) اپنی شاعری وچ وجودیت Existentialism نال پوسٹ مارڈنسٹ فکر کوں وی اپنی شاعری وچ نشا برکیا۔ انھیں اپنی شاعری وچ انسان دے داخلی عذائیں نال نال اپنٹے کلچر اے روایات دے اندر آلاؤں شروع کیتا۔ انھیں دی شاعری وچ عورت جیڑھی سرائیکی وسیب وچ کچلی ہوئی مخلوق بنی۔ کسی اے ہیر دے روپ وچ اپنے محبت اے وفادار ملا اظہار کیتا۔ ایندے نال خواجہ فرید دی شاعری وچ ”قمر“ تے لاڑ وی آلاؤں پئے گئے۔ خواجہ فرید انسانی محنت کوں وی احترام ڈتا۔ انھیں ”روہی دے وچ رہندیاں“ اے ”آچٹوں رل یار“ وچ انسانی محنت کوں اُجاگر کیتا۔ خواجہ فرید دے بعد باقاعدہ طور تے حسن رضا گردیزی اتجھے شاعر ہن جنیں اپنی شاعری وچ انھیں حاشیہ نشین موضوعات کوں جاہ ڈتی۔ انھیں محنت کشیں دی خارجی اے داخلی عذائیں کوں اپنی نظم ”نوکر دا پچ“ وچ وڈے تاثر نال بیان کیتے۔

کہیں امیر گھر وچ بک عورت نوکرانی دے طور تے کم کریندی ہئی۔ اوند بک چھوٹا جیہاں ہال وی ہا۔ جیڑھا مے کم دے دوران پیار اے غذا دی تلاش وچ مے دے پچھوں پچھوں وُردا ودار بندے۔ مے جیڑھ ہلے ہال ڈتو جیڑھ یندی ہے تاں گھر دی مالکد اوندے اے اپنی کاوڑ کڈھیندی ہے۔ مے ہال کوں مارتے اوندے نال خودی رووٹ پئے ویندی ہے۔

اچاچیت بکلی ڈھاوے، بیگم گھر کوں سرتے چاوے
چھوہر تیکوں شرم نہیں آندی، ان ڈھلکاندی، اُن پُسلاندی
شام نہ تھیوے جھاڑو ڈیندیں، ہال کھڈیندیں، لاڈ کریندیں
روز دا مرثا انھیں بھکتیندا، تیڈے کولوں کم نہیں تھیندا
رکھ گھنوں کہیں پے نوکر کوں، چھوڑ ڈے نوکری بچ وچ گھر کوں
ایں منزل تے مانتا ہاولے، مے پچوے کوں چائیاں مارے
جیرھے ویلھے مار کھڑوے، مے وی رووے ہال وی رووے

حسن رضا گردیزی دی شاعری وچ آج دے نویں موضوعات وی ہن۔ جیرھے کہیں نہ کہیں شکل وچ انسان دے منہ ویں دا اظہار کریندیں۔ ”دھا پے دھوڑے“ دی ہک نظم ہے ”لکھاں صدیاں پہلے“ ایندے وچ تہذیبی جبر اے نا انصافیاں دی گلہ کیتی گئی ہے۔

آج تیڈیاں افلاک تے دھا کاں، تیڈے ہتھ وچ فطرت دیاں داہاں
سب کچھ تیڈے وس دے اندر، دریا جنگل روہ سمندر
لکھاں مونہاں فصلاں چانویں، اپنے گھر وچ پہرے ورتانویں
کٹیاں ہلیاں تائیں ورسانویں، کہیں انسان تے رحم نہ کھاویں
آدم زادے دے کم نہ آویں، بچدے اُن کوں بھاہ چا لانویں
بکھیاں تنکیاں توں منہ موڑیں، کھیر دی نہر سمندر لوڑ ہ
ہک پاسوں ارباں مخلوقاں، بکھ توں مردیاں مارن کوکاں
بکھا ڈھانچہ ہال کہیں دا، مر گئی ماں دا ہاں پھکیندا
کال دے چکر دے وچ آندے، لوک اُبال کے چڑے کھاندے
اُپٹا دشمن، اُپٹا قاتل، واہ تیڈی تہذیب دا حاصل

مشق نو کو دا قول ہے Knowledge is Power اے علم دی ایں طاقت دے مظاہرے ٹیکنالوجی دی شکل وچ اساڈے سامنے ہن۔ علم دی ایں طاقت بعض اوقات نہ صرف تباہی مچائی بلکہ انسان کوں انسان دی سنجائی کوں وی محروم کر ڈتا۔ شاعر ایں ونڈ اے طبقاتی تقسیم تے خود کوں ”شرمسار“ محسوس کریندے۔ انھیں دی ہک نظم ”شرمندگی“ دے کچھ شعر ہن۔

ہک او بندے جیڑھے شیش محل وچ رہندن
ہک او بندے جیرھے فٹ پاتھ تے سم پوندن
انھاں ڈوہیاں بندیاں وچ فرق پھوں سارا ہے
سخت مشکل ہے زمانے تے انھاں ڈو دلاپ
میں کیںاں ذکر چا چھیڑیا، شرمندہ ہاں آپ

اگرچہ ایہ شرمندگی کہیں حد تاں مایوسی دا اظہار کریندی ہے مگر شاعر ول وی پُر امید
ہے اُتے اُج دے کچلے ہوئے طبقے یعنی مزدور دے نویں شعور کنوں باخبر ہے۔ جیڑھا اچٹی حالت
تبدیل کرن چاہندے۔

ہک نظم ”اے انسان“ دے کچھ شعر ہن:

ایہ انسان، جہاندی محنت عرش توں رزق لہاوے
ایہ انسان جہاں دا کھٹیا ہر کوئی پہہ کے کھاوے
ایہ انسان، جہاں دے ہتھوں جھولیاں بھرن زمیناں
ایہ انسان، جہاں دے خون تے چل دین سب مشیناں
ہُن ایہ بندے سٹیے کچھ کچھ ہوچ وچ پئے آندے
ایہ انسان سٹیے راتیں کوں لے تھی کے پھندے
کیا آبدن کیا سوچ کریندن، کون انہاندی جاٹے

ہک نظم ”چٹے بدل“ ہے۔ جیندے وچ ”چٹے بدل“ غیر آباد علاقے تے وس تے
مونجے ماندے جٹ داندق اڈیندن۔ جو او اندی زمین تے نہیں دسے، جتھاں تریہہ کنوں فصلوں
سکدیاں پھین۔ ایہ نظم فطرتی نا انصافی دا ہک سبیل ہے۔ لیکن ایس نظم دی تلویں پرت ڈٹھی ونجے،
اُتے متن دے آزاد مطالعے کوں سامنے رکھیا ونجے۔ جتھاں ہک قاری یا نقاد Passive رول دی
جگہ active رول ادا کریندے۔ تاں جو ایہ نظم ”چٹے بدل“ حکمران طبقے دیں نا انصافیں دی
شاندار مثال ہے۔ جیرھے غریب تے ضرورت مند لوکیں دی بجائے اپنے تعلق داریں تے
نوازشات کریندین۔ شاعر ایس فطری اُتے سماجی نا انصافیاں دے خلاف مزاحمت اُتے تبدیلی دا
درس ڈیندے۔ اُتھاں محروم لوک پُر عزم ہن۔ جو او دنیا تبدیل کر ڈیسن۔

لیکن یاد رکھو اے بدلو، اپنے طور طریقے بدلو
میں انسان ہاں طاقت والا، عزت والا حشمت والا
میں فطرت دے پاڑیے سینے، میں جنگل وچ منگل کیٹے
میں افلاک دے تارے ترورے، میں طوفاناں دے منہ موڑیے
کوڑ دے نال جھگڑا آیاں، میں صدیاں توں ٹردیاں آیاں
میں فطرت کوں مجبور کریاں، میں تہا کوں انصاف سکھیاں
ہر جا جھے رسدی وسو، کہیں مظلوم دا حق نہ کھسو
اپنے طور طریقے بدلو، اپنے طور طریقے بدلو

جتھاں کچلے ہوئے لوکیں دی تبدیلی دا عزم واضح ہے۔ اُتھاں ایہہ اوکھا پینڈا وی ہے
لیکن شاعر بالکل ایس ناں دی نظم ”اوکھا پینڈا“ وچ ایس عزم تے قائم ہے۔ جو جبر دا ایہ سلسلہ ختم تھی
ویسی۔

ہمیشہ اینویں رات کالی نہ رہی
اندھاریاں دا آخر نکلی جتاڑہ
خدا ساڈی محنت سبائی کرہی
اے مارو جبل ساڈے رستے توں ہٹسن

اگرچہ ایہ مرحلہ ہک انتظار دا ہے لیکن شاعر اچٹی ہک ہی نظم ”انتظار“ انھیں لفظیں تے
لکھیندن اُتے اُمید دا اظہار کریندن:

جیویں کیویں جھاگ جھکیساں کل دیاں تانگھاں لا کے
رات دیاں پوڑیاں توں لہساں اُمید دے ڈیوے چا کے

شاعر کوں اچٹی اُمید تے پکا یقین وی ہے۔ کیوں جو تاریخ دیاں کئی مثالیں او اندے
سامنے ہن۔ جیرھیاں اسان خود وی روز آئیں اُتھیں نال ڈہدوں۔ ایہ کچلے تے پسینے ہوئے طبقے
دی کامیابی دی گالھ ہے جو او بدترین آمریت دا تختہ اُلٹ ڈیندن، نظم ”سرکس“ دا ہک بند ہے:

جیڑھے ویلھے کوئی قوم گہڑاں وچ آویندی
ماراں کھاندی، جاہ نہ لاہندی اُن ڈھہندی اُن پوندی

ڈو وقتاں دی روٹی کیے عزت و تچ کھڑ وندی
فرق اتنا ہے شینہ سرکس دے پنجرے اندر مردے
قوم کڈا ہیں مرنی سبکدی، ظالم آمر مردے

حسن رضا گردیزی دی شاعری وچ جتھاں Marginalized people

موضوع ہن اُتھاں ہوں سارے حاشیہ نشین موضوعات وی ملدن۔ ایہ موضوعات بعض اوقات تاریخی جبر وچ نظر انداز کیے گئین اُتے اُنھیں کول شعور یا لاشعوری طور تے اُجاگر نہیں کیتا گیا۔ اُتے بعض اوقات اتجھے موضوعات وی ہن جبر ہے انسان دی اپنیں زیادتیں دی وجہ کنوں تھیں۔ او اُنہیں تے یا معذرت خواہانہ انداز وچ گالھ کریندے۔ یا پُچ سادھ گھندے۔ جیویں ”جنگ“ دے ہک وحشیانہ عمل دے نتیجے وچ ”ناگاساکی“ اُتے ”ہیروشیما“ دی تباہی تھی۔ ایہ تباہی بلاشبہ ”علم دی طاقت“ دا نتیجہ ہے۔ دنیا وچ خبر اُتے حسن دا متلاشی شاعر جبر ہلے علم جہیں مقدس طاقت دے ایہ کالے کم ڈھدے تاں مایوسی دا شکار تھی ویندے۔ ایس سلسلے وچ ”دھاپے دھوڑے“ دی پہلی نظم ”العلم حجاب الاکبر“ ڈیکھو۔ ایہ قول قدیم فلاسفی دا ہک اہم Issue رہی ہے۔ عام طور تے ایندا ایہ مفہوم گھدا ویندا رہی ہے جو جبر ہلے فلسفی کہیں ہک سوال دا جواب گول گھندن تاں ول پیا سوال سامنے آکھڑا ہوندے۔ اُتے ایہ سلسلہ مسلسل جاری رہندے۔ ات واسطے علم اگر ہک پردہ چیندے تاں اوندے حل دے پچھوں پیا پردہ کھڑا ہوندے۔ لیکن حسن رضا گردیزی ایس قول کول ہی طرح گھندن۔

ایس تیڈے علم تیڈے دل کول اندھارے بخشے
ایس تیڈے علم دی برکت ہے جو بے جان ہئیں توں
ایہ تیڈا علم فقط جسم پلیندا ہے تیڈا
ایہ تیڈا علم ڈسیندا ہے کہ حیوان ہئیں توں
ایہ تیڈا علم ہے چشماں دے حیا دا دشمن
ایہ تیڈا علم ہے بے فیض، وفا دا دشمن
ایس تیڈے علم زمیں دے کلجے پاڑے
ناگاساکی تے ہیروشیما دے جھکے ساڑے

ایس تیڈے علم کول فطرت دے اشارے کئے نہیں
ایس تیڈے علم دی پلکاں تے ستارے کئے نہیں
بلاشبہ ایہ علم دا تصور کائی بلکہ ایہ کم انسان دی اپنی فطرت تے رویں دے مفاد پرستانہ رجحان دا نتیجہ ہن۔

اینویں ہک نظم ”آدم دیں اولاد دیاں نظراں“ ہے جیندے وچ شاعر انسان دی مادی فتوحات دی گالھ کریندیں ہوئیں اوندے اخلاقی زوال کول سامنے آنیندے۔

آدم دی اولاد دیاں نظراں چیر گیاں آسمان دا سینہ
طاقت چیرھی عرش کماوے ڈیکھن بھالن وچ نہ آوے
طاقت جیندا زور ڈکھاوے ہر ڈاڈھا پیٹے کول کھاوے
جنگل ساڑے پیلے ساڑے وسدے رسدے شہر اُچاڑے
اوس طاقت دے ہاں وچ گیاں آدم دیاں اولاد دیاں نظراں
آدم دی اولاد دیاں نظراں چار پھیروں بھوندیاں ریہاں
اپنے آپ کول ڈیکھ نہ سکیاں ذرے ڈالٹن والیاں نظراں
دل وچ دھکدی بھاء نہ ڈھکی پچن تے پیر ٹکاوٹن والیاں
حق انصاف دی راہ نہ ڈھکی ظالم تے مظلوم نہ ڈھکی
سچ آکھن دی واہ نہ ڈھکی گھائے شہراں دے جنگل وچ
ہر شے ڈھکی چاہ نہ ڈھکی آدم دی اولاد دیاں نظراں
سب کچھ ڈیکھ کے اپنے کیے اینویں سمجھو اندھیاں تھیاں
آدم دیاں اولاد دیاں نظراں

ترقی پسندانہ ادب وچ مزدور دی کسمپرسی اُتے اوندی محنت کول اُجاگر کیتا گیا۔ مگر اوندے وچ جمالیاتی شعور، سامراجیانہ ریہا۔ اردو وچ جمالیات دا سارا اثر فارسی جمالیات داہا۔ ات واسطے ڈھیر ساری ترقی پسندانہ شاعری غیر موثر تے پروپیگنڈا تھی گئی اُتے ایہ اثر سرائیکی شاعری وچ وی وڑ آیا۔

پوسٹ کالونیل ازم فکر دے ڈو پہلو ہن۔ ہک ایہ فکر جہاں آبادکاریں دی نوآبادی

دے استحصال مقامی تہذیب ثقافت دی تباہی آتے اوندے آتے اپنی ثقافت تے روایات دی بالادستی قائم کرڻ دی مخالفت کریندی ہے۔ اُنھاں ایہ فکر مقامی ثقافت دی توانائی تے اوندی ازسرنو بحالی دا ذکر وی کریندی ہے کیوں جو لیوی۔ سراس دے مطابق کلچر دا ہک سٹرکچر ہوندے۔

سرائیکی وسیب وچ تمام سامراجی ادوار وچ جتھاں اُنھوں دے مقامی باشندیں کوں حاشیہ نشین دی حیثیت ڏنی گئی اُنھاں اُنھوں دی جمالیات کوں وی Marginalized کر ڏتا گیا۔

سرائیکی وسیب آتے ثقافت دی اپنی جمالیات ہے۔ انگریزین اپنئے سامراجی مفادات دے تحت مختلف طبقیں و اگوں زبانیں آتے ثقافتیں نال وی ایہو سلوک کیتا۔ اُنھیں مختلف زبانیں کوں حاشیہ نشین کر ڏتا۔ جیندے وچ سرائیکی زبان وی شامل ہے۔ اُنھیں اینکوں کجی وچ ونڊ کراہیں اوچی ملتان، دیوال، شاہ پوری، جکی، ہندکی، لہندی، لہندا آتے کئی ہئے نال ڏتے۔ آتے سرائیکی ادب کوں وی Marginalized کر ڏتا۔ آتے اوندے لکھن پڑھن واسطے کوئی ترقیاتی کم نہ کیتا۔ جیندے وچ سرائیکی زبان آتے لوک دانش دی مخصوص جمالیات سامنے نہ آسکی۔

خواجہ فرید پہلے شاعر بن جیئ سرائیکی شاعری وچ فارسی اُردو شاعرانہ جمالیات کوں رد کر ڏتا آتے سرائیکی وسیب، کلچر آتے زبان دی اپنی جمالیات کوں ورتیا۔ اُنھیں روہی کوں باغ و بہار ٲا ڏتا آتے پیلھوں ڏپیلھیں کوں سرو، صنوبر دے روبرو کر ڏتا۔

حسن رضا گردیزی جتھاں سرائیکی زبان دی مٹھاس آتے اثر افرینی دی جمالیات نال کم گھدا اُنھاں اُنھیں وسیب دی جمالیات کوں وی نشا بر کیتا۔ اُنھیں دی شاعری وچ تھل، کھمبیاں، سندھ، چنانہ، پیٹ پڑیاں، جھوکاں، اُنھیں دیاں پراسرار چاندنی راتاں، ٹوبھے، کال، کڑچھی، داسو، یلے نال سُر یلا سنیہا وی اپنی پوری جمالیات نال سامنے آئے۔ آتے شاعر دے من کوں حسن آتے اوندے تاثر نال مالا مال کر ڏتے۔

تھل آتے کھجیں دا جمال گردیزی صاحب دی شاعری وچ اپنئے پورے جلوں نال موجود ہے۔ آتے شاعرانہ تاثر کوں گہرا کریندے۔

نال پاڻی دیاں تاگھیاں رکھن
نال قدماں وچ گوڙی منکن

لوک انہاندے میوے کھاوڻ
ایہہ کہیں دا احسان نہ چاوڻ
بادشاہزادیاں رچیاں کجیاں، تھل دیاں کجیاں
کیرھا گزریاں و سریاں چاٹے
کون انہاندی شان سُجھاٹے
ایہ حوراں کہیں دیس توں آیاں
کیویں تھل وچ جھوکاں لایاں

اُنھاں دی ہک ہی نظم ”سُجھاں ساہاں“ وچ اُنھاں حوراں دے نال گھنگھرو پاڙیاں، تھل، جھوکاں، ہلدی ریت دے ٲے، اُڇوے کھولے، چھپر، بھر دیاں کندھاں نظم کوں سرائیکی وسیب دی جمالیات دا شاندار اظہار ٲا ڏتے۔ ایہ نظم سرائیکی دھرتی دے سُٲ دامنظر نامہ وی ہے۔

تھل دے ہاں وچ لکپیاں جھوکاں
ہلدی ریت دے ٹپیاں پچھوں
بھردیاں کندھاں، اُڇوے کھولے
چھپر، کاٹھ، کباڑے مٹوں
وچ ہک اندھے کھوہ دا ٹوبھا
وقت دی ریت بھرے نت جیکوں
سامنے کجیاں دا ہک جوڑا
خُرخُ ڏیکھے ایں سُجھاں کوں
آہدن پچھلی رات دے ویلھے
جاں ایہ ریت دے ٲے ٹھردن
لہندے چن دیاں پہلیاں کرناں
سُجھاں ساہیں وچ آ وڙدن
آسماناں توں پوڙیاں لا کے
کئی اڻ چاٹو بندے لہندن

گھنگھرو پازیاں وجدین

پہلا چن تے پڈ دے تارے

جھمراں پیندن ' وجد وچ آندن

سوہٹی دا ارمان اتھوں دی روایات دا حصہ ہے چنانہہ دا رتا پائی اوندے لہوناں رنگدا ہے۔ کونجیں داوی چنانہہ نال ہک رشتہ ہے۔ سوہٹی چنانہہ آتے کونجیں دی ایہ تنگیت نظم "چنانہہ دیاں لہراں" وچ اہٹی پوری جمالیات آتے اوندے تاثر نال جلوہ گر ہے:

ہزاراں روحاں جہاں محبت دے واسطے اہٹی جان واری

حسین پریاں دے روپ دے وچ۔

سیاہ بدلاں دی پھاٹ کولوں

نکل کے کونجاں دی اوٹ لہندن

اُونوں اندھیاراں مٹاں تے ڈس دی

لسکدی بجلی دے وانگ بھج دی

دلیر نیگر "حیا" دی مورت

گھرے کوں اہٹی "وفا" دا زیور

سمجھ کے سینے تلے ٹکا کے

چنانہہ دیاں لہراں تے کھیڈی ہے

بلبل دے گاؤں اہٹی جاہ تے سوئے ہون۔ مگر کال کڑجھی دی بولی وچ اپنا ترنم حسن

تے پیغام ہے۔ کال کڑجھی بیٹ دی رہائش ہے۔ نظم "کچا بیٹ" وچ کھجیاں پڑی کال کڑجھی دی

تکون محبت دی جمالیات دی علامت ہے:

آہدن انھاں کھجیاں پچھوں

چٹے کچھ ہک پڑی کھولے

کئی وچھڑیاں روحاں کوں چا کے

ٹردی رہوے ہوئے ہوئے

موت دیں کالیاں سیڑھاں دے وچ

پر مگر دے پتھن کھولے

لوک اتھوں دے آہدن بھولے

کچھلی رات کوں ظاہر تھیوے

دور انھاں کھجیاں دے اولے

آہدن پریت کوں موت نی آندی

موت دے بعدوی ہوندن رولے

پار چنانہہ دے کچے بیٹ وچ

فجریں کال کڑجھی بولے

چنانہہ آتے سندھ آتے تردی ہوئی ایہ پڑی جتھاں کئی دفعہ ملاپ دا سبب بڈی ہے اتھاں محبت کرٹ آلیں روحیں کوں جدائی دے عذاب دی ڈیندی ہے۔ جدائی دا ایہ منظر سندھ دے ہک پتھن تے پیش آندے۔ جدائی دے انھیں محسوس وچ خواجہ فرید دی شاعری دروداداروں بڈی ہے۔ ایس نظم وچ سرائیکی وسیب دے Marginalized People کیہل آتے مہاٹے مرکزی حیثیت حاصل کریندن:

کچھلی رات دے ویلھے اٹھدن

کیہل ملاٹے پڑیاں والے

ڈینہہ دے پہلے پور کوں چیندن

کئی روندیاں روحاں نکھریندن

نندرایاں اکھیں وچ ہنوں

وچھڑن ویلھے ڈو بٹاں دے

ڈھل بگئی رات تے گالھ نہ مکی

ہوٹھ سوچ گئے سخناں دے

ٹھڈڑے ساہ تے ٹھڈڑا ویلھا

ڈوڑے بھڑکن بھانہڑ ہاں دے

اکھیاں کچھن اکھیاں کولوں

ڈیہ نہ مکس کیوں تانگھاں دے
برہوں دیاں کالیاں راتیں نظرن
لجے پینڈے روہ ڈکھاں دے
ٹر ویندن ' درداں دے مارے
پیر فرید دے گاؤں گاندے

انسان سچائی دی تلاش وچ صدیاں کنوں نکھتا ہویا ہے۔ ایہ سفر کالی رات دا سفر ہے۔
حسن رضا گردیزی انسان دے ایس سفر دی کہانی اپنی ہک نظم ”رات داراہی“ وچ بیان کیتی ہے۔
ایں اوکھے سفر دی کہانی صرف سرائیکی وسیب دے تھل، بے لاپہیاں چاڑھیاں دے حوالے نال
مؤثر انداز وچ بیان کیتی وچ سکدی ہئی۔ منظر نگاری اپنے کمال تے ہے۔ ہک بند ہے:

پوہ دی ادھی رات دے ویلھے

سرتے بار دی گنڈھڑی چاتے

تھل دے ٹیپاں وچ ہک راہی

ٹردا آوے کنڈنوائی

مونڈ مدتے ہک چادر موٹی

جوڑیے ہتھاں دے وچ سوٹی

رات دے راہ ولانویں نظرن

سوگھائے پرچھانویں نظرن

اکھیں بھالن توں سنگدے نظرن

تارے ٹھڈتوں کمبدے نظرن

دہشت ناک ڈکھالانظرے

چندر گرہن وچ کالا نظرن

اچیاں ٹیپاں دے سر نظرن

چپ دیاں کئی آوازاں اٹھن

جیوہیاں کن تائیں جی نہ سکن

کھس پھس ہوش بھویندی نظرن

ہر شے گالھ کریندی نظرن

تھل دیاں لاپہیاں چاڑھیاں نظرن

ریت دے محل تے ماڑیاں نظرن

تھل، کھیر دے دھوں وچ نظرن

ہر شے موت دے منہ وچ نظرن

پیرے نظرن اپگوں ویندے

پیرے رہ وچ راہ ٹیندے

ہک گالھوں دل بلدانظرے

کوئی پیرانہ ولدانظرے

ڈیکھن ڈیہ نہ نکلن توں پہلے

کالے راہ وچ مرویسی

ظالم رات دا گھپ اندھارا

ایں راہی دا گھٹ بھروسی

صدیاں توں ایہہ کھے راہی

اینویں رات وچ ٹردے رسن

منظر نگاری دے علاوہ شاعرانہ تخلیقی خوبیاں سمیت سرائیکی زبان دی جمالیات وی ایں

نظم وچ نشا بر ہے۔

ہک ہی نظم میڈے سامنے ہے۔ ایندے وچ سرائیکی وسیب دی ہاڑ دی دھپ، ہکر
وال بدلیں دی موسلا دھار بارش، تھل دا کوڑا تے ہلدی ریت دیاں تشبیہاں ورتیاں، گکین۔ جنھیں
دی آہنی جمالیات ہے۔

تیڈی یادیں دے پرچھاویر،

میڈی روح تے اینویں پوندن

جیویں تیڈی ہاڑ دی دھپ وچ

پیشیں ویلھے اجڑ جیتی
 بکروال دے بدلے نظر
 ٹھڈی وادے جھولے آون
 دل او گجے، کھمدے بدلے
 ٹھڈیاں ترمیاں زلفاں کھولن
 ہلدی ریت تے تنہوتا نزن
 ترسداں فصلاں سڑدیاں جھوکاں
 سنکھ واسا گھن کے مسکاؤن
 تھل دے منہ دا کوڑ مرتجے
 ریت دی اکھ وچ پاٹی پووے

حسن رضا گردیزی دی شاعری وچ سرائیکی جمالیات دی پراسراریت ہے۔ مٹھاس اتے تاثر ہے۔ انھیں دی شاعری اتھوں دے تھل دی وسعت، انھیں دی اُسر دیاں ہویاں تداور کھجیاں چاندنی رات وچ سالیں دی پراسرار خاموشی چنانہہ دیں لہریں اتے سوہنی دی جانبازی تے وفاداری، سندھ دریا دے لہریں اتے پڑی وچ سوار مونجھے ماندے اتے خواجہ فرید دیاں کافیاں گاندے ہوئے عاشق بکروال بدلیں دی اہڑ وچ موسلا دھار بارش، سویلے سویلے وسیب کوں چکیندی ہوئی کال کڑچھی دی سُر نیلی آواز دی جمالیات نال جڑی ہوئی ہے۔ سرائیکی وسیب دی ایہ جمالیات جینکوں صدیاں تائیں Marginalized کر ڈتا گیا ہا۔ پہلے خواجہ فرید اتے ول حسن رضا گردیزی دی شاعری وچ اپنی پوری توانائی نال نشا برہمی۔ جیڑی اُچ دے رفعت عباس اتے اشوالل دے کلام وچ وی اظہار پیندی پی ہے۔

حسن رضا گردیزی دی شاعری وچ بیا دی فنی جمالیات دیاں خوبیاں موجود ہن۔ اظہار دی جمالیات دی جاہ جاہ تے نشا برہمی۔ حسن رضا گردیزی اتجھا شاعر ہے جنیں اُچ دے دور دے کچلے ہوئے موضوعات تے ہوں واضح شاعری کیتی ہے۔ اتے کئی دانستہ نظر انداز کیتے ہوئے محاورے نال دے مٹنی رویں کوں ہوں خوبی نال بیان کیتے۔ سرائیکی وچ انھیں دی شاعری وسیب نال جوت دی وجہ کنوں زندہ رہی۔

سرائیکی ادبی مسائل

ڈاکٹر سجاد حیدر پرویز

کہیں وی زبان دے ادب دی خدمت دراصل اوں زبان دی خدمت ای ہوندی اے۔ اُچ سرائیکی زبان کوں خدمت دی لوڑ نہ ہووے نہ ہووے سرائیکی ادب کوں خدمت دی لوڑ اے پراڈر اسٹیت جو اسٹے ہوں سارے مہربان سرائیکی زبان تے ادب دے ناں تے اپنی خدمت کوں لگے ہوئیں۔ اسٹے بزرگ خاص طور تے ایس مرض دا شکار ہن تے جیڑھے ایس بیماری دی وٹھ کنوں بچ کھین تاں ادہ نہ کماؤں تے اقربا پروری وغیرہ جہیں بیماریاں دی وکیر وچ ہن۔

سرائیکی ادبی ماحول وچ میکوں اکھ کھولے محض چوڑھاں سال تھیں۔ پر ایس تھولی مدت وچ میں ہوں کجھ ڈیکھ گھدے جیڑھا بھانویں جو سٹو اوں جوگا کائی۔ کیوں جو بندہ اگوں چاوے وی تاں آپ ننگا تے پچھوں چاوے وی تاں آپ۔ پراہہہ گالھ وی مٹی منائی اے جو چیتا کراؤں تے کئی راہ وسارسدھے دگ تے ٹر پوندن۔

سرائیکی ادبی کتاباں چھاپن آلے ترائے ادارے اتجھے ہن جہاں کوں سرائیکی یا نیم سرائیکی امداد ملدی رہی اے انھاں وچوں ہک وڈا ادارہ بہاول پور وچ اے۔ ایس ادارے دی بے سستی جو ایندے موہریاں توں بعد اکیوں خلوص وند لوکاں دی پٹھک نی لھ سکدی۔ تہوں ایس ادارے دے کتاباں چھپن دے خرچ ہلاں وچ پریس چکر لاؤں واسطے آؤں وچنجن تے رکشے ٹانگے دا بھاڑا، روٹی مانی دا خرچ، چاہ پاٹی دا خرچ تاں تھیاں ای، درجہ اول دی کتابت دا خرچ (بھانویں جو تر تھجے درجے دی ہووے) غلطیاں لاؤں آلے دا خرچ (بھانویں جو لکھاری آپ لاوے) جہیں خرچ وی شامل ہوندن۔ پر ایس ادارے دی طرفوں 1977ء وچ چھپن آلی ہک کتاب ”سرائیکی سمل“ دے صفحہ 5 تے لکھیا گئے۔

”سرائیکی سمل - چھاپن ویلھے خاص طور تے مجلس دا ہتھ ہوں تنگ ہے
- ایں گالھوں ایندھن کجھ حصہ پہلے حصے دے نال نال چھاپیا ویندا
پے۔ حالانکہ ایندے وچوں کئی پچکیاں پچکیاں شیں چھاپن کوں روح
کیتے۔ پراساڈے کیتے مجبوری ہئی۔“

آج پندرہاں سال تھی بگین پرایں ادارے دے ہتھ دی تنگی نی بگئی۔ نتیجہ ایہہ اہم
کتاب مکمل شکل وچ نی چھپ سکی۔ (ایہہ ہی گالھ جو 1990ء تے 1992ء وچ چھپن آلیاں
محض ڈو کتاباں دے گٹ اپ تے اتلا خرچ کیتا گئے جو اتنی مواد دیاں جھی کتاباں چھپ
سکدیاں ہن۔ ایویں ای سالانہ تقریبات تے دی ادھ لکھ تک دی رقم خرچ کر ڈتی ویندی اے
کیوں جو اتجھے خرچیاں دا حساب ڈیوٹ سوکھا ہوندے) ویسے کتاب چھپواون کیتے لکھاری دا
عہدیدار ہوون یا عہدیداراں نال گھانا پیار تے ٹٹی ہوئی ہوون وی ضروری ہوندے۔

باقی دے ڈو ادارے ملتان وچ ہن۔ ہک ادارے 1974ء توں 1991ء تین
چوڈاں کتاباں چھاپن۔ جیندے وچوں 12 کتاباں ادارے دے عزتیں والے روح رواں
دیاں آپٹیاں ہن تے جیڑھیاں 450 تے 600 صفحے تک دیاں ہن۔ باقی دیاں ڈو کتاباں
وچوں ہک محض سولہاں صفحے دی اے اتے ڈو جھی 72 صفحیاں دی اے تے ایں کتاب دے سرورق
تے وی روح رواں داناں نظر ثانی دے حوالے نال چھپیا ہوئے۔ یعنی ایہہ ادارہ جیڑھا سرائیکی
زبان دا کلہا ادبی بورڈ اے شخصیت پورے وسیب وچوں لکھن آ لے یاوت معیاری لکھن آلیاں دی
کمی داشکار ریہے۔ تہوں عزتیں آ لے روح رواں کوں ایہہ ناخوشگوار فریضہ محض اپنے کتاباں چھاپ
تے پورا کرٹا پئے۔ مزے دی گالھ جو ہن روح رواں جہاں سرائیکی ادب کوں پیاسرائیکی کتاباں
نہ ڈیوٹ دا فیصلہ کر گھدے۔ سرائیکی گرانٹ ڈیوٹ آ لے ادارے کوں لکھ بچے جو ہن سرائیکی دے
ایں کلبے ادبی بورڈ کوں تہاڈے پیاسیاں دی لوڑھ کانتی لہذا اہٹی گرانٹ بند کر ڈیو۔

ملتان دے ڈو جھے تے مجموعی طور تے تہجھے ادارے 1962ء توں 1991ء تک
تریہہ سالان وچ تقریباً ترائے درجن کتاباں چھاپن۔ جہاں وچوں ہک درجن اتجھیاں ہن
جہاں دا کہیں طراحویں وی تعلق سرائیکی زبان ادب یا ثقافت نال نی ہندا۔ ہا ایہہ ضرور اے جو
ایہہ کتاباں لہنہ ادارے دے عزتیں والے روح رواں دیاں آپٹیاں ہن تے انہیں نال انہاندا

آپٹا تعلق گھوڑھا اے۔ ایں ادارے دی اضافی خوبی اے ہے جو ایں ادارے دیاں کتاباں چھاپ
تے وچٹاں وی نی ویندیاں تے نہ تہا کوں کہیں دکان تے نظر آندن۔ اے صرف غریب سوی
دے کھاجے کیتے چھپوانیاں ویندن۔

سرائیکی ادب چھاپن وچ ڈو جھا اہم کردار رسالیاں دارہ گئے۔ ہک ماہنامے جیں
سرائیکی ادب دی خدمت دے انویہہ سال مکمل کر گھدن۔ اتفاق نال کئی سالان توں محض سماجی
تنظیماں دے خبراں رپورٹاں تے فوٹو آں دارسالہ تھی تے رہ گئے۔ سرائیکی ادبی رسالے جے
کہیں ادبی شخصیت بارے خصوصی پرچہ چھپند تاں انہاں دا مقصد سرائیکی ادیب یا شاعر دے
مقام دا اعتراف ہرگز ہرگز نی ہوندا بلکہ پیش نظر مفادات بالخصوص مالی مفاد ہوندن۔ مثال طور
کراچی دا ہک پرچہ ہک صنعتکار شاعر دا نمبر تاں چھپندے پر سرائیکی زبان تے ادب دی حقیقی
خدمت کرن آ لے بشیر احمد حامی مرحوم یا بریگیڈیر نذیر علی شاہ مرحوم جہیں ہستیاں تے کہیں
رسالے کوں آج تک خصوصی اشاعت چھاپن دا خیال نی آیا۔

سرائیکی ادب چھاپن آ لے اداریاں یا رسالیاں دا ای چھڑا قصور نہیں۔ سرائیکی ادب
دے نمائندہ لکھاری وی پچھوں کانتی۔ مثلاً ہک طبقہ پیشہ ور لکھاریاں دا اے جیڑھا صرف ریڈیو نی
وی واسطے لکھدے۔ اتے اپنے ایں سرائیکی ادبی سمل کوں کتابی شکل ڈیوٹ تاں دوردی گالھ اے
رسالیاں اخباراں دے ذریعے وی محفوظ کرن دی لوڑھ نی سمجھدا۔ حالاں جو اکثر صاحب
استطاعت لوک ہن۔ یا کم از کم سرائیکی ادب دے حوالے نال بینک دے چیک تاں گھندے ای
ہن۔ نتیجہ ایہہ جو سرائیکی ادب دی ترقی وچ وادھانی پیا تھی سکدا۔ مثال طور صرف ریڈیو ملتان تے
بہاول پور توں آج تک ہک ہزار چھوٹے وڈے فیچر ڈرامے تے سیریم نشر تھی چکن۔ جے کر
ڈرامیاں دا ایہہ سرمایہ آج چھپی ہوئی شکل وچ موجود وندا تاں سرائیکی نثر دا بالعموم تے سرائیکی
نثری ڈرامے دا بالخصوص کپڑا اوڈ ذخیرہ ہوندا۔ ہک بیا طبقہ اتجھے نال آ لے لکھاریاں دا اے
جیڑھے کیش ایوارڈ یافتہ ادیب ہن۔ اتفاق اے جو انہاں دے کتاباں وی عام طور تے نہیں
پبلشراں دے چھپے ہوئے ہن۔ پر ایوارڈ دیاں رقماں اوہ ولدا سرائیکی ادب دی ترقی (بھانویں
جو آپٹیاں کتاباں چھاپن دنی شکل وچ ای سی) نیں لایاں گیاں۔ سرائیکی لکھاریاں دے ہک
اتجھے طبقے دا ذکر خاص کر تے ضروری اے جیڑھا ادبی دیانتداری کنوں واقف کانتی۔ ”ادبی

چوری، یعنی کہیں مرثیہ دے بیڑے مرچوڑے ادیب شاعر کنوں ادنیٰ کتاب داسودہ چھپواوٹ
 سا نکلے گھن آتے اوندے مرچوڑے وچن تے اپنے حوالے نال سامنے آئیں توں گھن تے اقتباسات
 دے اقتباسات بغیر حوالے نال دیدہ دلیری نال ورتن آ لکھاری موجود ہن۔ کتاباں دے ناں
 بہاں کنوں گھنٹ کون تاں معیوب ای نی سمجھیا ویندا۔ سرانیکی کتاباں کچھی واس، ارداس، تانگھاں
 لکپیں دا گھر جیہیں لکھاریاں بارے تاں آکھ سکیندے جو انہاں ڈاکٹر منیر احمد علوی، مسرت
 کلانچوی، طارق جامی تے ارشاد ملک دے سرانیکی افسانیاں دے عنوان نہ ڈٹھے ہوں۔ پر ایہہ
 تاں نی تھی سکدا جو طاہر القادری دی کتاب ”دُرِ قیم“ زاہدہ صدیق دی ”جاکتی آنکھوں کا خواب“
 تے سلیم کاشمیری ”تیاں چھانواں“ دا پتہ نہ ہووے۔ انہی طبقے وچ اوطقہ دی آندے جیڑھا
 ”صحت مند تنقیدی دیانتداری“ دے ناں کنوں وی پرے بھجے۔ مثال طور ”سرانیکی زبان تے
 ادب“، ”تلاوڑے، آلتا، ترکہ“ کنوں گھن تے ”سرانیکی ادب“ ریت تے روایت، جہیں کتاباں
 دے نقاداں 5، 10، 15 سال پہلے لکھے ہوئے مضموناں کوں چھپواوٹ ویلھے ”آپ ٹو ڈیٹ“ کرٹ
 دی زحمت ای نہ کیتی۔ ایندے ہوں سارے متوقع نقصاناں وچوں ہک ایہہ تھی سکدے جو ایم
 اے سرانیکی دا کوئی طالب علم تحقیقی مقالہ لکھن ویلھے انہاں کتاباں کوں سند من آتے معلومات کوں
 حرف آخر سمجھ گھنسی۔ حالانکہ جو تنقیدی دیانتداری نبھاوٹ کیتے کہیں صنف یا موضوع تے لکھدے
 محض انگریز تے گزرتیج سکٹن آ لے کتاباں دا بھانویں مند ای سہی ذکر کرٹ ضروری ہا۔
 ہک بیا مسئلہ سرانیکی ادب دے لائبریریاں بٹا، انہاں تے روایتی کہانیاں دے شیش
 ناگ تے دیہہ بٹ باہن آلیاں دا اے جیڑھے انہاں خزانیاں تے پھن ماری یا گزر چاتی پہرہ
 ڈیندے پٹھن۔ اکثر نایاب قلمی نسخاں دے وی مالک ہن پر کہیں کوں انہاں دی ہوا تک وی نی
 لگٹ ڈیندے تے ایہہ ایں عظیم سرمائے کوں نہ خود فائدہ چیندن تے نہ کہیں پئے کوں چانوٹ
 ڈیندن مثال طور میلی دی ہک لائبریری وچ سو توں ودھ سرانیکی دے غیر مطبوعہ قلمی نسخے موجود
 ہن۔ نتیجہ کیا تھسی جیویں اہج علامہ طاہر مرحوم، کیفی جام پوری مرحوم، عتیق فکری مرحوم غلام حسن
 حیدر رائی مرحوم اختر وحید انصاری مرحوم جہیں نجان کتنی لوکاں دے لائبریریاں داسرانیکی ادب کوں
 فائدہ نی پیامدا۔ بلکہ انہاں دا پتہ تک وی کائی۔

انفرادی سطح تے ہر بندہ سرانیکی زبان دا خادم اکھواوٹ دا دعویٰ اے تے سرانیکی پوٹ

آلیاں دی بکتری کریندے وی چار کروڑ دا دعویٰ کیتا ویندے۔ چھیکو سرانیکی زبان دے چکے
 وڈے سیاسی ثقافتی تے ادبی تنظیمیں دی بکتری دی چار سو کنوں گھٹ کاغذی۔ پر اساڈے کنوں چار
 سو اتھجے بندیاں دے ناں کاغذی جیڑھے سرانیکی کتاباں رسالے تے اخبار مل گھن دے ہوں بلکہ
 انہاں سیاسی ثقافتی تے ادبی تنظیمیں دے عہدیداراں دی اکثریت سرانیکی علاقے ’زبان تے
 ادب دی تاریخ‘ کنوں ای اٹ سوئیں ہن۔ ایہہ تک اے جو کئی تاں سرانیکی لکھن پڑھن کنوں وی
 واندے ہن۔ پنجتر (75) فیصد توں ودھ سرانیکی دانشور ادیب اہل قلم حضرات سیاستدان تے
 فنکار اتھجے ہن جہاں دے گھر انہاں دے ہال بچے سرانیکی پوٹ ای نی سکدے۔ کیا آٹوٹ آلی
 صدی وچ اتساں سرانیکی پوٹ آلیاں دی لہ نہہہ بکتری دا دعویٰ کر سکھوں؟

اہج بے کسر سرانیکی منظوم قصے ”باغ و بہار“ دے لکھاری قاضی امام بخش شیردی مرحوم یا
 سرانیکی دے بنیادی ماہر لسانیات قاضی فخر الدین راضی مرحوم تے کوئی غیر سرانیکی محقق کم کر کے
 اپنی زبان دے کھاتے وچ گھن ویندے تاں اسا کوں ارمان نی لگٹاں چاہیدا کیوں جو اساڈے
 مہاندراں لکھاری تاں بابائے سرانیکی تے علامائے سرانیکی دے چکر وچوں باہر نی نکلدے۔
 اتساں تاں اہج تک پکے رسم الخط تے متفق نی تھی سکے۔ 1898ء وچ امرت سرتوں پنجاب بائبل
 سوسائٹی لاہور دی طرفوں چھپن آ لے مٹھتو دے انجیل دے سرانیکی نثر وچ ترجمے دی ڈڈھ سو
 صفیاں دی کتاب وچ سرانیکی رسم الخط دے اضافی نقطیاں دا حوالہ ڈیوٹ آ لے خود دائرے
 ورتیندن۔ ملتان وچ مئی 1979ء دی گل پاکستان حروف میٹنی دے فیصلے دی دستاویز تے دستخط
 کرٹ آ لے اوں توں مخرف ہن بیا تاں بیا اساں ہکی املاء نی ورتیندے۔ ”جامع سرانیکی لغت“
 تے ”جامع سرانیکی تاریخ ادب“ بارے اہج تک کوئی اجتماعی کوشش نی کیتی گئی تے نہ انفرادی سطح
 تے اتھجے کم کرٹ آلیاں دی حوصلہ افزائی کیتی گئی اے۔
 غرض ایہہ مسئلہ ہوں ہن۔

میں اتھاں جیڑھے ادبی مسئلیاں دی نشاندہی کیتی اے انہاں دا حل اساں
 ساریاں کوں پتہ اے شرط صرف انہاں مسئلیاں کوں حل کرٹ دی کوشش دی اے۔

(نوٹ: مضمون تقریباً ویہہ سال پہلے لکھیا گیا ہا۔ پر اہج کیوں چھاپن ویلھے ڈیکھٹے
 جو کتے مسئلے اتھجے ہن جیڑھے اہج وی حل طلب ہن۔)

سعید اختر نال نروار

مظہر علی تابش

جیویں سعید!

ساہ سہادیاں ہاوی (22) ورھیاں کہیں حقیقت پسندی دی ڈٹھ وٹھ سٹوں کیوں لنگھ آئے ہیں کوئی پتہ نہیں اے گالھ تال میڈے چیتے کڈاہیں نہیں آئی جو سفیل تے سترے تھال ڈھ پوندن تے ول ٹرٹ ای پوندے۔ شاید ایس کیتے ہوی جو میڈے رتیڈے اندر بھانویں کتھال سچ یا من موچی وچار کوں سٹٹی یا سہوٹی دی عادت نہیں تے بھانویں برداشت نہیں اے وی کوئی پتہ نہیں، چلو مویا سیال تھیوے لیکن ایس گالھ داتال کوئی ماٹوں بھلا کافر کیوں تھیوے جو سرائیکی ادب وادی سندھ دی قدیم تہذیب دامرکز ریہا۔ بھلا ایس خطے ایچ دھاڑل لٹیریاں دی ہے غترے پاروں وی ہمیشہ توں حکمرانوں دی زبان کوں ای اقتدار نصیب تھیا تے ساڈی ماء پولی اپنی وسوں ایچ صرف عوامی اظہار توں اگوں نہ ودھ سکی۔ اے وی حقیقت ہے جو قبضہ گیر صاحب اقتدار ایندی ثقافت تے وی ضرور ڈاکہ ماریا ہوسی، تہوں تال موہری ادب سانھن دا اہر نظر نہیں آندا۔ سیں زبان بتے کلچر نال معاشیات دے گانڈے توں وی انکار ممکن نہیں۔ جیکر بھوئیں دی وسوں سائنسی تقاضے پورے نہ کرے تال ول ای زبان دی پروموشن لاشعوری طور تے محمود اشکار تھی ویندی ہے۔

میں تال ایس سچائی داوی جانب دار ہاں جو علاقائی ادب کوں ای بنیادی ادب آکھٹاں چاہیدائے کیوں جو ہر زبان ایچ بھوئیں واسیاں دے فکری احساس دا اندازہ تھیندے آتے ایہو ای وسن گیراں دا موہری ثقافتی ورثہ ہوندے۔ جیکر سرائیکی زبان دی گالھ کر تے تال اے وی ملک دے ہک چوتھائی لوکاں دے اظہار تیں درگھا ہوئے۔ میں تال ہن وی تسلیم کرینداں جیویں

ساڈے سارے دانشور آہدن جو ملتان سرائیکی زبان دی ولی آتے لکھنؤ بہاول پور ہے۔ بھلا Power politic دے اگوٹھ آپت ایچ مک مکا کر ایس وسوں کوں آپٹی روز دی گشتی دا اکھاڑاٹا کے روز نویں مٹی پٹاں چاہندن، سرائیکی لوک آتے موجودہ دور دے تقاضے ایس گالھ دے متحمل نہیں جو ایس لارے اگوں لوکاں دے جذبات نال Political game کھیڈ کے ایس وسوں کوں سائنسی اپروچ کنوں دانجا ونچے۔ اہج دے سرائیکی ادیب دی اے ذمہ داری بڈی ہے اپنی جغرافیائی حدوں دا تعین کرتے لوک سچاں دا اہر خالصتاً سائنسی آتے منطقی حوالے نال کرے۔ ساڈی لکھت بھانویں جدید شاعری ہووے تے بھانویں ناول کہانی ہووے اے تخلیقات بجاطور تے زمانی حقائق نال گڈ ہووٹ، جیوں جوتساں ایس گالھ دا ادراک رکھیندے ہو جو ساڈا ادب اپنی وسوں دے رہن سہن سوچ وچار آتے جملہ روایات دا امین ہے آتے ایندا حال وی ماضی دیاں شاندار روایات کنوں انج کوئے نہیں۔ سرائیکی ادب دے مطالعے پاروں میکوں اے اہر تھئے جو اے خالصتاً عوامی دانش دانتر ہے تے ایہا ای قوم دی موہری پرکھ ہے، جیندے اثرات اتنے کھپت وند ہن جو عہد حاضر دا ادیب وی انھیں طاقتور روایت کولھوں نہیں بچ سکیا۔ ایس اعتبار نال اے آکھیا ونچ سکدے جو سرائیکی ادب نویاں منزلاں دے سفر ایچ ماضی دے رشتیاں نال جڑیا ہوئے۔ دانشوراں دی اے گالھ حقیقت ہے جو انقلاب فرانس دے منطقی نتیجہ دے طور تے فکر انسانی کوں جبروہی چھو وگل سوچ ملی ہی کال مارکس تے ہے دی ہوں سارے مفکر 19 ویں صدی وچ اوں چھڑ واہگی کوں عقلیت پسندی والیاں سمتاں ڈکھالٹ دے ترے پے کریندے ہن یعنی آپوں اپنی سمجھ مشاہدے آتے تجربے مطابق انہاں دگاں تے لیندے پے ہن جہاں کوں او صحیح دگ سمجھدے ہن، میں ہن وی ایس گالھ دا منکر ہاں جو Communism قیل تھی گیا ہا، Communism ہن وی کامیاب ہے بھلا او لوک جبرے نافذ کرٹا چاہندے ہن 90 فیصد خالص مطلبی آتے منافق ہن جبرھے اپنی ذاتی مفادات دی جنگ بھڑ دے ریہے۔ کارل مارکس آلے دگ تے لینن جیہاں Jenuis بڑیا تال دنیا کوں ہک نویں فکری نظام دے عملی تجربے توں سونہاں کیتا۔ جبرھا جو ہمہ جہتی آتے اوندے احاطے وچ ادب و آرٹ وی آندے ہن، جتھوں عالمی ادب ایچ ترقی پسند (prograssive) سوچ متعارف تھی، ول تحریک بنی گئی۔ برصغیر وچ ایس پلے دی اودھ سجاد

ظہیر آتے سبط حسن آن لئی تے نثر دے نال نال نظم ایچ چکھیرا رنگ کھنڈیا۔ اے گالھ دی تسال تسلیم کریو جو علی سردار جعفری، فیض احمد فیض، احمد ندیم قاسمی تے جوش سرکار ہوراں دا شعری Contribution اردو نظم دا قیمتی سرمایہ ہے، کیا اسان ایہو جھیں شاعری کوں Prectical shpe نہیں ڈے سکدے؟

سوہٹاں! اتہاں اردو دانشوراں دا تاں ساڈا ادبی دانش طبقہ قاری ہئی تہوں تاں ساڈا ترقی پسند ادب عالمی معیار تے پورا اتر دے، سعید بھانویں کوئی منے یا نہ منے اے وی حقیقت ہے جو مارکس دا معاشرتی تے معاشی فلسفہ اہٹی جھاتے مگر اس تحریک نال سلھاڑیے ہوئے عوامی تے معاشی مساوات دے تصور ای ساڈے ادب کوں مثبت طور تے متاثر کیتے، استاد ذرا حسین گاڈی عقلیت پسندی آلی سوچ نال Committed ہن تہوں جیرھے تحریک احیائے سرائیکی نال جوئیے تاں اپنے فکری سنگتی تے شاگرد وی نال گھن آئے۔ تہا کوں وی یاد ہوسی چڈاں سرائیکی لوک سانجھ ٹٹی تاں وڈا اتے موہری مشن لوک سُجھاں ہاتے ایہاں دھوٹی مظہر نواز لشاری دیرے ایچ آن کھنڈائی۔

یقیناً میں تاں حیدرے جی وی مردہ باد ہاں بھلا سرائیکی وچ ارنیت زندہ باد ہوسی۔ اے وی اوہوں لوک سُجھاں آ لے شعور دی برکت ہے جو اسان جھیر دی کھڑ دے ہئیں تے ول منج وی پوندے ہئیں۔ اشوالال وی ایہو آکھیے:

جے تیں کوہترا من ہے، پٹا
جے تیں کوہترا ویرھا
تیڈے نال دی ہمدوں جھیرا
اپنے نال دی جھیرا

بگھ دا مخول

وارث ملک

”بگھ دا مخول“ سید انیس شاہ جیلانی دے صاحبزادے سید ابوالبشر دے انشائیں دی کتاب ہے۔ ایہ کتاب ڈو جھی واری کمپوٹر کمپوزنگ نال سودھ کے 2009ء وچ رحیم یار خان کنوں چھپی ہے۔ 52 صفحیں دی ایس کتاب وچ چاء ساوٹ، ڈاکٹر (پولیس)، نشئی، پیسہ، نک، ٹی وی، جواری آتے گتادے عنوان نال لکھے ہوئے ڈاھ انشائیں شامل ہن۔ ساوے ٹائٹل (مکھ پنا)، چنگے کاغذ آتے سرائیکی زبان دا پہلا ڈائجسٹ، نو یکل ڈائجسٹ“ دے ہو کے نال چھپی ہوئی ایہ کتاب سرائیکی گلشن وچ ہک انوکھا آتے نو یکلاد دھارا ہے۔

سرائیکی انشائیہ دی ایس چنگیر دا ساہگی گانڈھا، جیلانی سکول (سید انیس شاہ جیلانی دے وکھرپ پاروں) نال گنڈھیا ہوئے آتے ایہ لموچڑی سرائیکی ادب ریت دی نمائندہ کتاب ہے۔ ایویں لکدے جیویں ایہ ڈاھ انشائیں سید ابوالبشر دے چوٹویں انشائیں ہوں۔

اتھاں ایہ گالھ ہک ارمان نال کرنی پئے گئی ہے جو ”سرائیکی معیاری لہجہ“ اچاں تک اہٹی شناخت کنوں کجھ وانجا ہے، جیویں اردو، انگریزی دا ہک معیار ہے یا اسانڈی گوانڈھی زبان سندھی ہک معیاری (لاڑی) لہجے وچ لکھیندی پئی ہے۔ ایند علاوہ سرکاری سرپرستی یا ہک وڈی ”ڈیٹیکوئج اتھارٹی“ دے نہ ہووٹ پاروں سرائیکی زبان دے Round words مثلاً ”ایں“ اوہ“ گالھ“ کیتے (کے لئے) ”میں“ تیں“ جیں“ کنیں وغیرہ دی وی ہک شکل نہیں نظر دی حالانکہ انھاں لفظاں دے تلفظ وچ اچھو، لموچڑا یا ادھیچا لجاں وچ کوئی تضاد کئے نہیں۔ ”بگھ دا مخول“ وچ سید ابوالبشر ایہو جھے لفظاں دیاں نوایاں نوایاں شکلاں بنایاں ہن، انھاں دی ہک وکی ایہ ہے: اوہیں (اوں ای) ڈلیور (ڈرائیور)، مزان (مہمان)، تو بھان (توبہ)، لوز (لفظ) ایسکوں (اساکوں)، اسپڈے (اساڈے) وغیرہ۔

در اصل ہک اٹ پڑھ آتے اٹ سچاک شخص دی زبان وچ تاں ایہ لفظی ڈھنسی وچ سبک دی ہے پر اہو کے ترقی دے تیز تھکے ویلے بڑی ہوئی آتے سو جھل سوچاں وچوں سری ہوئی زبان پولٹ والے ادیب وچاری مظلوم سرائیکی کون بچا کی گور وچ گھیل وچن تاں ایہ اوں زبان دا اصل مکھ نہیں بلکہ ہک وگاڑ ہے۔ ادب وچ اصل ڈکشن بول بول تے اپنی لکھت وچ گھن آوٹ نال زبان داسو ہٹپ ودھ و بندے پر کہیں ہی زبان وچوں آوٹ والے لفظاں دے وگاڑ کون سرائیکی دی اصلیت داناں ڈیوٹ ٹھیک کئے نہیں مثال دے طور تے ”بگھ داخول“ وچ لفظ کون لوڑ ڈرائیور کون ڈیور اسٹوے کون اسپڈے (لموچڑی لہجہ دی تھکائی دی وجہ کنوں) چاء کون چانھ، اوندائی کون ہوندا ئی شودے کون خدے، نہیں کون نیں، گڈھا کون گڈنھ، توبہ کون تو بھان، مہمان کون مزمان آتے ایویں پئے کجھ لفظاں کون وگاڑ تے لکھن نال آپو چاٹ خالص، ٹھیکھ آتے اصل سرائیکی زبان پیش کیتی گئی ہے۔

اصل وچ ایہ اوہ زبان ہے جیکوں رحیم یار خان دی کہیں لموچڑی وتی وچ پہہ کے پڑھیا وچ سبکدے حالانکہ ضرورت ایں گالھ دی ہے جو اسان اپنی اپنی ڈڈھ سٹھی مسیت بٹاؤں دی بجائے ہک ”سائجھی معیاری زبان“ آتے اوندی ہم شکل املا والے پاسے آؤں۔ اسٹاڈ ادب صرف سادہ آتے سلیس دی نہ ہووے بلکہ اعلیٰ ادب ہک فصیح آتے معیاری زبان داعکاس ہوندے اوندے وچ کہیں ہک لہجہ دی بھر مار نہیں ہوندی بلکہ اوہ پورے وسیب وچ نویدگی شان والا ادب ہوندے۔

شکر ہے جو ہک ادھی لہجہ والا قاری ”بگھ داخول“ کون پڑھ سکدے آتے ذہن تے زور ڈے ڈے سموری گالھ سمجھ وی سکدے پر ایندے مقابلے وچ جیلانی سکول دے وڈ پر دھان سائیں انیس شاہ جیلانی دا ”مہاندرا ڈیکھنس“ کون پڑھن واسطے ذہنی مشق آتے کجھ ڈیہاڑے رحیم یار خان دے لے والے پاسے رہ تے ایں زبان دی تھکائی والی تخلیق کون سمجھن آتے پر گھن دی لوڑ ہے حالانکہ ادب دی زبان آتے عوامی پوی وچ فرق ہوندے پر بچال ہے جو جیلانی سکول والے ایہ گالھ منن۔ اوہ آکھن جو بس اسان عوام کنوں جیویں سٹدے ہیں ہو بہو ادیس لکھدے ہیں۔ بس ایہو اصل ادب ہے اتے ایہو ادب عوام دے قریب ہے ایندے علاوہ صحت لفظی معیاری زبان آتے سائجھی ادبی لغت دی کوئی لوڑھ کئے نہیں۔

حقیقت وچ ضرورت ایں گالھ دی ہے جو اسان اوں وقت تک معیاری سرائیکی لکھ وی نہیں سکدے جے تک اوندے مصدری اصولاں دا خیال نہ رکھوں۔ جے سارے اچھوڑی لموچڑی آتے ادھی لہجے والے ادیب سو جھواں ایں ہکا گالھ (مصدری اصولاں) تے ایکا کر گھنن تاں چاہے لفظ اچھے دا ہووے یا لے دا اوہو معیاری تلفظ ہے آتے اوہا معیاری سرائیکی دی بٹ وٹ ہے۔ بہر حال ایہ میڈے اندر دی ارداس آتے چتا ہی جیکوں میں اپنیاں ادب نواز ہستیاں تک پگاؤں دا ترلا کیتے۔

میں ”بگھ داخول“ دی کتاب دے سوہٹپ وچ جیڑھیاں چیزاں نہ ڈیکھٹاں چاہندا ہم کہیں رورعایت بغیر انھاں کون بیان کر ڈتے۔ انھاں گالھیں کون ہاہر آتے ڈیکھوں تاں سدھ ملدی ہے جو ابوالبشر دے انشائیے لپٹے قاری کون ڈیہر سارا متاثر کریدن کیوں جو انھاں وچ سچا جذبہ، سچی گالھ آتے نویدگی اسلوب ہے۔ ایہ ہک اچھی تخلیق ہے جیندے وچ سرائیکی وسیب دی لوک وسوں، لوک حیاتی، لوک نفسیات آتے لوک ریت دا پورا پورا عکس نظر دے۔ ایں کتاب دے ڈاھ ہلکے پھلکے عنواناں وچ زندگی دا فلسفہ وڈے بھرویں آتے دل چھیکویں انداز نال بیان کیتا گئے۔ انویں تاں انشائیہ ہک "Light assay" ہے جیندے وچ ہر قسم دا موضوع آتے ہر مسئلہ پیش تھی سکدے پر ”بگھ داخول“ وچ انشائیہ نگار نفسیات، عادات آتے زندگی دے منفی رویے کون بیان کرتے طنز آتے مزاح دے او لے وچ ”ادب برائے زندگی“ نشا بر کیتے۔ سید ابوالبشر دی کاوش داوڈ ایگن ایہو ہے جو ایہ کتاب ”تنقید حیات“ دی سچی تصویر ہے۔

انشائیہ نگار وڈی فنکاری آتے اٹکل نال زندگی آتے تنقید کیتی ہے جیڑھی قابل برداشت وی ہے آتے دلچسپ وی۔ کجھ ناقدین دے مطابق انشائیہ ہک ادھوری تخلیق ہوندی ہے جیندے وچ علامات نگاری آتے ضرب اٹکل کون زیادہ کم گھداویندے پر سید ابوالبشر دے انشائیے لوک اکھاٹاں دی تاثیر سمیت مکمل آتے لپٹے موضوع دا نچوڑ دیں۔ انھاں ڈاھ انشائیاں وچوں ساوٹ ڈاکدار (ڈاکٹر)، پلس، نشی آتے جواری لپٹے نویکلے ڈکشن (Diction) آتے کھری گالھ دی سدھ ڈیندن آتے چانھ (چاء)، نک، ٹی وی، سٹا وی نشا بر لکھتاں دیں پر انہاں ساریاں وچوں ”پیہہ“ ہک اتم انشائیہ ہے۔ ایں انشائیے وچ انشائیہ نگار دا سچ تریا ہوئے آتے اوہ ہک سرجن داگوں لپٹے قلم دی نوک نال حقیقت دے پردے چاک کر ڈیندے۔

وسیب وچ بکھ آتے غربت ہک مندا ہے آتے جائز ناجائز طریقے نال پیسہ سانھن
والے لوکاں کوں وڈا معتبر سیانا، عزت دار آتے ڈاڈا بندہ نیا ویندے۔ غریب شریف بندے
کوں اوہ مقام نہیں ملدا جیڑا دولت مند کوں حاصل ہے۔ دراصل ایہ ہک عالمی المیہ ہے جو پیسہ
ای سب کچھ ہے آتے ایہ جیویں کیویں ملدے اینکوں کٹھا کرٹ نال ای زندگی دی کامیابی ہے۔
”پیسہ“ ہک انتہا شیشہ ہے جیندے وچ سموری ویسی حیاتی آتے اوندی بچ دُرک ڈرامائی
کرداراں وانگوں قاری آتے سامع کوں ہوں متاثر کریندی ہے۔ ایندی ہک مثال ڈیکھو:

”وئے سوہٹا تیکوں کہیں خبر پیسہ نہ کوں بھاڑی کر ڈیندے پیسے دے
پچھوں تاں آدی کپیندا انگیندا اپے سنجائی والا ڈپٹی ودی ہو سے تاں
پچھے اپنے دی اوپرے تھئے ودے رہسن۔ ڈیکھ تے منہ پر تے چا کرین
آکھسن امداپے وے وئے بوکھڑی بچ پاسا کریں نتاں چار پیسے چا
منگے۔ بھلا میکوں ڈسوئے کوں وی کہیں تھہ ڈتے۔“

ادب درحقیقت اپنے وسیب آتے لوک رسماں رواجاں دا وی عکس ہوندے اوندے وچ
زندگی ساہ گھندی ہوئی آتے اپنے عصری تقاضے پورے کریندی ہوئی نظر دی ہے جیکوں روح عصر
وی آکھیا وندے کوئی ادبی پندھ وی اپنیاں ریتاں پریتاں آتے وسب کسب کنوں پروہرا نہیں تھی
سکدا۔ اوندے وچ ویلے برتدیلیاں آتے ترقی دا پندھ اگو نہاں تھیندا رہ ویندے آتے ایں
ارتقائی سمل وچ پڑائی تل وطنی رعتل دی جاتے نویں تصور ابھر دے رہندن۔ ”بکھ دا مخول“
وچ ایہو سنوین محاورے جو ”لوئیں سودی جھلار چٹ ہے“ ہنٹ اپنے جدید ماحول آتے نویں نسل
واسطے اوپرے تھی گن۔ انھاں دی جاتے نویں محاورے یا ایجکھی ضرب المثل پیش کیتی ونجے جیڑی
اپنے کچھو کڑ وچ آتے جدیدیت دے رنگ نال رنکیل ہووے۔

سید ابوالبشر دے انشائیے دی ایہ ہک چنگی صفت ہے جو انھاں وچ معلومات داوی
ہک وڈا ذخیرہ ملدے آتے قاری انھاں کنوں محفوظ دی تھیندے۔ مثال دے طور تے ”پگھر
تاں کتے کوں امدادی کئے نہیں“۔ ”جیڑا ہابلا کوڑیل ڈنگ ہوسی اوں بندے دا جو شٹھا جھ اچ سٹ
گھر کوں پلین“۔ ”نک بندے دا سوہٹ تے سنگار ہے“ وغیرہ

انشائیہ نگار کوں اپنی زبان بیان آتے موضوع آتے مکمل عبور حاصل ہے۔ خیال آتے

سوچ وی دکھری ہے آتے چیزاں کوں پرکھن دا ڈھنگ وی انوکھرا ہے۔ لکھت دی لگی تار وچ
کتھائیں وی کوئی جھول نظر نہیں امد۔ قلم پاٹی وانگوں چلدا پے آتے گالھ وچوں گالھ نکلدی
ویندی ہے جیڑی بامقصد وی ہے آتے باوزن وی۔

میڈے خیال وچ ایہ سرائیکی انشائیہ دی شہکار کتاب ہے جیندے وچ مقدار تاں
ہوں گھٹ ہے پر معیار ہوں اچا ہے۔ ایں کتاب دے ویلے نال سید ابوالبشر سرائیکی انشائیہ
نگاری دی روایت کوں ہک چنگا سمل دان کیجے۔ انھاں دافن فکر آتے سوچ اسلوب سرائیکی ادب
وچ ایں صنف کوں ودھاوٹ پھیلاوٹ وچ اہم کردار ادا کر سکدے۔ لیکن ہک گالھ دا خیال ضرور
رکھیا ونجے جو ہر ادبی صنف وچ عامیانه لفاظی کوں صرف انھاں دے کردار تک محدود رکھیا ونجے
آتے سنجیدہ ادب کوں ہک خاص آتے معیاری زبان وچ تخلیق کیتا ونجے۔ بے شک اسان امد
کھمدا آسے ویسے پڑ وغیرہ کوں اپنے لہجے دی شناخت واسطے ورتوں پر اردو عربی فارسی آتے
انگریزی دے لفظاں کوں جٹکے وگاڑا لٹے اٹ پڑھ لوکاں دی لفاظی مثلاً ’لوز‘ ’سندک‘ (سنگت) وغیرہ
کوں ہرگز ہرگز سرائیکی دی اصلیت نال نہ جوڑوں۔ سرائیکی دی اصلیت اڈا پھیتا ’اکھر ڈلھ
وغیرہ ہے آتے جتھاں سرائیکی یا کہیں ہی زبان کوئی شے لکھی وی ہے یا نہیں ول اوں شے یا
اوندیاں اصطلاحواں (Terms) کیویں وگڑو تے اصلیت تھی سکدین۔

گلشاد گوری ہک من بھاندا شاعر

ساجد علی پوری
سندھ دریا دی پوادی کنڈھی مہروالے دے آموسا مھیں تحصیل علی پوری دی ہک پٹی وستی
گبریں دے نال نال مائیں توں آباد ہے۔ ایس وسدی رسدی وستی دے لموں ودھ ڈو ترے میل
دی وٹھ تے چار وٹھوکیں سالھیں دا ہک ویڑھا جیندے چدھاروں لائیاں تے کانہیں دے پوٹے
ساواں اچ چھل لہہ ونجن پچھوں اتی قدر ویندے ہن جو اٹھ دی کونھٹ تے لاتھے پلھاٹ تے
سوار جت داوڈ وٹرا پکا ڈسٹ اچ اوکھا آندا ہا۔ جے چھل ہووے ہاتاں وڈے توں وڈے قدر آ
جوان کول پانی پئے تے آندا ہا۔ اوں جنگل اچ وسدے اوں ویڑھے دا ہک اُپے قدر کاٹھ آلا پکے
رنگ دا بگھر وجوان چھاڑی اے اوچھڑ جھاگ تے وستی دے باہروں وھندے نالے دی بھرتے
ڈو ڈھ صدی پُرانی پوڑی چھاں تے کھی کھپڈ دے پالیں کول کھلدا الویندا گبریں دی وڈی
وستی دی واٹ ٹرے ہاتاں دگ تے ٹکرا کوئی چھوٹا وڈ اپٹاں استنجھانے ہوند ہا جیندے نال اوندی
علیک سلیک نہ تھیندی ہووے ہا۔ او جئیں دوڑ ہدا ہا اونکوں آپٹاں کر گھنڈا ہا۔ اکیند ہاتاں کنیں دے
راہ دل اچ جاہ کرویندا ہا۔

کہیں مہماند رے شاعر دی انسان دی سکھ نال جیوٹ دی خواہش کیے لوڑ ضرورتاں
دی گول نہ ہوند تے اٹ پھر دی دے احساس نال گندھی نظم وانگوں ضمیر کوں دھندھولے ڈیندا ہویا
ہک اٹ کھٹ درد و تخیل اوندے پکے دے ہر ول وچوں جھاتی کھڑ اپیندا ہوند ابا۔ وتی داہر پڑھیا
لکھیا سیانا سو ڈھاننگر اوں سدھے سادھے، اٹ پڑھ، تُو ٹھے چھاپ، اپنے مونڈ مدتے آئی سر
کوں بار جاپن آ لے اوں جٹ جھیں جٹیں دی کپاری اچ بہہ کے اپنے سر کوں اپنے مونڈ مد کوں
وکھ پھل کنوں ہولاتے اپنے خیالیں اچ آپ کوں آسانیں دی بلندی تے ڈہدا۔

جنبش دیوچ ارض و سما اللہ وا گیا خود عرش ہل

آواز سُن تبکیر دی گُشا دے آئس ہوش وُل
ندیان وڑھیاں پلکیں کنوں رُکی نہ وُل ہنجھوں دی چھل
رودے رڑے آکھے ڈکھی معصوم لاکندھیں کون بگل
دردیں دی ماء گھٹی سٹی سولیں دا مِلیا ڈاٹ ہا
دُنیا توں ٹر گئے ہن ڈوہیں جگ تے جہان دا ماٹ ہا

انتہائی من بھاوٹے انداز اچ ہجو آکھن گُشا دے مونہہ پوندا ہا۔ معاشرتی ناہمواریاں
غریب نال امیر دا ورتاوا، ظلم، جبر، استبداد تے بربریت دے خلاف اٹھن والی منظوم آواز
گُشا دے گوری دے اہل کون جی آئیں کون آکھ وچن دے پنج سال بعد وی میڈے وسیب اچ
اوندے شاگرد خاص حاجی احمد فقیر سیں دے انداز تے آواز دی شکل اچ گونج دی کھڑی اے۔
گُشا دے نال میڈا جی پریت دارشتہ ہا۔ میں اہٹی حیاتی دیاں ڈھیر ساریاں راتیں گُشا دے نال دھمایاں
گُشا دے حیاتی دی چھیکوی نماشاں میڈی گُشا دے نال سانجھ تھی اوں درویش صفت انسان دی
چھیکوی کالھ میں کینیں امانت ہی چیرھی میں اچ اوندے فن نال تعلق رکھن آ لے سارنیں دوستیں
تک پچاؤن لائق تھیاں۔ اوندے الفاظ میڈے یاریں نوئیں پرائیں سارنیں شاعریں کون میڈا
سلام۔

گالھیں بل گیش دیاں

ترجمہ: لیہہ دال

بل گیش ساڈی اُچ دی دنیا دی مشہور شخصیت ہے اوکوں کون فی چاٹا۔ اونداناں دنیا
دے امیر ترین لوکیں اچ کٹیا ویندے۔ اوں اے مقام تے ناں ڈیہہ رات محنت نال بٹائے۔
بل گیش ہک سکول دے طالب علماں کون لیکچر ڈی تاجیندے اچ اوں اپنے تجربے دا عرق یار ہاں
سوئے رنگیاں گالھیں دی صورت اچ ڈی سائیاں۔

ہک: حیاتی کتابی کہانیاں آتے قصیں وانگوں سوہنی آتے سادہ کوئے فی ایندے وچ وُل
فریب آتے ڈکھ ہن۔ اپنے آپ کون سمجھاؤتے ایندا عادی بٹاؤ، ڈکھاں دے وی
ہیلک تھیو۔

ڈو: لوک تہاڈی عزت کرن آتے تہاڈا نک نموز دا خیال کرن دے پدھل کئے فی۔
پہلیں کجھ کر کے ڈکھاؤ وُل عزت کماؤ۔

ترائے: کالج سکول اچوں نکلیں سیتی لکھاں دی تنخواہ، کارتے بنگلہ فی مل ویندا جے تاکیں
ٹساں آپ کون انھاں چیزاں دا حق دار ثابت نہ کرو۔

چار: جیکر ٹساں اے سمجھیندے او جو تہاڈا استاد ہوں کوڑیل ہے تاں وُل اوں ویلے دی
تانگھ رکھو جیڈاں تساں کہیں دے ماتحت لکھو یا کہیں دی چاکری کریو۔ یاد رکھو پرائے
پتر سیرت دا کڈھ کے ہک پاؤن ڈیندن۔

پنج: تھی سبکدے تہا کون پر تھی روٹی نہ بھاندی ہووے یا ٹساں اہٹی شان دی ہتک
سمجھیندے ہوو پرائے ضرور سوچو جو تہاڈے وڈ وڈیرے تاں اینکوں غنیمت سمجھ کے
کھاندے ہن۔ اچ جیکر تہا کون کئی چھوٹا موٹا یا ہولاکم ملدے تاں اوکوں پہلی پوڑی
سمجھ کے قدم رکھ ڈیو۔

جھی: تہاڑی غلطیاں دے ذمہ دار تہاڑے ماء پیو نی تھی سبکدے آپٹیاں غلطیاں دے ٹساں
 آپ ڈیوٹے دار ہو۔ دھاڑ پٹکار دی جاہ انھاں توں سبق سکھو تے آدمک امان منگو۔
 ست: تہاڑے جھنکوں پہلیں تہاڑے ماء پیو اتلے چپ چپاتے بے روٹھے تے کرتے
 کوئے نہ ہن۔ تہاڑیاں فیساں بھر بھر تہاڑے میلے کپڑے دھو دھواتے تہاڑیاں
 فریشتاں پوری کر کے کے اتھجے پئے تھی بکین۔ انھاں دیاں گالھیں اچوں کیڑھے
 کدھن کئے پہلے اپنے دماغ دے کیڑے مارو اٹھیں کپڑیں داہواں ساڑو۔
 آٹھ: تھی سبکدے جو تہاڑے سکول کالج ایچ چنگے طالب علماں کوں انعام ملدا ہووے
 اتے نمکیاں کوں سزا۔ پر حیا تی ایچ لازمی نی جو اینویں ای تھیوے۔ کجھ سکولاں ایچ
 فیل پاس دامتسلہ ای مک گئے جتی واری تہاڑاں اول منگے امتحان ڈتی رکھو پر عملی زندگی
 ایچ موقعے نت نت ہتھ نی آندے۔

اکھ چکی تے تنبالوں بھٹ

تو: تعلیم دے سمسٹر ہوندن اتے سیالے ہنالے دیاں چھٹیاں وی ہوندن پر عملی زندگی
 ایچ کامیابی کیتے نہ تاں سمسٹر ہوندن نہ ہوندن چھٹیاں۔ کامیابی کیتے سیالا ہنالاتے
 ڈیہ نہ رات بک کرٹا پوندے۔ پر اے پتر تاں سنھلن تے سنھلن داموقع وی نی
 ڈیندے نہ کئی کہیں کوں کم سکھیندے۔

ڈا: ٹیلی ویژن دی سکرین تے جہڑے ڈرامے یا خوبصورت مناظر گھر لمبیاں کاراں
 سو بٹنے کپڑے ڈیہدے او اے حقیقت کئے پریں ہوندن اتے سمجھ کرائے دامال تے
 رنگ روغن داکمال ہوندے انھاں دے پچھوں اپنا چیتا غر نہ کرو۔ اے ہٹ چچ کھل
 مذاق، پیار محبت اتے کم ہس ٹی وی سکرین تے ای نظر دے اتے ایندے کیتے وی
 لوکاں کوں پیسے ملدن۔ اصل تے حقیقی حیا تی ایچ لوکیں کوں تن کچن دے کپڑے
 ای کئے نی اتے کم ایچ لکین کوں تاں چاء پیوٹ دا ٹیم ای کئے نی ہوندا۔ کم تے کم دا
 آپ ایچ کئی سانگا کئے نی۔

رہاں: جاہل تے بدتمیز لوکیں نال وی چنگائی کرو، آج جیکر او تہاڑے محتاج یا تہاڑے وس
 پئے بکین تاں کل ٹساں انھاں دے محتاج تھی سبکدے او یا ٹساں انھاں دے وس
 پئے سبکدے او۔

بس خاب تے اصل ایچ زمین آسمان دی وتھ ہوندی اے۔ خاب ڈیکھن دی کئی ہلک
 نی پر خاب کوں حقیقت بناوٹ کیتے ڈندیں اچوں پگھر کدھٹاں پوندے۔ کجھ خاب اللہ دلوں
 ابوغت حقیقت بن ویندن بھل نت اے کم نی تھیندے۔ ہلکے ذہن دے لوک محنت کراڈ دی جاہ
 جنتریاں اچوں فیل پاس دی پھال کدھدن جیکر اینویں تھیندے ہووے ہاتاں نہ کئی بل دہاوے ہانہ
 بیج بجارا چھٹے ہا۔ جیس ویلے دی قدرت سنجاتی اتے اوند اور تاراسکھ گھدا اوندی کامیابی کوں کوئی نی
 ڈک سبکدا۔ جیویں سمجھ دیاں لاٹاں کوں نی ڈک سبکدا۔

اے گالھیں صرف طالب علماں کیتے نی ہر بندہ پڑھ تے سمجھ تاں کتابی گالھیں تے
 عملی زندگی دی وتھ تے اوندے اوکھ سمجھ آسکدن۔

سُن اڑی دھیاتے کن کراڑی نو نہہ آ

ڈوپیرے دی رکھی

مزار خان

نہر مکمل تھے کافی سال گزر گئے۔ مائے کھالے پگو، توڑ توڑ آٹھی آٹھی منزل توٹی پنج گئے ہن۔ نہر پٹھہ زمیناں بھوئیں کاراں کول الٹ تھی گیاں۔ بھوئیں کاری تقریباً مکمل تھی گئی۔ جتھاں نہر واپائی نہ بچا اوس پچدے تھل اچ تل وطنی اونویں وسن پئے۔ واپی رنگڑی اوناں جوگی کرن۔ زیادہ گزران پہلے دی کار مال مویشی اُتے ہوونے۔ بردن تھل اچ حالے جنگل دی منگل ہئی پئی۔ لک پئے ڈاہر..... جال جنڈی پھوگ لائے رکھپ، کہ نہاں نال سیتے پئے ہن۔ ہک ہک گھراچ گھٹو گھٹ سو پنجاہ بھٹیاں پکریاں تاں ہن سوہن، ٹاویں ٹاویں ٹہراں کول سینکڑے مونہہ اُٹھ ڈاجیاں وی ہن۔ ہر گھر کھیر لسی سانگے پنج ڈاہ گائیں ضرور سنھیندا ہئی۔ البتہ پنجھیں جاگ جو گیاں وی نہن۔

سو کھے ٹہر آپنے انجوانخ ذاتاں گوتاں سانگے ملک، ماہر خان سڈ بجن۔ ملاں دا ہک کھوہ ہئی سو بھا۔ ملک مٹھا اوندانویکھا سائیں ہئی۔ جیویں ناں مٹھا ہس۔ ہئی وی ڈاڈھا مٹھا۔ جوتا ڈے آلا جٹ ہووے اُتے ناں کارے آلا ملک۔ سر ڈوپہر بخت ہانس۔ رب دی خیر ہس۔ ساگا ڈاجیاں دا اُتے ہزار کھن پہارو ہانس۔ بھٹیاں بکریاں کیتے انج پیلی۔ ڈاجیاں کیتے وکھرے۔ راہی رنگڑی کیتے کھوہ دے علیحدہ پیلی۔ کھیر لسی گھراچ وافر۔ مہمان طائی دی داری کیتے اوندانویکھا دی سڈ کھیندی جاہ ہئی۔ نیک بیٹا ذاتاں سچا تاجت ہا۔ بھٹی بھڑی دا چوری چکاری یا کہیں دی زمین پنے دا جھیرا ہووے بھانویں چٹھی نیاں زوار۔ ملک ستھیں پڑیں بہہ مکھاوے ہا۔ وڈے چھوٹے امیر غریب آپنے پرانے دالفاظ کیتے بغیر ملک فیصلے حق دے کرے۔

اوندے آجڑ دے ڈوپیلی۔ ڈوپیں پگو جیڈے جھوہر ہوون۔ ڈاڈھی جھہ حالے لاہندی ودی ہانے۔ ناں خبرے انہاں دے کیا ہن۔ ہک دے وال کالے ہن۔ نشانی سانگے

ملک اُکوں کالا آکھے۔ حیدرے وال گئے ہن، اُکوں بگا سڈے۔ ڈوپیں سر تے پنکا پھی و دے ہوون ہاتاں ملک بھل کے کالے کول بگا تے بگے کول کالاسڈ ہا ہوے۔ لوک کھل پوون ہاتاں بچھ وچے ہا، کالے کول بگا آکھ پیٹھے یاوت بگے کول کالاسڈی کھڑے۔

وقت صدیاں پراٹی اٹھی رفتار نال وگدا پیا ہا۔ بھوئیں کاراں دی تیز رفتاری ڈیکھ کے دسوں دے لوکاں دی ثوروی تکھی تھیندی وچے۔ جنگل کول واپی دا چانواں چرٹ لگ پیا۔ صدیاں پراٹا جنگل صاف تھیوے ویندا۔ بردن تھل اچ ایندی ابتدا ہک بھوئیں کاری کیتی۔ سوہے کھوہ دے ڈلھاؤں تے بیٹکے آئے ٹو بھے دی لمیوں لک دی صفائی تھیوے ویندی۔ وڈا سارا لائے رکھپ گرم دالک ہئی۔ ڈینہاں ڈیہاڑیاں اچ ہو لے ہو لے صاف تھی گیا۔ کچھ مند باد پتہ لگا: کوئی چودھری اے لال پوردا۔ جالندھر دے کلیم وٹوں ہندو آب دی زمین الٹ آن کرائی ہس۔ ڈیرل انجٹ نال چلٹن آلا پہلا پہلا ٹیوب ویل لگ پیا۔ پنج ڈاہ کھوہاں توں ودھ پائی دانگاں ڈیکھ کے آس پاس دے لوک روزا اچھا پکھن آون۔ بگے بگے تھی وچن۔ سلنسر اُتے لگی ڈولی نال جان دھواں نکراوے۔ تھک، تھک، تھک..... دی کو بھلی چاپے۔ دُور پرے لکاں اچ چھڑو ہک کن تے تھک رکھ کے ڈو جھے کن نال تھک، تھک، تھک..... سنٹن نویں کو سنٹن کے خش تھیون۔ آپنے مال دے چٹے ٹلیاں دی مٹھاس ہو لے ہو لے پھکی لکھن پئے گبونے۔

چودھری آلی ٹیوب ویل دے چدھار جنگل ٹاواں ٹاواں بچا کھڑا ہووے۔ تھک، تھک، تھک..... سنٹن کیتے، بھاویں ڈو گھڑیاں مال جھلٹن سانگے چھیڑو اکثر مال اُتھاپیں چھیڑیون۔ بھدی ڈو گئی، اڑکی، وگئی، کھوہاں دے چھوہر جوان، چھیڑو دیگر ایلے، اکثر ٹیوب ویل دے گل نال آٹیاں بھٹیاں جھل کھڑن۔

ملک مٹھے دا آجڑی کالا بگا، ٹو بھے آ لے لک نال چراون گھن وچن۔ اللہ سیں دا جنگل سمجھ کے مال اچے دی کار چرے۔ گنگ دام کول کیا پتہ اے زمین کیندی اے۔ جھر جنگل کیندن۔ چھیڑو کیں کھڑاند لگانیں، پہاڑ واپی اچ چپ تھئے۔ اُجاڑا تھی گیا۔ تھولا بھاویں ہوں اووی تھل دی کوڈی جیڈے سٹے مسلائی جیڈے ناڑی رڑھ دا۔ تھلو چڑتاں اُجاڑا سہن دے ہیکل ہن پنے نویں واپی واہ کیتے اُجاڑے دی برداشت اُکھی ہئی۔ اُجاڑے دی سزا کھلا بجا رواج ہئی۔ جیویں آبدن کچھری دے چور دی لت مک ہوندی اے۔ چودھری خس جیڈا اُجاڑا نہی ساہندا۔ پولیس

توں ودھ سزاؤں اور اقول ہئی۔ چھیڑو آں کوں گٹ گٹ فناہ کریندا ہاچا۔ مال پھانک لاڈ پوے ہا۔ ہنے نالوں میڈے اجڑ کوں ڈیکھ کے چھیڑو آں دی ڈانگ سوٹے نال ماش کرے۔ گچھیں مندے ماسوا۔ چھیڑو آں کوں ڈوڈو ڈوڈو نہہ بکھا تسانھ پلہا وے ہا۔

وسپے دے چھیڑو آں تے چودھری دی اٹ کٹ شروع تھی گئے۔ اگوں چھوہری گھٹ گھر دے نہ ہن۔ کھواند بٹا گھد ونے۔ چودھری دا کڈا ہن چوری گھاہ کپ گھنن۔ کڈا ہن پکھے دا پٹھ کھول گھنن۔ کڈا ہن نٹ بولٹ کھول کے اوند انجن کھنا چھوڑن۔ ہر مینے ڈو باد چھوہر اوند کوئی چھوٹا موٹا زیان ضرور کرے ہاچا۔ چودھری پھا ہوا تھی گیا۔ سارا ہمسایہ پاڑا اوکوں دشمن نظرے۔ چور پکڑن نہ آون۔ ڈاڈھا تنگ ہووے۔

اٹھ ڈاہ سالان اچ مساپن ڈو خیر خواہ بٹا گھد ونس۔ مہارے شاہر ہک چڑھوا آتے ڈو جھاکمبھار۔ چڑھوے دی لوٹی تیلی دی ہئی ہووے۔ اوندی دکان توں چودھری گھر داسودا سودا چاوے۔ کمبھار اوکوں ورتن دے کٹوی، مٹی، آتے گھڑے لوٹے ڈیوے۔ کمبھار شاہر دے غستان دا قبر گھٹ وی ہئی۔ پک ڈینے ڈوہاں اگوں اُون آپٹا ڈکھرا بیان کیتا۔ چڑھوا سیٹا ماہٹوں ہئی۔ اوند مسئلہ اوں مفت حل چا کیتا۔

”واہ چودھری! اے وی کوئی مسئلہ اے۔ مریں! تھل اچ پیر الگدے۔ ہن جڈاں کوئی نقصان تھیوی۔ وزیرا پاوی تیڈے نال ڈنگی کھوہ تے پٹھے۔ سڈ کے گھرا چا کڈھاویں چور کیرھا تھی پوسی۔ اُمید اے ہت تیڈی چوری نہ تھیں۔“

ہک رات چودھری داویہارا کھن، لکڑو دا چوری تھی گیا۔ سدھا گیا وزیرے پاوی کول۔ اوکوں آپٹے نیوب ویل تے گھن آیا۔ اوں پیرا بھالیا۔ ڈو بندیاں دے پیرے ہن۔ اُجھیں کچی سڑک تک ٹردن او پکی تے کھڑ تھیندن۔ وسیب دا کھوجی ہئی۔ جتیاں سچا پوہوون۔ وکھ پلے نہ پووس۔ چودھری کوں اتنی ترسیلی ڈتس بھئی، پنج ست ڈینہاں اچ چوری پتر آسی۔ کیندا ناں نہ ڈسناہیں۔ ڈو جھے ڈینہہ وزیر اسد ہالگا گیا سو بھے کھوہ تے۔ ملک مٹھا پک ستھ پٹھا ملکیندے۔ جیں ویلے نروا تھی مکا۔ شامیں ڈوہیں کلھے تھے ملک کوں آہدے:

”ملک آ! تو نیک نام مہاندرا ہیں۔ ساڈی وسوں دا اتبار ہیں۔ چودھری دیاں لکڑیاں چوری تھیں۔ میں پیرے ڈٹھن۔ ڈو جواناں چوری کیتی اے۔ ہک دے پیریں ملکاٹی دی جی

اے۔ ڈو جھے ملک سونہارے دی جی پاپوری کیتی اے۔“
ملکاٹی ملک دی ڈال ہئی تے سونہارا اونداسوتر ہووے۔ ڈال تے سوتر دی جی داسن کے ملک بے تول تھی پکھیا

”چودھری کوں کیا آکھ آئیں؟“

اکھے: ”اوکوں ترسیلی ڈے آیاں: اوندی چوری چوں پنجاں ڈینہاں اچ ول آسی۔ اگوں وند تھیں ڈتی“

”تیڈی مہربانی وزیرا۔ شکر اے پول نہوی کھولیا“ نور نہ منڈا بھرم گل ونچے ہا۔ تیکوں سہا ہیں ولدی ڈیاں۔“

کھوجی دالمک شکریہ ادا کیتا:

ڈو جھے ڈینہہ ملک کالے تے بگے کوں کلھیاں سڈیا۔ اگوازی پکڑ کے پیار نال چوری منوا گھدس۔ رچ شرمندہ کیتس۔ ڈوہاں دے تمیھاں دے گھیرے پک پے نال پدھ کے گوڑی جی کاوڑ نال دہکاہیں۔

”ہنٹ میڈے سامھٹے پک پے دے مونہہ تے بچے مارو۔ گن پکڑو۔ وٹ اتھجا کم نہ کریو۔“

آپ پاسیوں پہہ کے ڈوہاں دا تماشاہ ڈٹھس۔ وٹ پکھیس:

”مرو جھوٹے! چوری تاں کتو ہے۔ لکڑیں کن کیتیاں وے؟“

نہ ڈسیندے نہ ڈسیندے۔ چھیکو تھائے دا دہکاہیں کے من ڈونے۔

”سائیں! چودھری ساکوں روز مریندا ہئی۔ پک ڈینے لوکاں دے سامھٹے اوں ساکوں

کھلے مارے۔ آساں سوچا“ گھر آلے چور تے دگے آلے زور۔ اے کتھوں دا انصاف اے۔ خمیس دی رات آساں ڈوہاں رل کے اوندے ڈوٹو کرے خالی چا کیتے۔ تیڈے ڈرکنوں لکڑیں آساں گھر نہ گھن آئے۔ رہیں پر آلی من دی کچھ اچ سمجھ دیاں گھڈیاں اندر ڈھک اُتوں پونیاں پوے سٹ کے کچ آئے ہیں۔ لکڑیں حالے توئی اُتھاپیں ڈھکیاں ہیں۔“

ملک اندروں اندروں کھل کن پڈ گیا۔ اُتوں اُتوں مونہہ وٹ کے اُنہاں کوں

ڈکاہیں۔

”سجھیں کلو بائگ ایلے اٹھو۔ سبھ دے کھڈیاں اچوں لگوس کڈھو۔ پوریاں کر کے وزیرے پاوی کوں ڈے آؤ۔ سبھ ابھرن توں پہلے میں تہا کوں کھوہ تے ڈیکھاں۔ ورنہ اے سبھ تھائے وچ ملکی؟؟“

ڈو جھے ڈنہہ ایویں تھیا۔ ”کچھ پتہ وچ لگا“ وزیرے کلڑیں چودھری کوں سگیاں وچ ڈتیاں۔ چودھری ہچھیا:

”وجیرے آے مرگیاں کتھوں لبیاں نے؟“

وزیرے ابگی گالھ نہ ڈسی۔ چپ پٹھا رہیا۔ چودھری لکھ ترلے پاتے وزیرے وندنہ ڈتی۔ اوں اتنی گالھ کیتی،

”مریں چودھری! تیکوں تیڈا مال مل گئے“ چور ڈساں تیکوں تے دشمنی وٹجاں میں۔ عقل کر سیاٹا تھی۔ پتہ نہیں، کڈاں ویسب دے ریت رواج دانو نہاں تھیسیں۔ میڈے اُتے ویسب وساہ کریندے۔ اتبار رکھدے پک دفعہ چور دوانگل سیدھ کیتم چا۔ ساری زندگی توئے توئے تھیاں۔“

ایں واقعے دے ملک مٹھے کالے بگے اُتے وزیرے پاوی دے سوا بظاہر ہیا کیوں علم نہ ہا۔ لیکن وچوں وچ، ملک عادل کوں ایں توں علاوہ وی چودھری دے گھردی سونہہ ہی پئی۔ او فخر شام وی گزری وهاٹی کالے بگے مونہوں سٹدار ہندا ہی۔ ”کالے گورے“ نال اٹھی ہیہ کتھولا رنگ وٹائی ودا ہی تے تھولی خصلت وی۔

ملک آٹھی نیک حیاتی ہنڈا کے رضا الہی نال بک ڈینہ امرستا۔ ملک داوڈ اوڈ اپوترا ڈاڈا ہاشا غلا جوان ہووے۔ علموں چا پے ڈاڈے دی نک اس۔ جوانی ایچ ڈاڈے روک نیک نام کما گھدوس۔ اُونویں دیرا، اوندیں خراجا، اُونویں مہمان داری، اُونویں کچاہری، اُونویں نیاں نروار ایچ غیر جانبداری۔ البتہ بخت ختم تھی گئے ہانے۔ جنگل جو ملک مٹھے روک ملستا ہی۔ بارانی چٹا پیدا کرن سائے پورا تھل برون چٹ میدان تھی گیا۔ وای کیستے ڈانداں دی جاہ ٹریکٹر آ گیا۔ کھوہاں اندر نیوب ویل بور تھی گئے۔

ملک عادل تے اوندے پیو کول ہنٹ ناں جوگاں بھپڈاں ہکریاں ہوون۔ ڈاچیاں دی جاگ اصلوں پھٹ گئی۔ البتہ اٹھ ڈاہ گائیں ہوونے تے چار بیجہ مرلے بارانی کاشت۔

مرلے کھن نیوب ویل دی رڑھ اُتے اوساری خود کاشت۔ روزی دابک وڈا ذریعہ ٹریکٹر ہی جیڑھا آٹھی زمین توں علاوہ کرائے تے وی چلے۔ ڈاڈے دے ویلے دے تمام نوکر بیلی چھوڑ چھاڑ گئے۔ کالا بگا، بگوسا نوں ہن۔ روٹی کپڑے وٹوں پرائے تعلق نال جیڑھے آندے ہن۔ ڈوہاں دی ٹیک تے مل عادل پھریند توں ودھ کم کار ستری پیا ہا۔ ورنہ مہنگائی تے تیز رفتار زندگی نال برمجٹ اوکھی درگاہ ہی۔

کرائے تے چلن نال ٹریکٹر دیرے داری دا ادھا خرچا پورا کرے۔ ملک دائر ٹریکٹر چودھری دے پاسے وی چلے۔ ہنے پاسے کالا تے بگا مل چلا آون۔ لیکن چودھری دی زمین مٹھے دا پورا آپ ادھر وڑا وے۔ عادل دے پیو دے ذمے صرف آپٹے پیو آلا کم ہووے۔ دیرے تے چھڑا ہون اُتے آئے گئے دی اسٹس۔ تھائے کچھری تک سڑکاں جکٹ نال سبھ پرہیں دی ذمے داری وی اوندے پیو دے سر توں گھٹ گئی۔ اوکوں صرف ڈانداں نال وای دی اٹکل ہی۔ مشینی کاشت اوں کیا کرنی ہی۔ چنانچہ ٹریکٹر کھادی وای عادل دے ذمے لگ گئی۔

چودھری آپ ڈھل گیا۔ ذال اوندی مرگئی۔ ڈو جوان ہال ہانس۔ وڈا پتر تے چھوٹی دھی، پتر پر بیچ گیا۔ دھی کنواری ہی تے رچ سوہنی۔ آکھے ہتھ لائیاں نکا لگد اہس۔ بھر جائی سارے گھردی کرے۔ نویں پرنی بھر جائی دے رنگ برنگے کپڑے ڈیکھ کے اوندامن وی نویں کپڑے پاو کوں کرے۔ آپٹے ڈانڈ دے کپڑے چا چا پادے، تاں بھرا بھر جائی اوکوں ٹوکن۔ پہاں بھارٹے۔ نیوب ویل دی تھک، تھک، تھک..... تھیوے تاں بھر جائی آپٹے پنے دو گھروں بہر لگی ونچے ہا۔ ٹریکٹر دی گھر گھر تھیوے، تاں بنائے کندھیاں اُتوں جھاتیاں پاکھڑے ہایا ول بے چین تھی کے مال مویشی دی ٹہل نکور دے بہانے گھروں باہر ونچے ہاپی کن اوندے ٹریکٹر دی گھر گھر تے بیج وٹجن ہاتے کاٹیاں دیداں سدھیاں ڈرائیو ردو۔

بک ڈنہہ چودھری وزیرے کول وچ پٹیا:

”وجیرے آ“ کدی ساڈے ول آ۔ اک پیرے توں میری جان چھڈا۔ اٹھویں دسویں اک پیرا ساڈے ڈیرے ول آوندے۔ اوتھے اک دی بجائے پیرے دو بن جانے نے۔ فیر اک کاہ پٹھے وچ گم ہو جانے۔ دوا پچھاں کچی ول پرت جانے۔ نیندر نہیں آندی۔ ڈب ڈب رندی اے۔ کدی ساڈے ڈنگر پشو چوری نہ ہو جان.....“

وزیر اڈ و راتیں چودھری کول آن نکلیا۔ ہک ڈینہ سچا پیرا ڈکھ کے چودھری کول کھلے کھلے آہدے:

”اومریں چودھری ہک پیرا تاں تیڈا آپنے.....“

چودھری اوندی گالھ کول کھل گپ جاتا۔ کچی بھوئیں دے چودھری کول ریت واسی دا اشارہ سمجھ نہ آیا۔ وزیرے اوندے مال مویشی دی چوری آلا وسواس اندیشہ دور کیتا آتے اے آبدالگا گیا:

”ریت نمائی تھل دے گنگ داماں دی آپ حفاظت کریندی اے۔ وسواس چھوڑ۔ راتیں رچ کے سُم لیکن جتی سنبھال کے۔“

چودھری دے دیرے توں اٹھدا وزیرا گھر نہ پیا گیا۔ سدھالگا گیا سو بھے کھوتے۔ عادل دے پیوکوں اُوں وچ چٹوایا:

”جیویں ہوویں ملک آ، تُو مٹھے دی گپ داسائیں ایس۔ ساڈی وسوس اچ تیڈا احترام اے۔ پیوروک سیٹا ماہٹوں ایس۔ آٹنی جتی سنبھال ستا کر۔“

آکھے ”اوکیویں؟“

”جیویں شالا! تیڈی جتی پاکوئی عشق کماندا کھڑی۔“

ملک مٹھے دا پتر پیوروک سیٹا ماہٹوں ہئی۔ گو یڈا اچ رُجھ گیا۔ روٹی مانی کھوا پوا کے وزیرے کول روانہ کریندی جاہ شکرے توں بعد آٹنی بے وی دی ملک شانڈھتی:

”تیڈی نیکی ساری حیاتی نہ بھلساں۔ میکوں جگائی ویندیں وزیرا! پر سیاٹے آبدن جیویں شالا! اچوں پیرے دی رکھی تاں ہر کیس کیتی۔ ڈوپیرے دی رکھی کون کرے۔“

ملک تاں آٹنی جتی سنبھال گھدی۔ چودھری ڈوپیرے دی رکھی نہ کر سکیا۔ ہک ڈینہہ سچی مچی چودھری دی جتی دا پیرا سچھے کھوتوئی ج گیا آتے چودھری دا ہمیشا کیتے وزیرے پاوی دی مٹھا جی توں جی چھٹ گیا۔

پیر ہا

جاوید آصف

شیرودی حالی پچی نہ ملی ہئی اورات دے ایس ویلیھے وی اکھیں پٹی پٹھا ہا۔ اوں پوہ پہاڑ رات دا اکثر حصہ گھو گھو کیندیں گزاردتا ہا۔ تیلی والا حقہ پی پی تے اونداسگھ ڈکھدا ہا۔ اوندے تھوڈ خشکی کونوں بھر بھرے تھی گئے ہن اوں کونوں تھک نہ پئی نگہبندی ہئی اوپانی پیوٹ کیتے اٹھیا نکلے توں تازے پانی دارچ کرتے ولا کھٹوے تے آن پٹھا۔ چوڈی دا چندرا سماں تے رشنے لئی کھڑا ہا۔ اوندان شاء کمرے دئیں ہارنیں کونوں پہنا نگاں بھر بھرتے اندر آنداپیا ہا۔ چاندٹیاں راتیں تاں چنگے بھلے بندے کول پاگل کرڈیندیں او تاں مریم دے پیارا اچ پہلے پاگل تھیا دوا ہا۔ چاندنی رات اوندے پاگل پن دے دورے وچ مزید ودھاراپی کریندی ہئی۔

گھراچ چھڑا شیروتے اوندے پڈھڑے ماء پیورہ گئے ہن۔ اوندی بھینٹ آتے بھجائی اوندے بھرانال شادی تے روانہ تھی گئے ہن۔ ہن رات دے کئی ترائے ساڈھے ترائے دا وقت ہوئی پرہ پھٹن والی ہئی، ہن اوں سمجھ دے ابھرن کول ہک ڈو گھنٹہ رہ گئے ہن جیرھا شیرو کیتے بربادی دا سمجھ ہا، جنیں مریم کول اوں کونوں نکھیرتے ہمیشہ کیتے پر اپا کرڈیوٹا ہا۔ اوکوں رہ رہتے پور پوندے پئے ہن۔ جیلھے اوسو چنیدا ہا مریم سویلے کہیں پئے دی تھی ویسی تاں اوندیاں ہنجھوں تر آندیاں ہن۔ اوآہدا ہا وقت اتھائیں رُک ونجے۔ اللہ کرے سول تھیوے ای نہ.....

مریم دے رلے گزریئے پل ٹولیاں بٹا بٹاتے اوندے اگوں لکھدے پئے ہن او مریم دے خیال کون جتنا کئی کریندا ہا او جوں جوں یاد آمدی ہئی۔ مریم دا وہم اوکوں پل دی وچ نہ پیاڈیندا ہا۔ اوکوں یاد آمد اپا ہا چھوٹے لامریم جڈاں ساڈے گھر آمدی ہئی تاں کیویں سارا سارا ڈینہہ شیدن، لُک چھپا، جھم جھموا آتے اندھڑا قصائی کھیڈ دے ہاسے۔ ہک دفعہ لک چھپا

کھیڑ دئیں میگوں گولیندی جاہ تہ ڈھاہٹ نال مریم دے کوڈے تے وواڑ داٹھڈا لگ پیا ہا
اوندا خون واہندا دکھ تے میں پریشانی کنوں جلدی جلدی اپنے چولے دادامن پاڑتے اوندے
گوڈے تے پٹی چاہی ہی۔ اوں ڈہنہہ چولا پاڑا اوں تے اماں میڈی تکڑی گت بٹائی ہی۔
گرمیں وچ ساری ساری رات ڈہنہہ لکھالے ایچ ٹہدے ہاسے تے ڈہنہہ کون جلیھے
چاچے واحد کوں نندر ہوندی ہی اوندئیں جھنیں کون وٹے مارتے پنڈ پختہ ہاسے اوندے
جاگ پوون تے کڈا میں کڈا میں پنڈ دی جاہ تے مندے دی کھاوٹے پوندے ہن۔
بچن دیاں چھو تھولے ڈہنہہ دیاں ہن جوانی پڑھن تے پتہ لگا جلیھے بچن دا
گیت محبت وچ تبدیل تھی چکا ہا۔ مریم کنوں کجھ ڈہنہہ پرے تھیواں ہاتاں اوندی چھک تھی کھڑی
ہی اوندی مونجھ آندی ہی۔

ہک دفعہ میڈے سوت دے پتر دی منوتی تے مریم تے اوندے گھر آ لے آئے ہن۔
منوتی والے ڈہنہہ اواتا سوہنی نئی ودی ہی جو میگوں آکھٹا بیا شالا نظر نہ لگے میڈی گالھ سٹ تے
اوکل پی ہی..... منوتی دے پتے جھاڑے اساں یکے گھر آ لے پیلھوں چٹن گے ہاسے او جیڑی
جال تے ویندی ہی میں اوندے نال پیلھوں چٹن ونج کھڑا ہم پیلھوں پنڈ میں پنڈ میں اوں
کنوں چکھیا ہا۔

”مریم میڈے نال شادی کریسین“

او میڈی گالھ تے چپ تھی گئی ہی۔ پتے اوں میڈی گالھ دا جواب کیوں نہ ڈتا ہا۔
اوں ڈہنہہ اساں پیلھوں تھولیاں چٹنیاں آتے گالھیں ڈھیر کیتیاں ہن۔

ہا..... کجھی جس ہوندی ہی او پیلھوں دا چھکا مارن پتی تاں میں اوندیاں پیلھوں وٹوا
تے اوندے تھتے جھٹ دیاں کوٹیاں پیلھوں رکھ تے آکھیا ہا ”اے کیا اوکئی پیلھوں ہن جیڑھا
کھاوٹ سیتی اوں تھو تھو لاڈتی ہی آتے میں کھل کنوں ہڈ پیا ہم اوں کاوڑ کنوں پیلھوں دی بھری
ٹوکری تھوں چھوڑ ویں میگوں ماری ہی جیندے نال اوندیاں یکیاں پیلھوں وٹیاں گیاں ہن۔
او میں کنوں رُس تے ہی حال تے ونج کھڑی جیکوں میں اپٹیاں ساریاں پیلھوں ڈے تے منایا ہا
۔ اتجھیاں خوشیاں ہن تاں جاب ایچ ممکن کانتی۔

2010ء ایچ لوڑھ آیا تاں میڈی خوش قسمتی مریم ہوریں دے پاسے وی پائی آیا۔

اساں مریم ہوریں دی مڈی چواتے ہن میں کون اپنے گھر گھن ایوے۔ وٹ تاں ساڈے وارے
نارے تھی گے میں لکھ لکھ مریم ہوریں کنے ونج تے چھیاں ”کئی شے دی لوڑھ ہووے
تاں ڈسو“۔

ہر رات مریم دی لوبھ تیں میں مریم دی ماء کنوں قصے سنٹن ونج ہا ہواں۔ بھانویں جو
اوندے قصے اوندیاں گالھیں میگوں سرورں نہ بھاون ولادی ہک گالھ ملکت تے اوکوں ہی گالھ سٹاوٹ
دی فرمائش کر ڈیواں۔ میں اوندیاں گالھیں سٹا تھولا ہم میڈا تاں سارا دھیان مریم ڈے ہوندا ہا۔
مریم دے گھر آ لے جے تاں میگوں زورے ریت نہ اٹھاوٹاں ہاوتا میں اصولوں نہ اٹھدا ہم۔

مریم دے اوٹ نال میڈا ہر ڈہنہہ عید اتے شب رات بن گئی ہی۔ ایس توں ودھ
اے جو لوڑھ ایچ اوٹ والی شوال دی عید وی ہناں ساڈے گھر منائی ہی۔ چاند رات جلیھے
چھو ہریں ہک پے کون میندی لویندیاں پیاں ہن میں میندی لوواوٹ سانگے ہتھ ڈتے مریم دے
اگوں ونج پٹھا ہم۔ میڈی حیاتی دی او پہلی عید ہی جڈاں عید دا چندر ڈیکھن کنوں پہلے میں مریم دا
چندر جیہاں مکھڑا ڈٹھا ہا۔ سویلے سویلے میں سیوئیں دی تھالی چاتے مریم کون عید ڈیوٹ گیا ہم۔
اوں عید تے میں مریم کیتے سوہٹا سوہٹا کلپ گھدا ہا جیکوں والیں ایچ لاتے مریم وڈی خش تھی
ہی۔

اوں ڈہنہہ میڈے ساریں خوشییں تے پائی پھر گیا جڈاں مریم دے بیورات کون اُن
آکھیا جو ہن گھر ڈ وچلن دارستہ بن گئے سبھا میں گھر جلدے پیوے۔ مریم ہوریں پچھوں تے
ونج دی تیاری کیتی تاں اوں ویلھے میڈی شکل ڈیکھن دی ہی۔ میں مریم دے گھر والیں کون
آکھیا ”اتناوی کیا جلدی اے چنگی طراحوں پائی تاں سک ونجے“ مریم دے پو آکھیا ”بس پتر ہن
ہوں رہ گھدے سے..... اتھاں ونج تے کر میں بھرنیں جاہیں داوی کئی ترٹل کرٹے.....

میڈی رودنی شکل ڈیکھ تے مریم آکھیا ہا ”شیردہیں کنوں نکھرٹ دا افسوس میگوں دی
ہے پر کیا کر سکدوں پچھوں تے ونجٹاں تاں پوسی اچ نہ تاں کل..... ہن ڈہنہہ نہ چاہندیں ہوئیں
میں خود ہن میں داساں ہن آیا ہم۔ ولدڑ میں کنوں موٹر سائیکل کون لک نہ پئی لگدی ہی۔ مریم
دی ماء میں کنوں کجھ چکھیا تاں میں اوں ڈ و منہ کرتے اوندی گالھ دا جواب نہ ڈے سکیا ہم آتے
تھوڈ نکیندا پچھوں تے آ گیا ہم۔

اے ساریاں گاہیں شیرودے چیتے دی چیلکل تے لکھنوالیاں کھیڈ دیاں کھڑیاں ہن۔
 شیرودے گھر والیں کیچے مریم دارشتہ گھنٹن تے وڈا مور لٹا تاہا۔ جیندی مریم دے گھر
 والیں اے آکھ تے نانہہ کر پڑتی بنی۔ ”اساں مریم کوں اوندے بھرا دے وٹے اچ حاجی پور پڑتی
 پٹھوں۔ مریم دی چھوٹی بھین اسان شیر و کیچے ڈیوٹ کوں تیار ہاؤں لیکن شیر و ایں رشتے کیچے تیار
 نہ تھیا۔ شیر و رشتے دی نانہہ سٹن دے بعد وی پنی نہ منی آتے اپنے وسوں پورا زور لاتی ریہہ گیا
 کڈا ہن کتھاؤں تعویذ گھنٹن وینا یا ہاتاں کڈا ہن کتھاؤں..... او اوہ تائیں مریم دا امیدوار بٹیا
 ریہا جے تائیں مریم دیاں گنڈ۔ نہ بدھیج گیاں۔ مریم دیاں گنڈ۔ بدھیج وچن دے بعد
 شیرودے سارے ماٹ ترٹ پگئے۔ کئی کئی ڈنہہ اوکمرے اچوں باہر نہ نکلدیا۔ اوں چپ داروزہ
 رکھ گھدا۔ اوندی پریشانی تے اوندے سارے گھر آلے پریشان ہن۔ شیرودی ماء اوکوں وڈیاں
 تسلیاں ڈیندی ہئی ابا جہان اچ سوئیں دی کی کاتی۔ مریم تیڈے پکھے اچ نہ ہئی۔ میں تیڈے
 کیچے ایجھی کنوار گھن آؤساں ایجھی سوہنی کنوار گھن آؤساں جو مریم تیڈے ہاں تے نہ پوی۔ شیر و
 کیچے ماء دیاں ساریاں تسلیاں بے کار ہن اوکوں کہیں سوہنے کو جھے نال کیا غرض ہئی او تاں اپنے دل
 دا سودا مریم نال کر چکا ہا۔ ہن ملاں بانگ تھیوٹ آلی ہئی شیر و دا سوچ سوچ تے سر پھر دایا ہا۔ اوں
 تھے دا تماخوں بدلاتے تیلی ماری سونا مریدی جاہ تے او بھوڑ تے منہ دے بھرٹے زمین تے ڈٹھا
 ۔ اوکوں لنگیں دی چھوڑ گئی آتے اوں تے غش طاری تھی گئی۔ اوں دوران اوں ڈٹھا اوندی مریم
 نال شادی تھی گئی اے او ذال مڑس ستواڑہ دھاوٹ گے ودن مریم اوٹی وڈی بھین دے پتر کوں
 شیرودی جھوٹی اچ پہا تے اوندے کیچے چاہ چاتے آمدی اے تاں او اوکوں چھیڑن سانگے آبدے
 ”آڑی..... اساں ہک انجھا پتر جٹوں ہا“۔ مریم مذاق اچ تی چاہ اوں ڈے اکریندی اے او گرم
 چاہ توں کچن سانگے اُدھر کے نال اٹھدے تاں اذان دے بعد مؤذن مسیت اچ فریدن سیں دی
 کافی دے اے بول کھڑا پڑھدا ہوندے:

برہوں نکھیندا لکھ لکھ بلائیں
 تھی تھی ڈکھاری منکدی دعائیں
 شالا کہیں دیاں یا رب کڈا ہن

دیدان نہ اٹکن وڈی نہ پھاسے

مول نہ و سرم

جگدیش چندر پترا غنفر عباس

اچ ارشاد سیں ارشاد کیچے جو اساں سرائیکی لوک جیڑھے انوی سونستانی دی بھکڈ وچ
 اپنا سرائیکی وسیب چھوڑ کے داہک بارڈر کراس کر کے ہندوستان دے ہیں پاسے اُن ویسے ہیں
 ہنیں دے متعلق تے اپٹیاں یاداں جیڑھیاں سینے وچ لکائی دے ہوئیں دا کڈا ہن تساں کجھ
 لکھو۔ میں ہنیں کوں آمین آکھ کے تے لکھن پہہ تھیاں۔ پہلی کالج پہلے خواجہ غلام فرید صاحب
 فرمیدن:

جہی چوٹ فرید کوں لایو، لا ڈکھائیو

مول نہ و سرم تیڈیاں سانول نازنگا ہواں

ایہو قول ایں مضمون دا موضوع ہے سیں جیوے کن اکھیں دماغ کھول کے پڑھو سٹو
 تے کہیں جاہ تے چھاپ تے محفوظ کر گھنو۔

چاراکو برانوی سواٹھتری سیں دلپ چندر پترا تے سیں کنیشی بانی دے گھر ہک لال
 جھیا جینداناں جگدیش چندر پترا رکھیا۔ لالہ دلپ چند تے ہنیں دے والد سیں مانگھال تے ڈاڈا
 سیں نارائن مل غنفر گڑھ ضلع مظفر گڑھ وچ ہوں ڈنہہ وار سب نال خوشیاں وڈیاں۔ سارا
 ہندوستان ہوں جہاڑے دوسرہ منینہ اپیا ہئی۔ جگدیش دیاں ڈوڈیاں بھینیں بیتا بانی تے کنتی
 بانی اپنے لالہ سیں نال دوسرہ منادوں کیچے خان گڑھ گیاں ہونیاں ہن۔ ہوں جہاڑے بھگوان رام
 لکھا دے راجہ راوٹ کوں مار کے آدھرم کوں مٹا کے تے (ظلم کوں) مٹا کے امن قائم کیچا ہئی۔ راوٹ
 دا پٹلا ہوں جہاڑے سارے ہندوستان وچ پھوکیا گیا ہئی۔ خان گڑھ دے نوابزادہ نصر اللہ خان
 تے چودھری سدھورام گٹ لالہ دلپ چند کوں لکھ وڈھائیاں ڈتیاں۔ سارے غنفر گڑھ دے لوک
 ہندو مسلمان رل کے خوشیاں وڈھائیاں۔ مولوی ظہور الدین اعوان محمد گل خان پٹھان جال آلے

دے پیر سیں سید شاہ ڈیڈھے لال دے پیروی دعاواں پڑھیاں۔ غففر گڑھ دی دھند تے جوتاں
جلائیاں بکیاں۔ مندر گردوارہ تے مسیت تے دُج کے سب نے ڈیوے ہالیے تے لڈو تے
مٹھائی وندی۔ ڈو جھی ڈیوہوار ڈھول ڈھمکے دے جھمر پئی تے لوک نچے نیچرے وی مانگے تے
بہہ کے تپ گئے۔ دُعائیں ڈتیاں۔ ڈاڈا سیں نارائن مل سب کوں اٹھی ہستی دے مطابق خوش کیتا
۔ پیسے وٹن سیرا ڈالہ گڑ پوری ناریل بدام مسری وندی چلیہا گز ریتے اتریم توں مہمان
گنیش داس ننڈالال رومانی اٹھ کچاوے گھن کے آگئے تے جگدیش تے ہوندی ماء بھینیں کوں اپنے
گھر گھن گئے۔ نئی سرور دُج کے ماما میاں جگہ (جگدیش) دی جھنڈ لہوائی مزار تے چادر چڑھائی۔
اُج شریف پجند دی وسائی دے میلے تے جگہ کوں پائی دے دُج ڈبکی (ٹہی) لوائی۔ جگہ اٹھیں
گھوڑے، بکوں، بچھیں تے بدخاں نال وڈا تھیا۔ غففر گڑھ دی دھند ہوندی روز اپنے یاریں
دوشتیں نال ہک مقدس تیر تھیں کیں تے سریں دی پڑی تے ہونکوں روز پہا کے پائی دی سیر
تیرا کی کرٹ داشوق پئے گیا۔ پٹن دیاں نکیاں پٹن دے پھل تے پہہ ہوندے واسطے کائنات
دیاں سبھ توں چٹکیاں شیاں بن۔ جگہ پنج سالوں دا ہئی جیڑھے ویلے ہونکوں گورنٹ پرائمری
سکول غففر گڑھ انوی سوتر تالی دُج داخل کرواڈا گیا۔ مولوی ظہور الدین جگہ کوں پہلا لوظ ”الف“
پڑھایا تے لکھن سکھایا۔

حضرت سلطان باہو قمر میندن:

الف اللہ چنے دی ہوئی میرے من دُج مرشد لائی ہو
نفی اثبات دا پائی ملیس ہر رگے ہر جائی ہو
اندر ہوئی مشک مچایا، جان بھلن تے آئی ہو
جیوے مرشد کامل باہو جیں اے ہوئی لائی ہو

جگہ سیں کوں پڑھن تے لکھن تے شعر و شاعری پڑھن داشوق سیں مولوی ظہور
الدین تے پنڈت رام کشن خوب پیدا کیتا۔ سکول دُج حکم علامہ اقبال دی لکھی دُعا ”لب پہ آتی ہے
دُعائیں کے تنامیری“ گکا کے ساریاں بچیں دی اگواڈا لکھن دھنئی۔ سکول دُج ہادی طالب علم ہن
بارہاں مسلمان تے ڈاہ ہندو۔ اردو دُج مولوی صاحب ماہر ہن لیکن سب نال بیمار نال پیش
آندے ہن۔ میڈے نال ہوں پیار کریندے ہن کیوں جو میڈے والد سیں دے ہم جماعتی دی

ہن تے پکے دوست دی ہن۔ ہنیں دو ڈو بچے رشید تے منیر اعوان وی جگہ نال پڑھدے ہن۔
صادق خان پٹھان وی جگہ کوں ہوں وڈا ہئی پر ہر جماعت ڈو سالیں دُج مشکل نال پاس کریندا
ہئی۔ جیدی لدھا چونی ہری اومی گیان ستیش منوہر جگہ دے نال سکول دُج پڑھدے ہن۔

غففر گڑھ ہک قلعہ ہئی۔ نواب مظفر خان ملتان دے نواب ہن تے مظفر گڑھ ہنیں
دے ناں تے ہک شاہر و سایا گیا ہئی۔ نواب صاحب دے چھوٹے بھرا غففر علی خان دے ناں
تے غففر گڑھ تے ہنیں دی چھوٹی بھین خان بی بی دے ناں تے خان گڑھ و سایا گیا۔ اٹھارہاں
سواٹھارہاں دُج مہاراجہ رنجیت سنگھ ملتان تے حملہ کر کے صوبہ ملتان کوں پنجاب دُج ملاڈتا تے
ساڈے بزرگیں کوں ہوں جنگ دُج اٹھی فوج دُج ملا کے غففر گڑھ سا کوں حصے دُج ملایا۔

اٹھارہاں سواٹھتالی تک دیوان ساوٹل مل تے اوندے پتر دیوان مولراج ملتان دے
خود مختیار حکمران ریہے۔ ساڈے بزرگ وی ہنیں دے نال حکومت دی شامل ہن۔ مولراج کوں
انگریزی حکومت نے نواب بہاول پور دی مدد نال جنگ دُج ہرایا تے لہور دے قلعے دُج مولراج
کوں عمر قید دی کالے پائی دی جیل یعنی انڈیمان نکوبار دیش نکالی دی سزا ملی۔ مولراج بنارس دُج دم
تروڈ ڈتا تے اسان لوک انگریزاں دے غلام تھی گئے۔ غلامی دیاں زنجیراں انوی سوستالی دُج
مہاتما گاندھی دی قیادت دُج ترٹیاں لیکن پاکستان دے بٹن نال سا کوں غففر گڑھ مجبوراً چھوڑ کے
انوی سواٹھتالی دُج نواب لیاقت علی دے کچ پورہ ضلع کرنال دُج ریو جی بٹن کے پناہ گھنٹی پئی۔

غففر گڑھ آج تک نی وسریا! نہ اٹھی مٹھی ماء پولی جینکوں اسان ہن سرائیکی آکھدے
میں بھلی ہے۔ غففر گڑھ دے چاروں پاسے کھجیاں، امب، انار دے باغ وگدے کھوہ تے نہراں!
راوی چٹانہہ تے سندھ دیاں لہراں منجھ دی کچھ پکڑ کے سندھ تر کے پار کرن! دیراغازی خان
ویندیں ہوں سندھ کوں وڈے پڑے تے پار کرن! ملتان دی سیر پر ہلا دمندر زنگھ اوتار مندر
زکریا دے مقبرہ سورج گند باغ لانگے خان لاہیری حالی تک ہر ویلے اکھیں دے اگہوں نظر
آندین۔ ساڈے بزرگ زمیندار تے دکاندار ہن۔ ہوں سادگی، حلیمی پیار محبت نال خوش پئے
وسدے ہن۔ ماء سیم بھگوان کرشن دی بھگت تے والد صاحب گرو گرنٹھ صاحب داروز پانٹھ کرن
والے بن۔ ماء گھر دُج وصل تھوم، انڈا، گوشت، مچھی استعمال نہ کرن ڈیندی ہئی۔ شراب وی
گھر دُج رکھن پاپ ہئی۔ لالہ دیپ چند کوں کشتی تے پٹن چاوم داشوق ہئی۔ سفید پوش تے

ملنسار بن۔ گکھا پکا پوشاک واحصہ ہی۔ انگریز ڈپٹی کمشنر کوں غصہ فرگڑھ ڈھنڈے مرغابی داشکار کراوٹن داشوق وی ہی۔ جگدیش واسطے وی کوٹ پینٹ تے ہاٹ بوٹ جراباں گھن آئے بن۔ پتر پڑھ کے وکیل بنے اے نہیں دی خواہش ہی تے رب سیں اوخواہش وی پوری کیتی۔ اے حال اکوں ملسی)

انوی سوچھتالی، سنتالی دے زمانے وچ کجھ حالات فرقہ وارانہ تھی گئے بن۔ غصہ فرگڑھ دے کھتری سارے نبھارام تے کوڑارام ملہوڑادی زمین پٹھاں کالو خان تے نصر اللہ خان نال لکدی ہی۔ نہری زمین ہی پاٹی واسطے لڑائی چھوڑ گئی۔ نبھارام خوبصورت تے طاقت ور جوان ہی۔ مسلمانیں نال یاری وی ہی۔ کالو خان بالکل نہ بھاندا ہی۔ کالو خان ہک ڈینہہ غصے وچ اوندنا نک کپ چھوڑیا۔ کالو خان جیل وچوں سزا بھگت کے واپس آیا تے نبھارام نک دی پلاسٹک سرجری لہور توں کرا کے آیا۔ بزار وچ نبھارام اوندے اُتے تیزاب دی بوتل پلٹ ڈتی۔ ساڈے لالہ جی دلیپ چند پہلوان اپنے مونڈھے تے سٹ کے کالو خان کوں بچ کے ڈھنڈ وچ پیہہ گئے تے جان بچ گئی۔ کالو خان لالہ دلیپ چند دے احسان مند تے دوست بن گئے تے دوستی تازندگی قائم رہی۔ پارٹیشن دے بعد وی خط و کتابت نال رشتے قائم رہیے۔ ہن تک قائم بن۔ سعید الرحمن خان جہانگیر خان لیاقت خان پٹھاں والا توں جگمیش کوں ملٹن لہور ملتان فیصل آباد بہاول پور خان پور آندن۔ (جاری اے)

پرناں..... ہک تہذیبی ثقافتی اتے مذہبی ریت

طارق اسماعیل

انجھیاں رسماں ریتاں جو کمیں گروہ دے اخلاقی ضابطے کوں جنم ڈیندن انہیں دا پہلا کم جنس مخالف نال تعلق کوں باضابطہ بٹاؤ ہے۔ ایندا ہک طریقہ شادی (پرناں) ہے۔ پرناں ایس گالھ کوں نشا تر تے پدھرا کریندے جو ڈ مختلف جنس دے لوکیں دا آپت وچ تعلق قائم تھئے۔ تاریخ دامطالعہ کیٹا ونجے تاں پتہ لگدے جو منڈھلے زمانے دا انسان جنسی آزادی دا قائل ہا۔ اوں اپنے تجربے تے مشاہدے نال اپنے کٹھے رہن آ لے کجھی پرندیں کوں ڈٹھا کہ ہال جٹن دے موسم وچ اپٹا ہک سنگتی گولیندے ہن تاں جو ایس فطری وظیفے کوں پورا تے مکمل کیٹا ونجے۔ ایویں ای انسان کوں اپنی جنسی ضرورت آسانی نال پوری کرٹن سانگے اتے ایس تعلق دے حوالے نال تھیون آلی اولاد دی پرورش تے ڈیکھ بھال کرٹن لیوں پر نے (شادی) دی ضرورت تھی۔ یاد دل ایس آکھ سگدوں جو کمیں مرد کوں ہک اتجھے سنگتی پیلی دی لوڑ پی جیہڑا اوندی ہر لوڑ تے خواہش دا خاص خال رکھے۔ یا ول کلپے دے احساس تے ایس پر نے (شادی) دجی رسم دامندھ پدھا۔

ایویں کتھا ہیں مادر سری اتے کتھا ہیں پدر سری نظام قائم تھیا۔ جیرھے ویلے مرد دا ذرائع پیداوار تے قبضہ تھیا۔ اتے سب شے تیں مرد دا ڈھپ تھی گیا ایندے نال ای مادر سری نظام موت دے منہ وچ چلا گیا اتے پدر سری نظام وجود وچ آ گیا۔ نظام کوں قاعدے قانون کوں اپنے فائدے لیوں بٹاؤن تے وترن دامندھ پدھ گھدا گیا۔ اتے ایس طراحویں مرد پر نے (شادی) تہذیبی ثقافتی تے معاشرتی رسم کوں اپنے ہتھ ہیٹ کر گھدا۔

جے مذہبی حوالے نال ڈٹھا دہنچے تاں مختلف دھرمیں دے وجود وچ آوٹ نال
ایں تہذیبی تے ثقافتی رسم تے ہوں ڈھیر اثر تھیا۔ جہڑا اہج دے سائنسی دور اچ ایندا اثر
وکھراتے اُنچ نظر دے۔ اہج وی پر نے وچ ثقافتی رسمیں دے نال نال مذہبی رسماں وی
پوریاں کریندیاں ویندن۔ جہڑیاں پر نے (شادی) دالازی تے ضروری حصہ ہن۔ انہیں
پاجھوں شادی ادھوری سمجھی ویندی ہے۔ دنیا دے ساریں دھرمیں وچ شادی دا باقاعدہ
قانون موجود ہے پیا۔ اتے انہیں دی روح نال کتھائیں ہک زوجگی دی حمایت کیتی گئی ہے
اتے کتھائیں کثیر زوجگی کوں رواج ڈتا گئے۔ انہیں دھرمیں وچ بیوہ دا نکاح (ڈوجھی
شادی) متنازع ہے۔ معاشرتی تے تہذیبی حوالے نال سہاگن دے مقابلے وچ رنڈ
(بیوہ) دا کوئی مقام کائی۔

عمرانیات دی رو نال شادی ہک عمرانی معاہدہ ہے اتے ایندا ہک ضابطہ اخلاق ہے
اتے ایں ضابطہ اخلاق دی پابندی ضروری سمجھی ویندی ہے اتے ایں عمرانی معاہدے کوں
تروٹن سانگے وی ہک ضابطہ اخلاق ہر مذہب تے معاشرے وچ موجود ہے۔ جینکوں طلاق
آہدن۔ مطلقہ کوں معاشرے وچ چرچاں کائی آکھیا ویندا۔ توڑیں ایں نکھیڑ دے داسب مردای
کیوں نہ ہووے۔

قدیم ہندوستانی معاشرے وچ منودے قانون دے مطابق شادیاں مختلف قسماں
راج رہ گئیں:

- (1) راکش وواہ (زبردستی دی شادی) تلوار دے زور تے
- (2) پیشاج وواہ (کنوار کوں وندلا کے شادی کرٹ)
- (3) گاندھرو وواہ (کنوار دی مرضی تے پیو دی مخالفت

دی شادی

- (4) آسور وواہ (کنوار کوں مل گھنٹ)
- (5) پراجاپیتا وواہ (پیو ماء دی صلاح نال شادی)
- (6) آرش وواہ (دھیتا پتریتا گھوٹ ہوندے یعنی ڈوہیں پاسیں
داخر وچ گھوٹ برداشت کریندے)

(7) دیو وواہ (ایں شادی دی قسم وچ کنوار اپنے نال کینڑاں
(ہانیاں) گھن کے آندی ہئی اتے گھوٹ انہیں
کوں رکھیل دے طور تے رکھدا ہا۔)

(8) براہم وواہ (جہڑی شادی وچ کنوار اپنے پیو ماء کنوں ڈانج گھن
کے آوے ایں قسم کوں براہم وواہ آکھیا گئے)
ایویں ای سرائیکی وسیب وچ شادی کرٹ دے مختلف طریقے ہن اتے کجھ اتجھیاں
رسماں ریتاں وی ہن جہڑیاں ہن دی سرائیکی وسیب وچ اچھی پوری آب و تاب نال رائج ہن۔
جیندے تعلق منودے قانون نال موجود ہے پیا۔ انہیں تے اہوں تے وچ تے بحث کیتی ویسی۔ ہن
شادی دے مختلف طریقے نال گالھ کیتی ویندی ہے۔

1: رستہ منکٹن رشتہ کرٹ۔ ایں طریقے وچ کنوار دے پیو ماء کنوں باقاعدہ رشتہ منگیا ویندے
۔ اے طریقہ اساڈے وسیب وچ معتبر تے معروف ہے۔

2: وٹہ سٹہ: ایں پر نے دے طریقے وچ رشتے دے بدلے رشتہ گھدا ڈتا ویندے۔ ایں
طریقے کوں اہو کے دور وچ نامناسب خیال کیتا ویندے۔ حالانکہ ماضی وچ اے طریقہ
کار معتبر تے معروف رہ چکیے۔

3: پیٹ لکھائی: اے طریقہ وی وٹہ سٹہ دی ہک قسم ہے۔ کہیں کوں رشتہ ایں پنا تے ڈتا
ویندے جو ایں کنوار دا پہلا دھی دا ہال ایں رشتے دے وٹہ ڈتا ویسی۔ ایں طریقے کوں
”پیٹ لکھائی“ آکھدن۔

4: رشتہ مل گھنٹ: کتھائیں کتھائیں اہج وی رشتہ مل گھدا ویندے۔ جڈاں کولوں
پدر بری نظام وجود وچ آیا اوں ویلے کنوں اہج تیں پیو دھی دا مالک ہے۔ اتے
اچھی دھی مرضی تے خواہش دے بغیر اوندا رشتہ پیے گھن تے کر ڈیندے
۔ اہو کے دور وچ ایں طریقے دیاں مثالاں موجود ہن پیاں۔ ایں صورت حال کوں
ہک ماہیے وچ ایں بیان کیتا گئے۔ وسیب وچ ایں طریقے کوں چنگا نہیں سمجھیا
ویندا۔ ماہیا کجھ ایں طراحوں ہے:
کوٹھے تے پھل سگدے

اندر بیارچی آں ہا ہروں جندڑی دے مل مکدے

5: کپڑا سٹن: کپڑا سٹن عام طور تے منگنی کرن دے مترادف ہے لیکن جہوے نکلے لا رشتے کیسے ویندن۔ فلاں دی دھی فلاں دی نونہ آتے فلاں دا پتر فلاں دا پتر فلاں دا پتر۔ گھر داوڑ اتنی گالھ آکھ ڈیندا ہا۔ کپڑے سٹ تے منگنی دی رسم ادا کر ڈتی ویندی ہئی۔ اہو تے چنچھے اوکھے حالات تھی وچن۔ اہی نونہ کنوں دست بردار نہیں تھیندا بلکہ ایس مو قعے تے اے آکھاں آکھی ویندی ہے جو دھیریں تاں ہر کوئی ڈیندے پر نونہ کوئی نہیں ڈیندا۔

6: بازو کڈھن: بازو کڈھ تے شادی کرن دارواج زمانہ قدیم وچ کثرت نال پاتا ویندا ہا۔ لیکن اہو کے دور وچ دی اے عمل کھائیں کھائیں دھرایا ویندے۔ معاشرے وچ ایس عمل کوں پسند نہیں کیتا ویندا۔

شادی دی ایس قسم کوں جیکر ایس ریت نال ملایا وئے تے تاں معلوم تھیندے جو اہن تین بازو کڈھ تے شادی کرن دے طریقے دا اثر اسٹاڈے وسیب وچ موجود ہے یا۔ پر نے ویلے یا رخصتی ویلے ہوائی فارنگ کیتی ویندی ہے۔ یا ٹھاکے پٹاکے وچائے ویندن۔ ہوائی فارنگ یا ٹھاکے وچاواں ایس گالھ تے روایت دی علامت ہن جو اسساں بازو زوریں نال چاکے ویندے پئے ہن۔ اہن کجھ قبیلے وچ بازو کڈھن دی روایت کوں وڈائی خیال کیتا ویندے۔ اے نفسیاتی طور تے ہک قبیلے دی ڈوجھ قبیلے تے برتری سمجھیا ویندے۔

یا ہک ڈوجھی ریت گھوٹ کوں گھوڑی دی سواری کرائی ویندی ہے اے گھوٹ دے ہتھ وچ تلوار ڈتی ویندی ہے۔ اے روایت وی راکشش وواہ (زبردستی دی شادی) نال رلدی ملدی ہے۔ گھوڑی تے تلوار ڈھپ دی علامت ہن۔

مختلف ثقافتاں شادی دے منڈھ بارے اہی اُنچ اُنچ تھیوری رکھدن۔ شادی وچ ترمیم فریق ثانی دی حیثیت رکھدی ہے۔ لیکن ترمیم اہی شادی بارے کوئی قدم نہیں چاسکدی۔ جے ایس تھی وئے تاں معاشرے وچ اوندی قدر گھٹ ویندی ہے۔ شادی عام طور تے قبیلے یا خاندان وچ کیتی ویندی ہے لیکن ہن قبیلے یا خاندان دے ہا ہروں شادی داراجان پاتا ویندے۔ سن بلوغت کنوں پہلے شادی ایس وسیب وچ رائج رہ چکی ہے۔ اہج وی کھائیں نہ کھائیں اتجھے

دا قے تھی ویندن۔

الغرض شادی دے ادارے تے مرددا قبضہ آتے ڈھپ قائم ہے۔

ماخذات:

- 1- ای ڈی میکلیکن رائج اے روز مترجم یا سر جواد۔
- 2- پنجاب کے رسم و رواج کا انسائیکلو پیڈیا۔ بک ہوم 46 مزنگ روڈ لاہور۔
- 2- نریش ڈاکٹر مذاہب عالم کے رسم و رواج اور ان کی تاریخ۔ فیکٹ پبلی کیشنز سیکنڈ فلور 14/B علی پلازہ ٹیمپل روڈ لاہور۔
- 3- ول ڈیورانت مترجم تنور جہاں تہذیب کا ارتقاء۔ فکشن ہاؤس 18 مزنگ روڈ لاہور
- 4- Distt gazetteer D.G.Khan 1883-84.
- 5- <http://en.www.Wiki pedia. org/wiki Marriage>.

مجاہد جتوئی

عبدالباسط بھٹی

اُنوی سونویں اچ خانپوروں ڈہنہ وار اخبار ”جھوک“ چھاپے چڑھیا تاں سرانیکی حق حقوق واسطے تن وٹن کرن آلیاں دے سارے لیے لائیکھے راہ رستے خانپور کٹورے دوکھل پئے۔ زبان و ادب دے عاشق ہن تے بھانویں دھرتی دے بھومری۔ نویں ننگر ہن تے بھانویں پکیرے سن دے سنگتی ساریاں خانپور دی راہ پکا گھدی۔ راقم، جہانگیر مخلص تے بہشتی ممتاز عاصم دی ویلے کویلے احمد پوروں خانپور پوندے ہاسے، بہشتی منیر دھریجے تے ظہور دھریجے ویسب اچوں آئے پاندھیاں دی راہ اچ اکھیں وچھا کھڑ دے ہن۔ بچن آون اکھیں ٹھرن جھوک دے دفتر اچ ویسب اچوں آئے ادیبیاں شاعراں سیاسی کارکناں تے طالب علماں دا تھوڑا گاچاں ڈیندا ہا۔ سید زاہد حسین بخاری سیں آونجن ہا، انیس دین پوری سیں وی لکھ پودن ہا، قیس فریدی سیں کون جو سُدھ پووے ہا اووی سائیکل دے پیڈل مریندے، کن اچ عطر دا پھنکار کھٹک آتھیندے ہن۔ مجاہد اقبال جتوئی نال وی اتھائیں سو نہہ رونہ تھئی۔ اُنویں تاں ایہ کل کلبھوکی گالھ اے پرایں عرصے اچ ہک نسل جوان تھی گئی اے۔ مجاہد جتوئی ڈوتریاں پوتریاں آلا تھی گئے ساڈے سر دی چٹے تھی ہکن۔

اُتھدے پھندے واہمہ تیڈا دل کون مول نہ وِسرے

(سفیر لاشاری)

جی تے برحق گالھ ایہ ہے سنگتیاں جیڑھا جی خانپور اچ چایا ہا اوہن لبنا بن گئے تے ایں لبنے واسیک جگ جہان محسوس کریندے۔ آندھے اکھیں لہندے پن سٹے اُشاک تھی گن گنکیاں کون زبان مل گئی اے۔ بوڑے سنن پئے گن۔ چوراں کون وی کن تھی گن پر خبر دار ہشیار حالی وی کوئی خوش فہمی اچ نہ راہوئے پندھ لمبا اے۔ راہ رستے اچ جھر جنگل ہن۔ کمرے کڈے ہن، دھکڑے دھوڑے ہن باندر بوز بلائیں ہن، راکس ڈند کلاکائی پٹھن۔ بھولوں اُستر اچائی پٹھن، کوئی کہیں خان وڈیرے سردار گودے تے مندوم دی تانگھ اچ نہ راہوے۔ دھرتی دا ہر پتر اپٹا

رستہ آپ بٹاوے، اٹنی نگری آپ دساوے، ایہ توئی وی شاعراں ادیبیاں دانشوراں تے لکچر سیاسی کارکناں بجائے اگوں تے وی اپٹا گاڈا آپ گھیلٹا پوسی مزید نکلڑا تھیوٹا پوسی۔ گالھ اچوں گالھ نکل آندی اے تے گالھ تھیدی پئی ہی جھوک دے دفتر دی۔ انیس دین پوری دی ہٹ کڑاک جھوک دی شان بٹی، لغت داورتاوا لفظاں دی کھپڈ چک چونڈھی، فقریاں دی واہند طرز دے تیر انیس دین پوری دی سچاں پئے۔ ویلے اٹنی ٹور بدلائی تے انیس دین پوری اچال لیندے لیندے چپ کر گیا۔ دین پور شریف دی ہک چنڈ مل تے بہہ گیا۔

کپڈے کل مساک پکیرے

کپڈے ہار سنگھار (خواب فرید)

ہٹ کڑاک کون اچ توئی کتابی شکل نصیب فی تھئی۔

دل گھٹیندا پئے خبر خیر دی آوے شالا

شام تھی گئی اے درختاں تے پرندے کاہنی (مظہر مسعود)

قیس فریدی ریٹارڈ تھیوٹ دے بعد دیس اپاٹے منومبارک وچ دیرہ لائے، سمجھنی آندی کیا ہاتے کیا تھی گئے۔

بلبلیں بکریں دے تھر اچ وچ لکین

باغ دا اتھجا حشر کانویں کیستے (قیس فریدی)

خانپور کٹورے کلبھا مجاہد جتوئی تے سید زاہد حسین بخاری آچئے۔ زاہد بخاری وی ریٹارڈ

تھیوٹ دے بعد ڈاڑھی رکھ بگل اچ فریدی رومال پا، تھ اچ تسی پکڑ پڈھپے دوپندھ کریندا پئے۔

ایں دوران مجاہد جتوئی وی ڈھیر پندھ کیتن، سیاسی اگواں پہلے دی ہائیں دی ہے۔ شاعری پہلے دی

کریندا ہائیں وی کریندا ہوسی۔ پرچہاں دا خواب غلام فرید سیں دے لڑگے پکا فریدی تھی گئے۔

فریدیات تے لکھدا پٹھے، پڑھدا پٹھے تے سنگتیاں کون بھچیندا پٹھے۔ آبدے یارو!

بولو! چپ دے جندرے کھولو، کتیں سٹے راہسو، ڈسوتاں سہی میڈاکم کیویں ہے۔ اساتھوے

اندھے مندھے، کیا بولوں۔ کیویں بولوں، مجن سیں توں آپ جاٹی جاٹ ہیں۔ کم جاری رکھ،

کرہوں قطاری رکھ، رام بھلی کریسی۔ فیصلہ تارخ لکھسی، مجاہد جتوئی اٹ کھٹ تن وٹن تے پورھیے

داناں ہے۔ آبدے میں فریدیات دے کم کون اتھاں بجائے جتھاں کجاسکدا ہم۔ ایں دگ تے

فرخ آلا اگو نہاں پندھ کر لسی پچھوں تے نہ ولسی برحق اے بجن سیں! ایں راہ ڈا آنویں نہ ہا، جے
آئیں قدم ڈیہ نہو ڈیہ ودھا۔ (خواجہ فرید)

سید ولایت حسین شاہ بخاری اچوی فنانی الفرید تھیا تاں سادات دامانا کیا۔

سید سٹ سادات دامانا تھی سگ فرید دے دروا (سید ولایت حسین شاہ)

مجاہد جتوئی داوی ایہو حال اے۔ ولایت شاہ سیں کوں ہک فرید خرید کیتا ہا، مجاہد کوں ڈوں
کور بجیاں مسائے، ہن مجاہد فریدی وی ہے ”محبوبی“ وی ہے۔

اللہ میلے ول سنگ یارا برڈی توں دلبردی (خواجہ فرید)

جے مجاہد تے محبوب سیں (سیں معین الدین محبوب کوریجہ) ہک نہ تھیندے تاں خواجہ
فرید میوزیم کیوں بنڈا۔ اچوے کیوں وسدے۔ وسوں کیوں جاگدی۔ پہلے وی تاں سوسال
گزار بیٹھے ہیں۔ فرید سیں دے عاشق وی موجود ہن تے وارث وی پر اے اعزاز نصیب
آلیاں کوں نصیب تھیوٹا ہا۔ تے اے اعزاز مجاہد تے محبوب کوریجہ دے پگھے آیا۔ جمل جہان ڈہدا
کھڑے۔

تھیاں سر سبز فریدیاں جھوکاں سبھوں خنکی چائی سوکاں

نند نہ ماون کھیر گاندیں مولا ماڑ و سایا (خواجہ فرید)

رونق لگی پی اے، اساں وی دنیا کوں مونہہ ڈکھاوٹ جو گے تھی گے ہیں، ساڈا ماٹ وی
ودھ گئے جو اساں بے پاؤڑے تے رائے سپکے نئے۔ فرید سیں دے لڑکھن دا ایہ فائدہ تھے جو
کل دا جو شیلاننگر سیاسی اگوٹا، اچوی بھری روح دامالک، ہک پل نک نہ ہن آلا مجاہد جتوئی اہج
بجن سیں تھی گئے، آپے اپنا سونہاں کیتو

کل دا ”راز جتوئی“۔ فرید سیں دے صد تے، سرکار تاجدار تھی گئے پہلے زیارتی مٹھن
کوٹ ویندے ہن ہن ”درگاہ عالیہ سرکار راز تاجدار“ تے وی آسن، ایہ ساریاں لڑکھن دیاں
کرامتاں ہن۔ پیو پتر ڈوہیں رنگیے گن واہ شان فرید ڈٹھو سے واقف کل اسرار تھیوے۔

منق مراد اے، منی پٹھوں، فرید سیں حیندے ہن تاں انہاں نال ہک جہان وسدا ہا
ہک جہان حیندہا، آپ لڈ سدھان تاں لکھاں دلاں اہج وسدن۔ اساں مجاہد جتوئی دی گفتار تے
رفتار دے عاشق ہیں، بندہ علم تے عمل نال وڈا تھیندے، ڈگری نال وڈا تھیندے۔ جے ایویں

ہوندا تاں مجاہد جتوئی اہج ڈاکٹر مجاہد اقبال جتوئی ہوندا اول ”بجن سیں“ نہ ہوندا مجاہد سیاست کاروی
ہے، شاعر وی ہے، دانشور تے ماہر فریدیات وی ہے۔ ایندی سیاست بچے نہ بچے، شاعری اثر
کرے نہ کرے فریدیات دا گھاناوٹ پوری چھسی، اینکوں پھل پھل وی لکسن لوک ایندی گھاٹی
چھاں تکے پیہہ اگو نہی دا پندھ کریں۔

ساڈا خادم پندھ ہے پیریں دا ساکوں پیر ہما آساں پندھ کرٹے (مصطفیٰ خادم)
مجاہد جتوئی کوں مل بندہ فنانی جتوئی تھی ویندے۔ گالھیں کر بندیاں کوں مندر گھنڈے
بولیندے موتی کریندے پر بندہ بشر اے کہیں کہیں ویلھے پچھروی پوندے۔ جیڑا ہلے چھڑے تاں
دل چھڑاؤ ہلاک ہوندن۔ اصلوں جتھنی آندا۔ جتوئیاں دے سرتے ہمیشہ کرم دابدل وسدا رہ گئے۔
مٹھن خاں جتوئی ہووے تے بھانویں سردار کوڑے خاں نصر اللہ خاں جتوئی ہووے تے بھانویں
عبدالقیوم خاں، بہشتی جانباز جتوئی ہووے تے بھانویں بہشتی یتیم جتوئی، راز جتوئی ہووے تے
بھانویں مجاہد جتوئی، سارے جتوئیاں دا نک نموز ہن۔ اللہ جاتے نویں ننگراں اچوں کیڑا جتوئی
ایں دگ تے ٹردے، حالی تاں ہو مجاہد جتوئی رستہ مل تے کھڑے تھیا، کہیں کوں اگوں فی لنگھن
ڈیندا، کوڈ کوڈ کھڑا کریندے، مجاہد جتوئی خوش اخلاق تے مہمان نواز وی ڈاڈا ہے۔ خانپور
کٹورے دے ماڈل ٹاؤن اہج ”روہی فوٹوز“ دا پراٹا تکیہ ترقی کر گئے۔ ہن اتھاں فریدیات دی
خوشبو اہج رچی ہوئی ماکھی، مکھن تے ملائی ملدی اے تے مکھل دھاگا دی، اگوں تے ڈیکھو جو
کیا کیا کرامتاں ڈیکھیندے، ہالی تاں کھکھداویندے، ودھداویندے۔ مجاہد جتوئی روزی رزق
دی خاطر قتل، جیل، لیے پر قومی مقصد کنوں ایک پل نی ویا۔ اپنا پندھ لڈا ہن کھوٹا نہی کیتا ہمیشہ
کچ ڈوٹندہ رہ گئے۔ ایہا تاں ایندی وڈائی اے، بندہ اپنے کم نال وڈا تھیندے۔ ”مجاہد جتوئی“
توں بجن سیں، دا پندھ دی ایں پورھیے دا شمر ہے۔ نتاں جتوئی تاں ہن دی ڈھیر ودن۔

سرائیکی ٹھمری

رجیم طلب

کڈاں آسین توں اُچ وعدہ کر
میڈا تیں ہن جیوا ماندا ہے

آئی ہجراں دی رت من روہی تے
اکھیں توں چٹانہہ پیا واہندا ہے
میڈی سبک پئی ساڑے ڈھپ وانگوں
سجھ مونجھاں دا ناہیں لاہندا ہے

اینویں لکدے ڈھول گھر آسی
تھووں میڈے تھیں پیا ڈھاندا ہے
کیویں ونجاں بھل اوکوں یار طلب
جہوا دل میڈے وچ راہندا ہے

ثریا ملتا نیکر

رجیم طلب

قد سرو دے بوٹے وانگوں چیتے وانگوں چیل ہے
رنگ تے انگ یک سر تھی تے بٹیا مشر میل ہے
کھرج توں لانکھا تیں ایں سر دی کڑے پرواز
جیویں کھلے آکاش تے کوئی پرواز کرے شہباز
سارے گاما پادھا نی تک اُروہی تے اُروہی تے
سُر دے بھل اے ایں زیندی جیویں خورالیندی روہی تے
ست سراں دے واہندے دریا دی تیراک نہیں توں
تان تے سرگم، پلے، ٹھمری، ہر وچ تاک نہیں توں
تیکوں اللہ نے فن وچ ڈتے اتجھا ثریا کمال
سُر لیندیں تاں رُک کے سُنڈن اہل ذوق خیال
خیال ہووے ٹھمری ہووے کافی ہووے یا سرگم
فن وچ طلب عروج تے ہن تیڈے سب گر تال

اساں اپرا دھی

طارق اسماعیل احمدانی

توں وانده ویلہ توں پھہ ڈھکا
ریمنڈ ڈیوس!

اساں اپرا دھی، اساں ڈوہی

اساں تہاڈے ہڈھل

تساں پاک پوتر

تساں جو بٹاؤ

اساں اوہے بندے

اساں اوّل مجاہد، کچھیں اٹک وادی

تہاڈی مرضی، تہاڈی منشاء

تساں جیویں چاہو، ڈاؤیں تھیندا

تساں گودے، اساں رعایا

تساں گودے، اساں کمیں

ساری دنیا تہاڈی کچھلگ

سبھ دی سبھ

ریمنڈ ڈیوس!

توں وانده ویلہ توں پھہ ڈھکا

تساں امن دی خاطر

جیکوں چاہو

رت دی چادر ڈیو

ڈیکھو نہ ہال ایائے

کملے بھولے تے سیاٹے

تہاڈی نظریں

سبھ کو جیہیں، سبھ کو جیہیں

ریمنڈ ڈیوس!

اساں تہاڈی راہی چاتی

تساں اپنی راہی چیسو

اپرا دھی سڈیو

وت کیرھے منہ امن دی گالھ کریو

ریمنڈ ڈیوس!

تساں ڈاڈھے، اساں پیٹے

سکین پیٹیں دی کیا تات

آخر تھیںی ہک ڈینہہ پر بھات

نظم

نہ کوئی نامی نہ کوئی ٹو لھا
نہ کوئی چھپر نہ کوئی چھاں ہے
اے سچھی دھرتی ء دھپ ای دھپ ء
چدھار چپ ء
تے چپ دی دھاں ہے
چدھار دھوئیں دے وانگ اڈ دی
اٹھیں چھیندی
سرو ف سکی رزاث ریتو
تے رنگدے رڑدے
ہوئے مست اٹھ وانگ
میڈ اللہ!
اے کھا کھا! اے گلوں نگا
اے پیروں راتاں
جیویں کوئی پاگل جیویں آیاں
پھلدے پلدے اے تے پھلدے
بے سمت پیریں دی پیروی اچ
چھڑیند اچھے دے وانگ پے
مریند امیلیں محیط ٹیلے
بے سرت سفریں دوسر دا ہویا
اے ریت دابت بھر دا ہویا

سجاد علی پوری

ہے کون آخر کیڑے پیادیندے
اے کچھا او جھڑے کیا عذاب ء
سوچینداں سچ ء پتہ نی خواب ء
ہا! یاد آگے
اگبرے شیشہ ہامیڈے تھ اچ
میں شیت شیشہ پیادے یکھدا ہاں
اے اپنا چہرہ پیادے یکھدا ہاں
اے جیرھی خرمست خشک نہیں ہے
اے میڈی اکھ ء اے میڈی میں ہے
اے پارا روار
میڈے رخسار
سارا میدان میڈا متھا
اے میڈے تھوڈاں
تے بھانویں گل ء
نظر دے سارے دا سارا تھل ء
اے میڈے اندر دا شخص خود میکوں
میڈے اندر دوا کولیندے
میڈا تصور میکوں حقیقت
میڈی دوا حساس پیادے یویندے
ہے کون سا جد
سمجھنی آنندی
پتہ نی میں آں۔ پتہ نی او ہے
جیرھا جولیھدا او دے او ہو ہے

نظم

سجاد علی پوری

میں ہک چھاڑے
جواہٹی ہستی کوں
پیش پستی توں مضطرب تھی
کے اپنے اندر قدیم وستی
دی و سدی میں دے
لگیے ہوئے بت کوں
تو دے تیشے دے نال توڑیے
تے ذرے ذرے کوں گرد کیتے
غبار کیتے تے پہلی واری
الستی مستی کوں پیار کیتے
ولا میں ڈٹھا ہے اہٹی روح ڈو
رلا کے روہی دے روح کوں رنگ اچ
کہیں ترنگ اچ ملنگ تھی کے
کہیں اُمنگ اچ
تے انگ انگ اچ ملا کے مستی
ہے سارے صحرا دی ریت چھائی
پگھر پگھر آپ تھی کے پاٹی
جہان اندر دوا صاف کیتے

میں آپ اپنا طواف کیتے
ولا ہے کیتی نظر جہان دو
جہاں دے اندر جیرھے سمندر
توں جیرھے قطرے کوں اُنج کیتے
تے جیرھے قطرے دے ہیہہ کے اندر
نظر کوں جیرھی وی سمت چاتے
عجیب فطرت دافض پاتے
لطیف لہریں دا ہک سمندر
ہوں قطرے اندر رواں ڈٹھا ہے
زمیں تلے آسمان ڈٹھا ہے
ولا زمین دَو نظر ہے پھیری
زمیں دے ہک ضعیف ذرے
کوں توڑ کر کئی خفیف ذرے
ولا وچوں ہک نفیس ذرے
کوں چا نظر دے عظیم عدسے
تلے جو رکھتے ہے جہات پاتی
تاں میڈی حیرت حیاتی پاتی
میں اپنے ڈنڈیں زبان پاتی
میڈی انا کجھ امان پاتی
اُتھاں کے وسدا جہان پاتے
اُتھاں وی اپنا نشان پاتے

ٹھڈڑے ہتھ

ایقہ ہما توقیر ڈی آئی خان

سانول دا ہتھ پیا تاں
سانول کھل کے آکھ ڈ تاجو
تیڈے ہتھڑی تترے ڈاڈھے
آہدن! تترے ہتھ وفادے پتلے ہوندن
میں تاں ڈاڈھی بھولی ہاں
سکین دی اتنی گال تے بھل گئی
پیت پر م دے نھل اجڑل گئی
مدت بعد ہک ہجر وچالے
بس اوں گال دی سندھ آج پئی می
اوندے ہتھ تاں ٹھڈڑے ہوں ہن

تیں توں تیں تاں تیں

جاوید آصف

تیں دن کیا سکین ساڈا جیوٹ
تیں توں تیں ساڈا جیوٹ
ساڈی زندگی وچ تاں کئی شے
کئی شے.....
تیں توں پہلے یاد نہیں آندی
تیکوں ساڈی مونجھ نہیں آندی؟
تیکوں ساڈی یاد نہیں آندی؟

ہُن ایں کرٹے

جاوید آصف

کہیں دائی مائی چا پے چیر ساڈی
کہیں اولی جاہ تے پوری ہئی
نہیں سولی اچ تیں سیت ساڈی
ہر سکھ توں وانجیے تالیے گیوں
ہر ڈکھ دے مچ انج ہالیے گیوں
نت وانجیں نال ونڈالیے گیوں
ہُن ایں کرٹے

اساں ناڑے جمدے ہالیں دے
کہیں آنجھی جاہ تے پورٹے ہُن

جتھ بکھ داسا یہ نہ ہوسی

جتھ زور اور کمزوریں کول

اصلوں کستایا نہ ہوسی

جئیں جاہ تے بندہ بندے توں

نہ منگد اساہ دی بھیک ہوسی

جیں جاہ تے سبھ کجھ ٹھیک ہوسی

غزل

اقبال سوکڑی

قدم قدم تیں بُجھارتاں ہُن
اے زندگیاں دیاں شرارتاں ہُن

اساڈا دل ہے مریض وانگوں
جناب ہو ریں کول پارتاں ہُن

بھلا کے اوکوں سکون وچ ہئیں
سکون تاں ہُن قرار تاں ہُن

زمین بھینگی کول کیا نظر سن
ہوا دے وچ وی عمارتاں ہُن

اساں فقیریں دے لیکھ شاید
کڈاہیں کڈاہیں دیاں زیارتاں ہُن

میڈے صحیفے اکھیں تیں رکھو
وڈیاں مقدس عبارتیں ہُن

غزل

اقبال سوٹری

مینہ وسدے ہن قسمت والی دھرتی تیں
اساں تاں راہندے پے ہمیں کالی دھرتی تیں

توں آسمان تیں پہہ کے ساڈو ڈیہدا نہیں
زل گئے ہن کجھ لوک سواں دھرتی تیں

جیوٹ وی کوئی ڈا ہے ساکوں نہیں آیا
یا تاں آساں اکھ نہیں بھالی دھرتی تیں

اساں تاں کتیاں لہیاں چڑھیاں بھوگ آئے ہمیں
وہ پنے ہیر تیں محض ہتھالی دھرتی تیں

او وی ساڈے چھلے گال کے مونجھا نہیں
اساں وی اوندی مندری گالی دھرتی تیں

توں کائنات دی پرلی پٹھ تیں ونج کے سُن
کون وچندے رات کوں تھالی دھرتی تیں

اتجھیں رت اتج تھجھ وی لہہ کے یکے ہا
شکر ہے آساں بھا نہیں پالی دھرتی تیں

ی

غزل

شاہد عالم شاہد

تیکوں خود توں دور کریاں تھی نی سگدا
 میں تے اپناں آپ وچیاں تھی نی سگدا
 میڈیاں اکھیں روہی تھی بگین تیں نی ڈٹھیاں
 ول وی تیکوں حال سٹیاں تھی نی سگدا
 جنیں میڈے بوجھیں کوں ترسہ دے تھے بخشے
 میں اوندی درساں پھمیاں تھی نی سگدا
 میں تان روہی جنگل تھل دی چپ دا عادی
 میں تے شہر دا شور سبیاں تھی نی سگدا
 دل آجیں تے آوے جنیں توں گھولے تھیوے
 بھولی دل کوں میں ہلکیاں تھی نی سگدا
 جیڑھے شاہد میڈے دل دی سنگت تھی بگین
 اتھے یاریں کوں بھل ویساں تھی نی سگدا

غزل

شاہد عالم شاہد

اوندے چودھار ڈہدے رہ گئے ہیں
 بٹن تے پرکار ڈہدے رہ گئے ہیں
 جیندے انکار جگہ تے بل گئے ہیں
 اوندے اقرار ڈہدے رہ گئے ہیں
 چندر آسمان تے پرایا با
 اساں بے کار ڈہدے رہ گئے ہیں
 اللہ جاٹے جو لوک کفے گئے
 خالی گھر بار ڈہدے رہ گئے ہیں
 او تکلیدا ریہے اساڈا سر
 جیندی دستار ڈہدے رہ گئے یں
 جیندیاں پپلیاں تے خاب سم ویندن
 اوندے زخار ڈہدے رہ گئے ہیں
 کون شاہد ہا کن گیا شاہد
 پار اروار ڈہدے رہ گئے ہیں

غزل

طاہر شیرازی

اُتھیں بَہج توں خالی تھے ہن
سنویر سَچ دی لالی تھے ہن

اندر وکیاں گالھیں کر کے
اُن مٹکھ لوک موالی تھے ہن

دل دے خانے کعبے اُگوں
مُونجھاں آں سوالی تھے ہن

سال تو اُگے ڈکھ سکھ ساڈے
مُلُخ دمان دے والی تھے ہن

ڈھولی پک ڈینہہ ڈھول وچایا
ویلے آن دھالی تھے ہن

غزل

غلام عباس سیفی، دیرہ غازی خان

اے نشہ جے رنگ لانون پئے ونجے
دل دماغ اُتھیں تے آنوں پئے ونجے

اے ہئی معراج میڈی مونجھ دی
تیکوں میڈی مونجھ آنوں پئے ونجے

ایں نہ تھیوے جو چھاڑے حشر دے
رَب وی اپنے ڈکھ سٹانون پئے ونجے

کیا کراں آنجھی طبیعت دا بھلا
پک ملاپ اچ سک لہانون پئے ونجے

کیا سٹانواں حال سیتی مونجھ دا
مِل ونجیں روہی تے سانوں پئے ونجے

غزل

غلام عباس سیفی دیرہ غازی خان

ہر الزام ہے سرتے ہر پک ٹہمت ہے
سوہٹی بھدی پئی اے رب دی رحمت ہے

نہ گئی نکھڑیے نہ کہیں نال محبت ہے
موجھا موجھا رہوٹ میڈی عادت ہے

پیاردے ہا جھوں لکھ بھن ڈوڑا نہیں کرٹا
آمل ماہی، اچکل ڈاڈھی فرصت ہے

توں تاں میڈا خاب ہوئیں بند پلکیں دا
تیڈو اکھ چاڈ کھے کیندی جرات ہے

لگدیاں پین دُعائیں لمبی عمرا دیاں
روح ہے چیٹاں چیٹاں جسم سلامت ہے

خط لکھٹا ہا، تیڈی مونجھ توں مر گئے نہیں
لکھ چھوڑیے می، ہی سب خیر خیریت ہے

عشق جہیں سرکار تاں سیٹی کوئی کانتی
حضرت عشق دی آپ خداوی بیعت ہے

غزل

جمشید ناصر

اے کیویں آہیں چھالے بہوں ہن
تیڈے پیر اُبالے بہوں ہن

توں کیس رات دا سنگتی لگدیں
تیڈیاں زلفاں کالے بہوں ہن

دل دے چوکیدار ڈسائے
چاہی ہک ہے تالے بہوں ہن

ہکو ڈیوا ہلدا راہندے
گھر دے اندر چالے بہوں ہن

تیڈی ساڈی یاری ناصر
رَب دے راز نالے بہوں ہن

غزل

ساجد علی پوری

کر کے دریا کوں تھل رکھیندی ہے
حرص حالت بدل رکھیندی ہے

ہاں توں ہنج نال جیرھا غم لہندے
مونجھ چا چاتے ول رکھیندی ہے

زندگی اے تلا وی سو دھی نہیں
چار تلخیں دا تل رکھیندی ہے

روح دی روی دگھیر گھن دامن
ہجر دے چھاں چھل رکھیندی ہے

پل رکھیندا ہے سو صدی اندر
زندگی چار پل رکھیندی ہے

میں ہاں جھگڑوی مگر میڈے اندر
ہک ضرورت محل رکھیندی ہے

ایں

جیں ڈہ نہہ اپٹیں آئیں ڈیکھن پھر
 اپنے پیریں ٹن سسو
 اپنے ہتھیں سنہرن بلسو
 اپنے منہ الوانوں پوسو
 آپ ای اپنے ڈکھ داداروں بوسو
 اپنے لیکھ تے خائیں دی تعبیر وچالے
 ویلھے دی بے سوکھی وچھ کول
 اچھی آہ دے نال مٹیسو
 جیون دی ہتھ واگ کریسو

ی

ڈوہڑے

غلام رسول عارف

تیڈی سونہہ داسایہ جتھ ہووے تیڈے سرت سنیہڑے میں ہوواں
 جئیں ویہڑے خیر دے پاؤں پانویں اوسکدے ویہڑے میں ہوواں
 میڈی شہ رگ نیڑے توں ہوویں تیڈے نیڑے نیڑے میں ہوواں
 جیکوں عارف جتھ وی ڈیکھیں توں تیڈے لہن تھکیرے میں ہوواں

ہر سمت سوال کریندی اے کیوں موسم سارے مونجھے ہن
 نہیں ڈسدا پترا کہیں وٹ تیں باری بھونیں تے ہارے مونجھے ہن
 نیں رہ گئی خوشبو کہیں پھل اچ آسمان تے تارے مونجھے ہن
 اکھیں عارف ساریاں مونجھیاں ہن سبھ شاندا اشارے مونجھے ہن

ڈوہڑے

عصمت کوئل

نوی حال پچھا کیوں کھدی ہاں آ حال ونداؤں تے روٹیاں لوں
اے چھندک پہا ریاں روز دے ہن دل نال ونداؤں تے روٹیاں لوں
اڑی بھاٹ توں پالٹ چاتی آ 'چا جھولا اؤں تے روٹیاں لوں
اچ کوئل خان نے آوٹاں ہے اوندے ڈھولے گاؤں تے روٹیاں لوں

توئی تو ہامی بے توتھئی ہاں تیڈی مونجھ توں ڈر گھر چھوڑ آئی ہاں
بیا کے کیتم کے کرٹا ہا 'میں ڈسکیاں بھر گھر چھوڑ آئی ہاں
میڈ بے ٹرٹ توں پہلے پنج لٹھ پئی رنے ساوے سر گھر چھوڑ آئی ہاں
کئی مردے کوئل چھوڑ ویندے 'میں جیندے مر گھر چھوڑ آئی ہاں

ڈوہڑے

سجاد علی پوری

کچھ کہیں دا چوری تھے نی تھیا میڈے کول بچے میڈے پیر پوئین
کہیں ظالم توں ڈر پٹیں کہیں کشکول کچے میڈے پیر پوئین
کہیں جا کوئی جیکر خوشیاں دا ماحول بچے میڈے پیر پوئین
میڈے ساجد جھومری پیر جو ہن جتھ دول دہے میڈے پیر پوئین

کوئی کہیں دھن اچ کوئی کہیں دھن اچ ہر دل کہیں دھیان تے نچدی ہے
ہے وقت نچیندا ہر شے کول ودی جمل جہان تے نچدی ہے
ایہا گال ہکا بک گالھی دی اٹھ پیر زبان تے نچدی ہے
جیرھی بھوئیں کول ساجد بھاگ لگے او بھوئیں آسمان تے نچدی ہے

سئیں سردار عاشق خان بزدار دے ناں

طفیل بلوچ

پیار پَریت نبھاوڻ والے جیون شالا
اڇوے نبھاوڻ وِساوڻ والے جیون شالا

اپڻے سر دا بھار تاں ہر کوئی چَندے
پئے دے بار کوں چاوڻ والے جیون شالا

ہر کوئی پوڻھی کھول تے ڏکھ دی پہہ ویندا ۽ ے
ڏکھ تے دَرَد وِنداوڻ والے جیون شالا

ہر کوئی اپڻی منزل اُتے خیری پُچھے
سِدھا راہ ڏکھاوڻ والے جیون شالا

ساڏے میر ملاح تاں ساڏے سر دا سایہ
پار دا پُور پچاوڻ والے جیون شالا

ایں دھرتی دے لیراں تن کوں یار طفیل
بھاگ دی چُنی ڏیوڻ والے جیون شالا